

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AFRİKA'DA ZAYIF DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI: SÖMÜRGEÇİ
MİRASIN ETKİSİNDEKİ EGEMENLİK VE DEVLETİ YENİDEN
DÜŞÜNMEK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEM YARADILMIŞ

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ÖZTÜRK**

AKSARAY 2021

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AFRİKA'DA ZAYIF DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI: SÖMÜRGEÇİ
MİRASIN ETKİSİNDEKİ EGEMENLİK VE DEVLETİ YENİDEN
DÜŞÜNMEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEM YARADILMIŞ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ÖZTÜRK

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezdten fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Cem
Soyadı : YARADILMIŞ
Bölümü : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
İmza :
Teslim tarihi : .../.../2021

TEZİN

Türkçe Adı : Afrika’da Zayıf Devletlerin Ortaya Çıkışı: Sömürgeci Mirasın Etkisindeki Egemenlik ve Devleti Yeniden Düşünmek
İngilizce Adı : The Emergence of Weak States in Africa: Rethinking the Sovereignty and the State Under the Influence Of The Colonial Legacy

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Cem YARADILMIŞ

İmza :

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Cem Yaradılmış tarafından hazırlanan “*Afrika’da Zayıf Devletlerin Ortaya Çıkışı: Sömürgeci Mirasın Etkisindeki Egemenlik ve Devleti Yeniden Düşünmek*” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Unvanı Adı Soyadı)	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK	İmza
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	: Uluslararası Siyaset, Aksaray Üniversitesi	
Üye: (Unvanı Adı Soyadı)	: Prof. Dr. Veysel AYHAN	İmza
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	: Uluslararası Siyaset, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	
Üye: (Unvanı Adı Soyadı)	: Dr. Öğr. Üyesi Ziya ABBAS	İmza
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	: Siyasi Tarih, Aksaray Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 18.02.2021

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../2021 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin
Adı Soyadı : Cem YARADILMIŞ
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmanın yürütülmesi esnasında fikrî yardımlarını ve yol göstericiliğini sonuna kadar esirgemeyip zaman ayıran danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK'e, maddi manevi her türlü yardımı eksik bırakmayıp yanımda olan ve sabır gösteren annem Nergiz'e ve babam Abidin'e, verdiği motivasyon ve psikolojik destekten ötürü arkadaşım Erhan'a, zamanımın çoğunu geçirmiş olduğum Aksaray Üniversitesi Kütüphanesi'ne ve çalışmam sırasında küçük veya büyük yardımını esirgemeyen herkese gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AFRİKA'DA ZAYIF DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI: SÖMÜRGEÇİ
MİRASIN ETKİSİNDEKİ EGEMENLİK VE DEVLETİ YENİDEN
DÜŞÜNMEK

(Yüksek Lisans Tezi)

Cem YARADILMIŞ, Aksaray 2021

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Afrika devletlerinin sömürgeleştirilmesi, sömürgecilik sonrasında egemenliklerini elde edişleri ve zayıf devlet yapıları konu edinilmiştir. Bu çalışmada sömürgeciliğin, Afrika kıtasında egemenliğin bir problematik içerisinde oluşmasına ve devlet inşa sürecine etkisine odaklanılmıştır. Sömürge dönemi bitip sömürgecilik sonrası dönem başladığında ne tür süreçlerden geçtiklerinin ve bu durumdan dolayı zayıf devlet yapılarının oluşup oluşmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma Afrika kıtasıyla ile sınırlandırılmıştır. Faydalanılan yerli ve yabancı kaynakların bu araştırmayı belirlenen sınırlılıklar çerçevesinde açıklayacak düzeyde olduğu varsayılmıştır. Çalışmada literatür taraması yoluyla veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Verilerin analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda tarihsel araştırma metodu kullanılmış ve elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Bağımlı değişken egemenlik ve zayıf devlet oluşumu olurken bağımsız değişken ise sömürgeci miras olarak belirlenmiştir. Araştırmalar neticesinde, sömürgeci mirasın Afrika'da egemenlik ve ulus-devletin farklı biçimde oluşmasına neden olduğuna ulaşılmıştır. Sömürgeci miras Afrika kıtasında egemenliği olumsuz etkilerken, ulus-devletlerden ziyade devlet-ulusların oluşmasına kapı aralamıştır. Bunun bir sonucu olarak da Afrika kıtasında zayıf devlet yapıları ortaya çıkmıştır.

Bilim Kodu: 114101

Anahtar Kelimeler: Afrika, Zayıf Devlet, Sömürgecilik, Egemenlik

Sayfa Adedi: 130

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK

AKSARAY UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
THE EMERGENCE OF WEAK STATES IN AFRICA: RETHINKING THE
SOVEREIGNTY AND THE STATE UNDER THE INFLUENCE OF THE
COLONIAL LEGACY

(M. A. Thesis)

Cem YARADILMIŞ, Aksaray 2021

ABSTRACT

In this thesis study, colonization of African states, their gaining independence in the post-colonization period and their weak state structures were addressed. The focus of the study was placed on the effect of colonization on the creation of sovereignty within a problematic and process of state-building. It was aimed to investigate what processes they went through when the colonization period ended and the post-colonization period started and whether their weak state structure was a product of this process. This study was limited to the African continent. It was presumed that the domestic and foreign resources benefited from were at a level that would account for the research within the framework of the determined limitations. Data were collected through the literature survey method. In the analysis of the data, a qualitative research method was adopted. Accordingly, the historical research method was employed, and the findings obtained were described and evaluated through the descriptive analysis method. While the dependent variables were sovereignty and weak state structure, the independent variable was determined as the colonial legacy. As a result of the study, it was concluded that colonial legacy led to the formation of sovereignty and nation-state in a different way. While the colonial legacy negatively affected sovereignty on the African continent, it paved the way for the creation of state-nations rather than nation-states. As a result of this, weak state structures emerged on the African continent.

Science Code: 114101

Key Worlds: Africa, Weak State, Colonialism, Sovereignty

Page Number: 130

Supervisor: Assistant Professor Mehmet ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
KAVRAMSAL ÇERÇEVE: EGEMENLİK, ULUS-DEVLET VE ZAYIF DEVLET.....	12
1.1. Egemenlik Kavramı ve Egemenlik Çeşitleri.....	12
1.1.1. İç Egemenlik ve Dış Egemenlik.....	14
1.1.2. Uluslararası Hukuk Egemenliği	17
1.1.3. Vestfalyan Egemenliği ve Post-Vestfalyan Egemenliği.....	20
1.1.4. De Facto Egemenlik ve De Jure Egemenlik.....	22
1.1.5. Halk Egemenliği ve Yasal Egemenlik.....	23
1.2. Egemenliğin Tarihsel Dönüşümü	24
1.2.1. Antik Çağda Egemenlik.....	25
1.2.2. Vestfalya Barışı'nda Egemenlik	25
1.2.3. Aydınlanma Çağında Egemenlik.....	26
1.2.4. Modern Dönemde Egemenlik	27
1.3. Ulus, Devlet ve Egemenlik İlişkisi.....	30
1.3.1. Ulus-Devlet.....	30
1.3.2. Ulus-Devlet ve Egemenlik İlişkisi	32

1.4. Zayıf Devletler	34
1.4.1. Zayıf Devlet Tanımı ve Nitelikleri	34
1.4.2. Zayıf Devlet ile Başarısız Devlet ve Çökmüş Devlet İlişkisi	36
İKİNCİ BÖLÜM	41
SÖMÜRGE DÖNEMİNDEN BAĞIMSIZLIĞA AFRIKA	41
2.1. Sömürgeleştirilmiş ve Bağımlı Afrika	41
2.1.1. Afrika Sömürgeciliğinin Yapısı ve Etkin Olan Unsurlar	42
2.1.1.1. Sömürgeciliğin Yayılmasında Şirketlerin-Kumpanyaların Rolü	42
2.1.1.2. Sömürgeciliğinin İç Bölgelere Yayılmasında Coğrafya Dernekleri ve Kâşiflerin Rolü	43
2.1.1.3. Sömürgeciliğinin Yayılmasında Misyonerlerin Rolü	45
2.1.2. Sömürgeci Düzen Süreci ve Batılı Devletler	46
2.1.2.1. Erken Dönem Sömürge Düzeni	48
2.1.2.1.1. Portekiz'in Sömürge Faaliyetleri	48
2.1.2.1.2. Hollanda'nın Sömürge Faaliyetleri	50
2.1.2.1.3. Fransa'nın Sömürge Faaliyetleri	52
2.1.2.1.4. İngiltere'nin Sömürge Faaliyetleri	55
2.1.2.2. Geç Dönem Sömürge Düzeni	57
2.1.2.2.1. Belçika'nın Sömürge Faaliyetleri	58
2.1.2.2.2. Almanya'nın Sömürge Faaliyetleri	59
2.1.2.2.3. İtalya'nın Sömürge Faaliyetleri	61
2.2. Afrika'da Sömürgeciliği Sona Erdirmeye Yönelik Girişimler	63
2.2.1. Sömürgeciliğin Yasaklanması	63
2.2.2. Sömürgecilik Hakkındaki Uluslararası Düzenlemeler	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
AFRIKA'DA AFRIKA TARZI EGEMENLİĞİN VE DEVLET-ULUSLARIN İNŞASI	67
3.1. Sömürgeciliğin Düşüşü	67
3.2. Afrika'daki Bağımsızlık Hareketleri ve Bağımsızlıkların Elde Edilmesi	69
3.3. Sömürgeciliğin Mirası: Egemenlikte Dönüşüm ve Ulus-Devletten Devlet-Ulusa	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	82
EGEMENLİK VE DEVLET-ULUSUN SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI DÖNEMDEKİ DURUMU: ZAYIF DEVLETLER	82
4.1. Sömürgeciliğin Zayıflattığı Devlet ve Güçlendirdiği Şeflik Müessesesi	84
4.2. Zayıf Devletlerde Sınırlı Egemenlik, Hayatta Kalma ve Devlet Olma Mücadelesi.....	88
4.3. Afrika’da Zayıf Devletlerin Temel Sorunları.....	95
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	116

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gelişmekte Olan Dünyada Devlet Zayıflığı Endeksi	39
Şekil 2: Sömürgecilik Faaliyetlerinin Kapsamı	41
Şekil 3: Afrika'da Sömürgecilik ve Kıtanın Paylaşılması: 1885, 1895, 1914, 1924.....	48
Şekil 4: Portekiz Sömürgeleri (1961)	49
Şekil 5: Hollanda Sömürgeleri (1665-1952)	51
Şekil 6: Fransız Sömürgeleri: Bağımsızlık Yıllarına Göre.....	53
Şekil 7: İngiliz Sömürgeleri (1919)	56
Şekil 8: Belçika Sömürüleri.....	59
Şekil 9: Almanya Sömürgeleri	61
Şekil 10: İtalya Sömürgeleri (1936)	62
Şekil 11: Afrika Sömürgeci Devletler: 1885-1914.....	63
Şekil 12: Afrika Siyasi Haritası	67
Şekil 13: Afrika'da Altyapı Tedariki Krizinin Temel Sorunları	101

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACL	: Afrika Toplulukları Birliği (African Communities League)
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	: Avrupa Konseyi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması / General Agreement on Tariffs and Trade
IMF	: Uluslararası Para Fonu / International Monetary Fund
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü / North Atlantic Treaty Organization
OECD	: The Organisation for Economic Co-Operation and Development
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNIA	: Dünya Siyahlarını Geliştirme ve Koruma Derneği (Universal Negro Improvement Association)
WB	: World Bank
WTO	: World Trade Organization

GİRİŞ

Sürekli olarak değişen dünya düzeni, gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak toplum yaşamında ortaya çıkan değişim, yine aynı şekilde bir ülkede toplum içerisinde veya uluslararası düzeyde değişen sosyal ve siyasi ilişkiler söz konusudur. Böyle değişken bir yapı içerisinde eski uygulamalar geçerliliklerini yitirmekte ve yerlerini yeni uygulamalar almaktadır. Çünkü eski uygulamalar, var olan bu değişim içerisindeki ortamda yetersiz hâle gelmektedir. Bu sebeple, aynı durumun farklı ifadeleri olan “kolonyalizm ve “sömürgecilik” kavramları, değişim sonucunda yaşanan farklılığa dair bir ayrım gözetmektedir. Çünkü sürekli gelişen ve dönüşen dünya içerisinde, geri kalmış veya geri bırakılmış toplumlar bulunsa da küresel anlamdaki gelişmelere bağlı olarak toplu bir ilerleme söz konusu olmaktadır. Devrim içerisinde olan yapı, küresel çapta insan bilgi birikiminin ve farkındalığının gün geçtikçe fazlaşmasını sağlamaktadır. Bu şekilde mevcut düzeni devam ettirip insanların bunu benimsemesini sağlayabilmek için daha fazla meşru altyapıya ihtiyaç duyulmaktadır (İplikçi, 2017).

“Kolonyalizm” Türkçeye “Sömürgecilik” olarak çevrilmesine rağmen, sömürgecilik kavramı kolonyalizme göre daha geniş bir anlam ifade etmektedir. *Kolonyalizm*; yabancı bir toprağın *işgal edilmesi* ve işgal edilen bu toprak üzerinde, anayurtlarına tabi hâlde veya onunla bağlantısını koruyan bir grup insanın yerleşip, o toprağı işlemesi süreci olarak tanımlanabilmektedir (Daban, 2018: 4). *Sömürgecilik* ise bir milletin ve devletin başka bir milleti ve ülkeyi kendi devlet ve milletin çıkarları doğrultusunda işletmesi, *tekeline ve boyunduruğuna alması* başka bir deyişle elde ettiği o ülkenin her türlü imkânlarıyla insanların emeğinden yararlanarak kendine maddi ve manevi çıkarlar sağlaması şeklinde anlam kazanabilmektedir (Gündüz, 2016).

Aynı amaca hizmet ettikleri, aynı anlamı vurguladıkları, güçlünün zayıfı her zaman baskı altında tuttuğu ve sömürdüğü hâlde, kolonyalizm ve sömürgecilik arasında, çok silik bir sınır çizgisi şeklinde var olan temel ayrımı bilmek önemlidir. Her ne kadar anlam olarak birbirine yakın, her iki terimin de ifade etmeye çalıştığı durumlar aynı amaca hizmet etmekte, çoğu zaman da karıştırılan kolonyalizm ve sömürgecilik arasında farklılıklar söz konusudur. Dolayısıyla kolonyalizm ve sömürgecilik arasında, belirgin olmayan farklılığa dayalı temel bir ayrım vardır.

Kolonyalizm ve sömürgecilik arasında ayrım yapılırken dikkat edilecek husus; görünmez nitelikteki gücün daha etkili ve tehlikeli olmaktadır. Burada görünür gücü kolonyalizm temsil ederken görünmez gücü ise sömürgecilik temsil etmektedir. Sömürgeciliğin daha etkili bir güç içerdiğini ortaya koymak için üç temel unsur olduğu savunulmaktadır. Her bir unsur birbirine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar:

- i. *Görünmezlik*: Sömürgecilik, kolonyalizme göre çok daha gizli bir güçtür. Gizli olan bir şeyi fark etme, kontrol altına alma ve bertaraf etme son derece zordur. Mücadele edilecek gücün niteliğinin farkına varılmadığı sürece karşı konulamaz.
- ii. *Meşruluk*: Kolonyalizmin yapmış olduğu görünür işgal durumu, özellikle de değişen dünya düzeni içerisinde, kabul edilemez, kınanan, başka toplumların egemenliğini haksız bir şekilde gasp eden bir durum olarak görülebilir. Böylece tahakküm altındaki bir toplum, meşruiyetin olmadığı görünen böyle bir durum karşısında hakkını arayabilir. Fakat sömürgeciliğin kendini meşrulaştırabilecek birçok etkeni bulunmaktadır. Hâl böyle olunca da görünürde meşru olan bir şeye karşı çıkmak, karşı çıkanı haksız duruma düşürebilir.
- iii. *Karşı tepkiyi önleme*: Sömürgeleştirme faaliyetinin en çok önlemeye çalıştığı şey, sömürülen toplumun karşı tepkisini ortadan kaldırmaktır. Tahakküm altında tutulan toplum etkili bir karşı çıkış gerçekleştirdiği takdirde sömüren güç zor durumda kalmaktadır. Kendi üstünlüğünü benimsetme ve sömürme düzeni kapsamı dâhilinde karşılaşılabilecek sağlam bir direnç bu arzuların gerçekleştirilememesi ile sonuçlanabilmektedir. Kolonyalizmdeki gibi görülür bir güç uygulamak, üzerine güç uygulanan tarafından sert bir tepkiyle karşılanabilmektedir. Ancak sömürgecilikte, çoğu durumda tahakküm altında olunduğunun bile farkına varılamamaktadır (İplikçi, 2017).

Afrika kıtası göz önüne alındığında, kolonyalizm yerine sömürgecilik kavramını kullanmak daha doğru olacaktır. Çünkü sömürgeciliğin gizli olan gücü, kontrol altına alınabilmesindeki zorluğu, meşrulaştırılmaya müsait yapısı, sömürülen halkı sindirerek sömürgeleştirilmelerine verecekleri tepkiyi azaltması gibi sebepler Afrika kıtasına yönelik sömürge yapısına daha uygun düşmektedir.

Sömürgecilik sosyal bilimlerin tüm alanlarını derinden etkilemiş tarihsel bir olgudur. Bu yüzden uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi çalışmalarında yapılacak okuma, anlama, açıklama veya analiz çalışmalarında sömürgecilik ve ardılı yapıların etkilerini anlamak

önemlidir. Ortadoğu ülkeleri gibi siyasi ve toplumsal anlamda istikrarı sağlayamamış ülkelerde sömürge döneminin etkileri göz ardı edilemez. Sömürgecilik ekonomik ve askeri ilişkiler kadar siyasi, sosyolojik, psikolojik, kültürel, kimliksel ve entelektüel ilişkilerin de olduğu çok boyutlu bir süreçtir. Bu açıdan sömürgecilik sonrası dönem, sömürge düzeninin ardında bıraktığı bu çok boyutlu yapının sonuçlarını sorunsallaştırmakta, söz konusu ülkenin siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunlarını anlamaya çalışmaktadır (Öztürk, 2019: 1).

15. yüzyılın sonlarında başlayan ve 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Afrika sömürgeciliği; uzun süreli, kapsamlı ve çok aktörlü olması, kıtada derin tahribat oluşturması bakımından dünya sömürgecilik tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. 15. yüzyılda İspanya ve Portekiz ile başlayan Afrika sömürgeciliği, 16. yüzyılda diğer Avrupalı devletlerin de katılmasıyla genişleyerek devam etmiştir. Afrika ilk olarak, Avrupalı sömürgeci güçlerin ekonomik gelişimine büyük katkıda bulunan köle ticaretine kaynaklık etmesi bakımından önem verilen bir kıta olmuştur. Buna ek olarak Afrika kıtasının doğal kaynaklar bakımından zengin olması, sömürgeci devletler nezdinde Afrika kıtasının önemini arttırmıştır. Ayrıca stratejik konumundan kaynaklı olarak sömürgeci güçler Afrika'yı; ticari, askeri, lojistik ve stratejik bir üs olarak kullanmışlardır (Ateş, 2019: 1).

19. yüzyılın sonlarında Avrupalı devletlerin fiili işgal prensibinde sağladıkları uzlaşa sonrası Afrika'nın tamamı ele geçirilmiş ve sömürgeci güçler tarafından sömürge devletleri kurulmuştur. Afrika'nın siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatında önemli değişikliklere neden olan Avrupa sömürgeciliği, etkisi itibarıyla uzun soluklu olmuş ve sömürge sonrası dönemi etkilemiştir. Afrikalı devletler siyasi bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra yeni bir düzen kurmakta zorlanmış, ekonomik ve kültürel bağımsızlıklarını elde edememişlerdir. Sömürgecilik sürecindeki uygulamaların bir sonucu olarak Afrika ülkeleri, sömürge sonrası dönemde az gelişmişlik, yoksulluk, çatışma, sınır problemleri, darbe ve iç savaş gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Afrika'da siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan sorunlar, yeni kurulan devletlerin bütünlüğünü sağlayamamalarına ve istikrarsız bir ortamın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bağımsızlık sonrası dönemde Afrika ülkelerindeki istikrarsız ortamın varlığı, Avrupalı devletlerin eski sömürgeleri üzerinde nüfuzlarını devam ettirmelerine zemin hazırlamıştır. Avrupalı sömürgeci güçler; arabulucu, donör, ticari ortak gibi birçok sıfatla özellikle eski sömürgeleriyle ilişkilerini devam ettirmiştir (Ateş, 2019: 2).

Çalışmaya temel teşkil edecek önemli hususlardan bazıları olan; egemenlik, Afrika devletlerinde egemenlik, sömürgecilik ve sömürgeci devletler gibi kavramların yer aldığı bu bölümde öncelikle konu literatür çerçevesinde yukarıda kısaca ele alınmıştır. Aşağıda ise literatür taraması verilmiş ve sonrasında araştırmanın problematiği, amacı, önemi açıklanmıştır. Sınırlılıkları ve değişkenlerine değinilmiştir ve son olarak da araştırmanın yöntemi verilmiştir.

Literatür Taraması

Sosyal bilimlerin dönüşüme açık yapısı egemenlik anlayışında da görülmektedir. Örneğin Machiavelli'ye (2018) göre hükümdar egemenin kendisiyken, Jean Bodin'e göre devletteki egemenlik, aile içindeki egemenlik ilişkilerini andırmaktadır (Dunning, 1896: 89). Babanın çocuğu üzerindeki otoritesi neyse, öz bakımından devletin uyrukları üzerindeki otoritesi de budur. Thomas Hobbes'a (2016) göre her türlü güç ve yetki devlette olmalı ve devletin egemenliği mutlak olmalıdır. 1648 Vestfalya Barışında, modern ulus-devlet yapısının oluşumu ile birlikte egemenlik, her ulus-devletin ayrı ayrı egemenliği şeklinde evrilmiştir. Bu tarihten sonra egemenlik her devletin temel hakkı olarak görülmüştür. Jean-Jacques Rousseau (2019) ise egemenliği bölünmez bir bütün olarak halka ait olarak görmüştür.

Günümüzde mutlak egemenliğin işlevsel olmadığı görülmektedir. Richard Falk (1981) egemenin mutlaklığı önceden belirlenmiş ve duyurulmuş standartlara uyacağı fikrine yabancılaşmaktadır. Krasner'a (2001) göre ise II. Dünya Savaşından sonra devletlerin mutlak egemenliği sorgulanmaya başlanmıştır ve birkaç yüzyıl boyunca egemenliğin sağlanamadığı vurgulamaktadır. Krasner'ın bu düşüncesi Jackson'ın (1993) sömürgecilik sonrasındaki devletleri ele alırken negatif egemenlik adını verdiği kavramlaştırmasında da görülmektedir. Mbembe (2000), Afrika'da egemenlik oluşum sürecini ele almakta ve bu sürecin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Blaney ve Inayatullah (1996) çalışmalarında egemenliği, üçüncü dünya ülkelerine bir baskı unsuru olarak görmektelerdir. Denham ve Lombardi (1996) Afrika'nın egemenlik konusunda sorunlarla karşılaştığını düşünmektelerdir.

Şengül (2017), Avrupa için Coğrafi Keşifler, sadece mistik dünyalara ulaşmanın romantik bir macerası değil, aynı zamanda materyalist bir zenginliğin de temel anahtarı olduğunu ve Afrika sömürgeciliğine Batı'nın böyle bir arayışla başladığını dile getirmiştir. Ümit Burnu'nu dolaşarak yeni dünyanın ve uzak doğunun gizemli zenginliklerine ulaşmak

isteyen Batı'nın, giriştiği emperyalist maceranın ilk aşamasında Kıtayı lojistik amaçlı basit bir durak olarak görmüş, ancak zaman geçtikçe, Batı için basit bir durak olmaktan çıkarak Sanayi Devrimiyle birlikte Afrika hem doğal hem de beşeri kaynaklar bakımından doğal bir sömürü alanı hâline geldiğini ifade etmiştir. Batı, Afrika'nın zenginliklerine beşeri ve doğal kaynaklarını sömürerek işe başladığını, önce kölelik yoluyla ucuz insan gücüne, ardından da yer altı ve yer üstü kaynaklarını sömürdüğünü bunu yaparken de kendi içindeki rekabetini Kıtaya taşıyarak yapay sınırlar ve uluslar kurduğunu ifade etmektedir. Afrika Kıtasının sömürgecilik dönemlerini ve daha sonra kurulmaya başlayan ulus-devletlerini Zambiya ve Kenneth Kaunda örneğinden yola çıkarak incelemiştir.

Daban (2016), 15. yüzyıla kadar Avrupa'nın dışa kapalı bir politika sergilemesinin kendi içinde bazı ekonomik problemlerin yaşanmasına sebebiyet verdiğini, Avrupalı bazı kâşiflerin kıta dışına çıkmalarıyla birlikte Afrika'nın zenginliğini fark ettiklerini böylece Afrika'nın, kıyılarından uzakta yaşayanlar için yeni bir yaşam alanı ve önemli bir geçim kaynağı olarak görülmeye başlandığını belirtmiştir. Başta Portekiz olmak üzere, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere gibi sömürgeci güçlerin etkin olduğu Afrika kıtasında, 19. yüzyılda ulusal kimliklerini kazanan Almanya, İtalya ve Belçika gibi yeni güçlerin de ortaya çıkması ile birlikte adeta sömürgeci güçlerin istilasına uğradığını dile getirmiştir. II. Dünya Savaşına kadar devam eden sömürgecilik faaliyetlerine Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'nin 1941 yılında imzaladığı Atlantik Bildirgesi ile son verilmek istenmesiyle Gana ile başlayan bağımsızlık talepleri Afrika geneline yayılarak dekolonizasyon sürecinin başlamasına yol açtığını da ifade etmiştir. Fakat dekolonizasyon süreciyle ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi yeni güçlerin ortaya çıktığını bu durumun da etkisiyle hem Soğuk Savaş'ın hem de dekolonizasyon sürecinin etkisi bu aktörlerin Afrika'ya yönelik yeni politikalar üretmelerine yol açtığını vurgulamıştır.

Ateş (2019), Afrika'nın köklü bir sömürgecilik geçmişiyle sömürgecilik tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu, Afrika sömürgecilik tarihinde derin izler bırakan İngiltere'nin bağımsızlık sonrası süreçte kıtayla ilişkilerini koparmayıp aksine eski sömürgeleri üzerindeki hâkimiyetini bağımsızlık sonrası dönemde de devam ettirdiğini ve böylece bu devletlerin uluslararası ilişkilerinde baskın konumda yer aldığını dile getirmiştir. İngiltere'nin bağımsızlık sonrası dönemde sömürge döneminde kurmuş olduğu sistemin yardımıyla eski sömürgeleriyle genel olarak yakın ilişki kurması sebebiyle her ne kadar siyasi ilişkiler dalgalı seyir gösterse de ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerde İngiliz

hâkimiyetinin devam ettiğini fakat özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren çok aktörlü uluslararası sistemin de yardımıyla İngiltere'nin etkinliğinin azaldığını ifade etmiştir.

Özsezer (2018), Afrika ülkesi olan Ruanda'da ırk veya etnik temelli ayrımın sömürge döneminde inşa edilip edilmediği ve bu ayrımın iç savaş ve soykırıma neden olup olmadığı tespit etmeye çalışmıştır. Sömürgecilik sonrası perspektif esas alınarak hazırlanan çalışmada, Ruanda'da tarihi süreç ve postkolonyal teorinin kimlik inşası ile ilgili sorunsallaştırmaları birlikte verilmiştir. Sonuç olarak Ruanda'da Hutu ve Tutsi kimliklerinin sömürge döneminde ırk ve etnisite temelli olarak sömürgeciler tarafından inşa edildiği ve bu inşanın da iç savaşa ve soykırıma neden olduğuna ulaşmıştır. Sömürgecilik dönemi boyunca Hutu ve Tutsiler ırksal anlamda birbirinden ayrıştırılmıştır. 1970'li yıllarda yine Batı kaynaklı bir kimikleştirme olan etnisite temelli ayrım ortaya koyulmuştur. Bu ayrımlar uzun vadede iç savaşa ve soykırıma neden olmakla birlikte, Batılı ülkeler, katliamların engellenmesi noktasında gönülsüz davranmışlardır.

Öztürk (2019), Mısır'da otoriterleşme sorunu 20. yüzyılın başından itibaren var olduğunu, bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak da Mısır'daki demokratik yapının Kral, siyasi elitler, halk ve İngilizler için farklı anlamlara geldiğini dile getirmiştir. Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile başlayan modernleşme ve kimlik inşası gibi süreçler, daha sonra Mısır sömürge olduktan sonra da devam etmiştir. Mısır'daki sömürgecilik, politik ve askeri bir ilişkinin ötesinde modernleşme, demokratikleşme, kimlik inşası ve bağımsızlık mücadelesini içeren çok boyutlu bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Mısır demokratik yapısının sorunlarını tespit etmek için sömürgeci döneme projeeksiyon tutmanın önemli katkılar sunduğunu da ifade etmiştir.

Brown (2013), Afrika devletlerinin egemenliğine zarar veren baskın düşüncüyü eleştirerek sadece yapılan uluslararası yardımın, devletin politika özerkliğinin kalkınma yardımı ile kısıtlandığını değil, aynı zamanda devletin politik-yasal bağımsızlığına da bir meydan okuma olduğunu düşünmektedir. Yönetme hakkı olarak egemenlik ile politika ve sonuçlar üzerinde ulusal kontrol arasında kavramsal ve analitik bir ayrım çizilerek yapılan yardımın, belirli bir dış etki biçimi olarak etkiye sahip olduğu ve bu nedenle de sınırlarının doğru bir şekilde tanımlanması gerektiği ifade edilmektedir. Yönetme hakkı olarak egemenliğin yardım ilişkisinin temelini oluşturduğunu savunarak Afrika devletlerine yardım anlaşmalarının şartlarını tartışmaya açmış ve yardım siyasetinin yeni bir okumasını yaparak çağdaş yardım ilişkilerinde egemenliğin merkezinin yeniden belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Özetle, Afrika ülkelerine yapılan yardımın onların sadece devlet

egemenliğine değil, aynı zamanda politik ve yasal egemenliğine de bir baltalama işlevi gördüğü savunulmaktadır.

Seymour (2013), Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika'nın sınırlarının neden sağlam kaldığını ve Afrika devletlerinde egemenlik, toprak ve otorite arasındaki ilişkide son yirmi yılda ne gibi değişiklikler yaşandığını ele almıştır. 1989'dan sonra, yasal olarak tanınan sınırların temelde sabit kaldığına vurgu yapmıştır. Egemen bölgesel yargı sistemlerinde anlamlı değişikliklerin olmaması nedeniyle maskelenmiş sömürge sonrası sınır koruma rejimine dönüşümlerinin izlendiğini, süper güçlerin rekabetinin sona ermesi ve bağışçı koşulluluğunun gelişmesi, liberal çatışma yönetimi ve devletin yeniden yapılandırılması normlarıyla birleşince, bir zamanlar Afrika devletlerini iç rakiplere karşı desteklenen egemenliğin zayıfladığını gözler önüne sermiştir. Ancak Çin'in Afrika ile derinleşen angajmanının getirdiği değişiklikler ve terörle mücadelede toprakların etkin yönetimine yapılan vurgu, hükümdarlıkların üstesinden gelmeyi ve sınırların reddedilmesine yol açarak kümülatif etkilerin; tanınan sınırlar sabit kalsa bile hukuki egemenlik tarafından sağlanan resmi korumaları azalttığı ve sınırlar içindeki ve sınırlar içindeki otorite ilişkilerini karmaşıklştırmak, devletler içindeki ve eyaletler arasındaki karmaşık otorite ilişkilerini nispeten tek bir egemen bölgesel devlet sistemiyle değiştirmeye çalışan sömürge sonrası dönemin etkilerine değinilmiştir. Özetle, egemen sınırlarda anlamlı değişiklik olmaması nedeniyle maskelenen sömürge sonrası sınır koruma rejimine dönüşümleri izlemiş, aynı zamanda donörler (devletler ve uluslararası örgütler) yardım yaparak egemenliği zayıflattığı savunulmuştur.

Araştırmanın Problemi

Uluslararası ilişkiler disiplinde egemenlik ve ulus-devlete Afrika merkezli bir bakış açısının egemen olmadığı görülmektedir. Bu açıdan egemenlik ve ulus-devlete Afrika'yı merkez alan farklı bir bakış açısı geliştirmek gerekmektedir. Çünkü Afrika kıtasından sömürgeci güçlerin çıkmasının ardından Afrika ülkelerinde egemenlik ve devlet-ulus inşa süreci başladığı görülmektedir.

Yapılan literatür araştırmaları sonucunda Afrika kıtasında sömürgecilik bittiğinde sömürgeciliğin etkisiyle zayıf devletlerin oluşup oluşmadığına da dair kesin çalışmalar bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu konu literatürde doğrudan değil, bazı imalarla kendine

yer bulmaktadır. Bu çalışma, literatürde değinilmeyen bu problemi odak noktasına almaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temelinde, Afrika kıtasında egemenliğin bir problematik içerisinde oluşmasının, Afrika kıtasında ulus-devlet inşa sürecine etki edip etmediği; sömürge dönemi bitip sömürgecilik sonrası dönem başladığında ne tür süreçlerden geçtikleri ve bu durumdan dolayı zayıf devlet yapılarının oluşup oluşmadığının araştırılması yer almaktadır. Bu doğrultuda tez çalışmasının temel amacı, Afrika'yı merkeze alarak, sömürgeci mirasın Afrika'da egemenliğe ve devlet inşasına nasıl etki ettiğini, eğer olumsuz etkilemişse bunun Afrika'da zayıf devlet oluşumunda rolünün olup olmadığını araştırmaktır.

Araştırmanın Önemi ve Literatüre Katkısı

Egemenlik, temel olarak kendi geleceğini kendisi şekillendirebilen, dış müdahalelere karşı kapalı konumda bulunan, kendi sınırlarını bilerek bu sınırlara karışılmasına karşı olan bir sistemi ifade etmektedir. Daha açık bir tanımlamayla, bir ülke ve ulusun ve onun tüzel kişiliği olan devletin yasama, yürütme ve yargılama vb. yetkilerinin tümüdür. Ancak egemenlik bu tanımlamaya rağmen tek tipleştirilememiştir ve birçok çeşidi vardır. 1648 Vestfalya Barışı ile birlikte ortaya çıkan ve günümüze kadar gelen ulus-devlet egemenliğinin en çok öne çıktığı yapıdır. Ulus-devletlerin egemenlik algısı ise Vestfalya Barışından günümüze kadar çeşitli dönüşümlere uğrayarak gelmiştir.

Ulus-devletlerin ilk ortaya çıktığındaki egemenlik anlayışı her devletin ayrı ayrı egemenliğe sahip olması gerektiğini göstermiştir. Vestfalya ile ortaya çıkan bu düşüncenin orijini Avrupa kıtasını ilgilendiren bir durum olsa da çok çabuk bir şekilde dünya üzerinde etkili bir hâle gelmiştir. Dünya üzerinde ulus-devlet sistemi yaygınlaşarak, ulus-devlet tipi egemenlik anlayışı benimsenmeye çalışılmıştır. Egemenliğin ayrı ayrı her devlete özgü olması gerekirken üçüncü dünya devletleri kendi sınırları içerisinde elde etmesi gereken bu egemenliği rahat bir şekilde elde edememişlerdir. Egemenlik üzerine literatürde çok sayıda araştırma olsa da Afrika kıtasındaki devletlerin sömürgeleştirilmelerinden sonra egemenliklerini nasıl elde ettikleriyle ilgili sınırlı çalışma bulunmaktadır. Aynı şekilde,

elde ettikleri bu egemenliğin yapısal olarak farklılıkları üzerinde de fazla durulmamıştır. Bu tez çalışması, sömürgeleştirilmiş Afrika kıtasındaki devletlerin egemenliklerini elde etme sürecinin farklı olup olmadığını araştırmaktadır. Bu nedenle hem Afrika genelinde bir bakış açısı sağlayacak hem de ileride tek tek ülkelerin bu süreçlerinin araştırılmasının önünü açacaktır.

Türkçe akademik literatürdeki egemenlik üzerine yapılan çalışmalarda, uluslararası ilişkiler literatürünün zengin bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmada, Afrika'da egemenlik ve devlet-ulus inşa sürecinin teşkil ettiği farklılığın, bu devletlerin zayıf devletler olmalarına yol açtığı sorunsalı üzerinde durularak Afrika'daki egemenlik sorunlarını anlamayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu konuda literatürde eksiklik bulunmaktadır. Bu tez literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı sağlayacak olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Problem ve Alt Problemler

Yukarıda belirtilen tezin amacı göz önünde bulundurularak bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- i. Sömürgeciliğin, Afrika'daki devletlerin bağımsızlık hareketlerini harekete geçirmedeki rolü ve etkisi nedir?
- ii. Sömürgecilik, Afrika kıtasında kurulan devletlerin egemenlik anlayışını nasıl etkilemiştir?
- iii. Afrika'daki zayıf devletlerin ortaya çıkması ile sömürgecilik arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırma Hipotezleri

H0: Sömürgeci miras, Afrika kıtasında devlet-ulusların oluşmasına ve egemenliğin farklılaşmasına neden olmuştur.

H1: Afrika kıtasında Afrika tarzı egemenlik anlayışı ve devlet-uluslar, zayıf devletlerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Değişkenleri

Araştırmada yararlanılan yerli ve yabancı ikincil kaynaklar ile dikkate alınan teorilerin mevcut araştırmayı belirlenen sınırlılıklar çerçevesinde açıklayacak düzeyde olduğu varsayılmıştır. Ayrıca sömürgeci güçlerin siyasal, ekonomik ve kültürel unsurlar aracılığıyla da eski sömürgelerini şekillendirmeye devam ettiği varsayımı göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma Afrika kıtasıyla ve Afrika kıtasındaki devletlerle sınırlıdır. Ayrıca Afrika kıtasındaki devletlerin egemenlik anlayışı ile sınırlıdır. Ele alınan temel konu ve kavramların çerçevesi 15. yüzyıldan günümüze kadar sınırlıdır ancak daha çok sömürgecilik sonrası sürece odaklanılmıştır. Bu çalışmadaki teorik sınırlar çerçevesinde egemenlik anlayışını merkeze alan uluslararası ilişkiler teorileri ile postkolonyal teori irdelenmektedir. Çalışma; Afrika'daki devletlerin özellikle de zayıf devletler üzerinden egemenlik anlayışının incelenmesi Afrika ülkeleri için uzun yıllar devam ve kronik bir sorun hâline gelen otoriterleşme konusuna farklı bir perspektiften bakışı sağlayacaktır.

Araştırmanın bağımlı değişkeni egemenlik ve zayıf devlet olurken bağımsız değişkeni ise sömürgeci mirastır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmada literatür taraması yapılarak çoğunlukla ikincil kaynaklar aracılığıyla veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Veriler yorumsamacı paradigma ışığında analiz edilmiş ve nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda nitel araştırma tekniği içerisinde tarihsel araştırma modeli ön plana çıkmıştır. Literatürden ve kavramlaştırmalardan yola çıkılarak tarihsel bir bakış açısı sunulmuştur. Verilerin çözümlenmesi aşamasında teknik olarak, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda belirli bir kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmuş ve bu çerçeve dâhilinde veriler okunarak sonuca gidilmiştir. Nihayetinde bulgular yorumlanmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır.

Farklı kaynaklardan beslenebilmek ve daha detaylı bilgi sahibi olmak amacıyla, Afrika devletleri büyükelçiliklerinin resmi web sitelerindeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca, tez çalışmasında uluslararası ilişkiler teorilerinden olan ve sömüren-sömürülen

arasındaki tarihsel ilişkileri ve bu ilişkilerin günümüzdeki yansımalarını inceleyen postkolonyal teoriden de çalışmanın teorik çerçevesini oluşturulmasında yararlanılmıştır.

Nitel veri toplama yöntemiyle ikinci el yazılı kaynaklar incelenmiş, elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu araştırmada faydalanılan ikinci el kaynaklar kitaplar, makaleler ve akademik tezlerden oluşmuştur. Araştırmanın oluşumunda konuya ilişkin pek çok çalışmadan faydalanılmıştır. Konuyla ilgili ulusal ve uluslararası Türkçe ve İngilizce kaynak kitap, dergi, makale ve rapor vb. süreli ve süresiz yayınlardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü olan, “Kavramsal Çerçeve: Egemenlik, Ulus-Devlet ve Zayıf Devlet” kısmında; ilk olarak egemenlik ve egemenlik türleri açıklanmış, hemen akabinde egemenliğin tarihsel dönüşümüne değinilmiştir. Ulus ve devlet ilişkisi ele alındıktan sonra zayıf devlet kavramı irdelenmiştir.

İkinci bölüm olan, “Sömürge Döneminden Bağımsızlığa Afrika” kısmında; sömürgeleştirilmiş ve bağımlı Afrika ile ilgili olarak Afrika sömürgeciliğinin yapısı ile sömürgeci düzen süreci ele alınmış ve Afrika kıtasında önemli sömürgeci güç konumundaki ülkelerin faaliyetlerine değinilmiştir. Sonrasında Afrika’da sömürgeciliği sona erdirmeye yönelik girişimler olarak “sömürgeciliğin yasaklanması”na ve bununla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm olan, “Afrika’da Afrika Tarzı Egemenliğin ve Devlet-Ulusların İnşası” kısmında; sömürgeciliğin düşüşü ve sonlandırılması, Afrika’daki bağımsızlık hareketleri ve bağımsızlıkların elde edilme süreci, sömürgeciliğin mirası olan farklı egemenlik yapısı ve Afrika devletlerinde devlet-ulusların oluşması konu edinilmiştir.

“Egemenlik ve Devlet-Ulusun Sömürgecilik Sonrası Dönemdeki Durumu: Zayıf Devletler” başlığı altındaki dördüncü bölümde ise sömürgecilik sonrasındaki egemenlik ve devlet-ulusun bir getirisi olan zayıf devlet durumu incelenmiştir. Egemenliklerinin ne durumda olduğuna, hayatta kalma ve devlet olma mücadelelerine değinilmiştir. Bu bölüm altında son olarak Afrika’daki zayıf devletlerin temel problemleri ele alınmıştır.

Araştırma ve incelemeler sonucunda; Sonuç bölümünde sömürgeci mirasın Afrika kıtasında Afrika tarzı egemenlik ve devlet-uluslar oluşturduğunun ve bu Afrika tarzı egemenlik ve devlet-ulus yapısının zayıf devletler oluşturduğunun ortaya koyulup koyulamayacağına ilişkin bir değerlendirme ve sonuca varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: EGEMENLİK, ULUS-DEVLET VE ZAYIF DEVLET

1.1. Egemenlik Kavramı ve Egemenlik Çeşitleri

Egemenlik, tartışılmaya başlandığı dönemden günümüze kadar hep farklı disiplinlerin ilgi alanına girmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyaset biliminden kamu hukukuna, uluslararası ilişkilerden siyaset felsefesine kadar farklı çalışma alanlarının merkezinde yer alan egemenlik, çeşitli kuram ve anlayışların temel dayandığı noktada bulunmaktadır (Kapani, 2010: 58). Bu nedenle, disiplinler arası bir terim olarak değerlendirilen egemenlik, devlet adı verilen kavramla birlikte yeri, önemi ile tarihi değişim ve dönüşümü açısından analiz edilmesi oldukça önemli bir konu olarak literatürdeki yerini almaktadır.

Türkçe’de egemenlik olarak tanımlanan bu kavram etimolojik açıdan ele alındığında Avrupa kökenli bir kelime olduğu, Batılı dillerden Türkçe’ye geçtiği görülmektedir. Fransızca “*souveraineté*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılan egemenlik, kökünü Latince’de en üstün iktidar anlamına gelen “*superanus*” kelimesinden almaktadır (Kapani, 2010: 60). Bununla birlikte, Türkçe’deki egemenlik kavramının eş anlamlısı olan “*hâkimiyet*” kelimesi ise, Arapça’dan dilimize geçmiş olup, “kendi dışındaki tüm kudret ve güç sahiplerine engel ve üstün olma” manasına gelmektedir (Türcan, 2001: 78).

Egemenlik ve devlet hususundaki fikirleriyle bilinen Jean Bodin, “Devletlerin Altı Kitabı” (1576) eserinde en üstün güce atıf yapmak suretiyle, Latinlerin “*Maiestatem*”, Yunanlıların “*Akran exuosian*” (en üstün iktidar), “*Kurian arkho*” (en üstün yönetim) ve “*Kurion politeuma*” (en üstün hükümet), İtalyanların “*Segnoría*”, Yahudilerin ise Mukaddes Kitabı’nda “*Tomah Şevet*” (en büyük buyurma gücü) gibi kavramların yer aldığının altını çizmektedir. Bodin, egemenliğin tarihin derinliklerinden gelen bir kavram olarak ilgili kelimelerin kullanıldığını kaydetmektedir (Tunçay, 2005: 183). Bodin ayrıca, “*superanus*” kavramından hareket ederek, “bir devletin mutlak ve sürekli gücü”nü anlatmak üzere “*souverainete*” (egemenlik) terimini ileri sürmektedir. Eserini Fransızca’dan Latince’ye tercüme ederken, egemenlik terimine karşılık “*maiestas*” ve “*potestas*” kavramlarını kullanan Bodin’in yanı sıra, Hobbes da Leviathan isimli kitabında anılan kavramları

“egemenlik (*sovereignty*)” nitelendirmesiyle tek bir kelimeye indirmektedir (Bodin (2003)’den aktaran Beriş, 2006).

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğüne göre egemenlik, “milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hâkimiyet, hükümlanlıktır” (Türk Dil Kurumu, 2005: 604). Anılan kavram, ansiklopedik hukuk sözlüğünde ise, bir devletin başka bir devletin boyunduruğu altında bulunmaması olarak ifade edilmektedir (Özcan, 1980: 183). Bolay’ın (1999) Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğünde egemenlik, “hukuken hâkim olan güç, meşru kaynağını kendisinde bulduğu, diğer güçlerin kendisinden çıktığı siyasi güç” olarak tanımlanmaktadır. Miller vd.nin (1994) “Blackwell’in Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi”ne göre ise egemenlik, “siyasal hiyerarşide tepe noktasına yakın bir yerde, karar verme ve anlaşmazlıkları noktalama yetkisine sahip asal yargıç konumundaki bir tarafın niteliklerine denk düşen erk ya da yetki” şeklinde yer almaktadır.

Fransız hukukçular Loyseau ve Bodin egemenliği “devlet idaresine bağlı kendinden üstün veya rakip bir kudret tanımayan mutlak bir otorite” şeklinde ele alırken, Alman hukukçular Laband ve Jellinek ise, “en üstün bir emir ve kumanda kuvvetidir fakat nispidir” diyerek, en üstün gücü sınırlamak veya oranlamak ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu iki yaklaşım egemenliği en yüksek emir, otorite veya güç olarak tanımlarken, egemenliğin mutlak özelliği hususunda ayrı düşmektedir (Bodin (2003)’ten aktaran Kubalı, 1969). Hollandalı hukukçu Grotius egemenliği “işlemleri herhangi bir üstün iktidardan müstakil ve başka bir insan iradesi tarafından iptal edilemeyecek, uyulması zorunluluk arz eden kurallar oluşturabilen, emretme ve cezalandırma yetkisine sahip bir kudret” olarak tanımlamaktadır (Grotius (1992)’dan aktaran Ağaoğulları vd, 1994).

Gözler’e (2007) göre modern çağın egemenlik tanımı “devletlerin içte ve dışta bağımsız, uluslararası alanda eşit, işlerine karışılamayan; asli, en üstün, sınırsız, bölünmez ve devredilmez bir iktidar” olarak ifade edilmektedir. Egemenlik, “devletin ülke sınırları içinde emir ve direktifler vermek suretiyle otorite kurması ve böylece devlete ait otoriteler arasında üstünlük kazanması” demektir. Gözübüyük (2007), egemenliği devletin üstün emretme gücü, imtiyazı anlamında, emir almadan emir verme yetkisi biçiminde tasvir etmektedir. Teziç’e göre (1997) egemenlik, “devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilmesidir.”

Hakyemez'in (2004: 59) kapsamlı egemenlik tanımı ise şu şekildedir:

“Bir devletin vatandaşlarının, ülkesel sınırları içerisinde aslen sahip olduğu ve bir siyasal varlık olarak bu sınırlar dâhilinde özgürce kullanabildiği, meşru, sürekli ve nihai nitelikteki üstün emretme gücü yanında, o devletin, uluslararası alanda diğer devletlerle hukuken eşit haklara sahip bir aktör olarak, onların müdahalelerinden muaf bir biçimde, kendi rızasıyla girmiş olduğu uluslararası taahhütleri de dikkate alarak, kendi ilişkileri bağlamındaki tüm konularda tek başına karar verme yetkisine sahip olmak.”

Bu çerçevede, yukarıdaki tanımlamalar egemenliğin devletin *de facto* ve *de jure* mevcudiyetinden ayrı ele alınamayacak ve devletin sürekliliği için gereken bir unsur olduğunu ortaya koyduğu ifade edilebilecektir. Farklı kavram ve kelimelerle açıklanmaya çaba sarf edilse de egemenlik devletin teşekkülü bakımından zorunlu kurucu bir unsur olarak kabul edilmektedir.

1.1.1. İç Egemenlik ve Dış Egemenlik

Ülke içindeki en üstün iktidarı ele alan iç egemenlik pozitif egemenlik, bir devletin diğer devletlerle her açıdan eşit ilişki kurmasını savunan dış egemenlik (Özdemir, 2009: 124) ise negatif egemenlik olarak da literatürde yer almaktadır (Beriş, 2014: 12). Egemenlik iç ve dış egemenlik olarak ayrılmakla birlikte, tarihte ilk olarak iç egemenlik boyutuyla ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde egemenlik bir devlet dâhilindeki en üstün güç olarak ele alınırken, iç egemenlik devletin sınırları içinde yaşayan bireyler ve topluluklar üzerindeki üstün otoritesi ve bu gücü kabul ettirmek suretiyle bağlayıcı, kesin ve son kararlar verebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Heywood, 1999: 92).

Bu çerçevede, iç egemenlik “devletin, ülkesi üzerinde yaşayan halkı üzerinde mutlak hükmetme yetkisi” veya “siyasal toplumdaki mutlak ve tek otorite” biçiminde tanımlanabilmektedir. İç egemenliğin esasında devletin başka bir kudrete boyun eğmemesi, kendisi haricinde bir otorite tarafından kısıtlanamaması ile temelde kendi sınırları dâhilinde son söz söyleme güç ve iradesinin yine kendisine ait olması yatmaktadır (Beriş, 2006: 40).

İç egemenliğin devlet iktidarının asli, en üstün, sınırsız, bölünemez ve devredilemez gibi özelliklerden oluşması ile sahip olduğu yetkileri gibi iki boyutu bulunmaktadır (Gözler, 2007: 82; Hakyemez, 2004: 79). Devletin özelliklerini ele alan ilk boyutunda, egemenliğin orijinal manası devlet iktidarının asli, mutlak, en üstün, sınırsız, bölünemez ve

devredilemez olması gibi belirli karakteristik nitelikleri ele alınmaktadır (Gözler, 2007: 82; Kapani, 2010: 62; Koçak, 2006: 124).

Egemenlik asli iktidar olup, hâkim iktidar başka bir iktidardan türetilmemekte, farklı bir iktidar tarafından kurulmamaktadır (Gözler, 2007: 82). Devletin tüm kurum ve kuruluşları yetkilerini devletten alırken, devlet ise bu yetkileri farklı bir egemenden edinmemektedir. Egemenlik devletin kendisine özel olup, bizatihi kendisinde bulunmaktadır (Koçak, 2006: 125; Teziç, 1997: 118).

En üstün iktidar olan egemenlik, devletin asli olmasının bir neticesidir. Egemen gücün ülkesinde devletten daha üstün bir iktidarı reddetmesi ve aynı zamanda kendisine ortak da istememesi anlamına gelmektedir (Zabunoğlu, 1973: 117).

Egemenlik mutlak olup, egemen iktidar üstün ve sınırsız bir güç olması nedeniyle hiçbir kuralla sınırlandırılmamaktadır. Başka bir ifadeyle, bir iktidarın gücü sınırlıysa, onun egemen olduğu söylenememektedir (Gözler, 2007: 83). Ayrıca, bu nitelik egemenliğin aidiyetine de işaret etmekte olup, egemenlik hariçten ve daha evvelden mevcut hiçbir norm ve kaynaktan irade almamaktadır (Teziç, 1997: 118).

Tek ve bölünemez olan egemenlik, ülke sınırları içinde topluma sunulan birden fazla egemenlik bulunamayacağını, ancak bir tek egemen kuvvetin tek irade sahibi olacağını ileri sürmektedir. Devlet, aynı zamanda egemen olduğu sınırlar içindeki otoritesini ve kudretini hiçbir güçle paylaşmamakta ve üstünlük özelliği uyarınca da mevcut diğer otoriteleri ve rakipleri kesinlikle saf dışı bırakmaktadır (Hakyemez, 2004: 81). Ayrıca, devletin yasa yapma, vergi salma, ceza koyma gibi farklı yetkilerinden oluşan yasama, yürütme ve yargı erklerinin bir araya gelerek egemenliği oluşturdukları düşüncesini reddetmektedir. Anılan faaliyetler kapsamında bir çeşit görev ayrımı yapılmak suretiyle devlet adına kullanılması söz konusu olmaktadır. Nitekim egemen güç bu yetki parçalarının kullanımını istediği biçimde istediği kurum ve kuruluşlara devredebilmektedir (Zabunoğlu, 1973: 119). Egemenliğin halk adına mümessiller aracılığıyla kullanılması egemenliğin devri ve bölünebilirliği manasına gelmemekle birlikte, bu durum yalnızca belirli bir süreliğine egemenlik sahibinden ödünç alınan yetkinin kullanılması anlamına gelmektedir (Hakyemez, 2004: 85).

Egemenlik tek ve bölünemez olması dışında, başkasına temlik edilemez ve vazgeçilemez niteliktedir. Aksi takdirde egemenlikten bahsedilemeyeceği gibi devletin de sonu gelmiş olacaktır. Bu özellik devletin tüzel kişiliğinin devamlılığı hususunda oldukça gereklidir

(Gözler, 2007: 83). Ancak, literatürde bu devredilemez özelliğin de değişime uğradığı, uluslar üstü ve özgün bir yapı sergileyen Avrupa Birliği (AB)'nin yapısının anılan değişim ve dönüşüme önemli bir örnek teşkil ettiği bilinmektedir.

İç egemenliğin ikinci boyutunda ise egemenlik, devlet iktidarının doğrudan kendisi olarak yer almaktadır. Başka bir deyişle, bu boyut devlet iktidarının kapsamını ve haiz olunan kendisine özel yetkileri ifade etmektedir. Bunlar egemenliğin icrasından kaynaklı yetkileri olup devletin yasa yapması, yasak ve yaptırımlar getirmesi, vergi koyması ve para basması gibi hususlar örnek olarak sıralanabilmektedir. Bu minvalde, Bodin'e göre egemenlik sıralanan bu yetkilerinden oluşmaktadır. Ayrıca, anılan boyutta söz konusu olan iktidarın belirli niteliklerini değil, onun somut içeriğini kapsamaktadır (Kapani, 2010: 62).

Geleneksel anlamda devlet iktidarının kapsamını oluşturan yetkileri oluşturan yasama, yürütme ve yargı yetkilerini egemenliği oluşturan unsurlar olarak veya bu ana yetkileri egemenliğin bir parçası olarak düşünmek eksik ve hatalı bir değerlendirme olacaktır. Zira egemenlik bölünemez ve sadece ana iktidar kaynağını oluşturan egemenlik adına kullanılan bir çeşit görev ayrımını anlatmaktadır (Zabunoğlu, 1973: 119-120).

İç egemenlik kendisine rakip olma veya meydan okuma olasılığı bulunan potansiyel kuvvetlere olanak vermeyerek, politik topluma egemen olma yetkisini uhdesinde tutmaktadır. Bu sayede, bir devlette yaşayan bireyler ve topluluklar devlete itaate zorlanmakta veya bu uğurda vatandaşlık göreviyle vazifelendirilmektedir. Öte yandan, iç egemenliğin bir topluluğun intizam ve sürekliliğini temin edecek meşruiyet prensibini üretmesi açısından tarihi bir başarı olduğu savunulmaktadır. Zira iç egemenliğin birinci boyutunu ve egemenliğin ilk manasını teşkil eden mutlaklık, devamlılık ve devredilemezlik gibi özellikler, gücü merkezileştirme ve siyasal iktidarın sürekliliğini temin bakımından devlete oldukça önemli bir teorik destek sağladığı vurgulanmaktadır (Beriş, 2006: 45).

Dış egemenlik ise devletin uluslararası alanda ve dış ilişkilerinde bağımsız ve diğer devletlerle ilişkilerinde hukuki olarak eşit olduğunu ileri sürmektedir (Teziç, 1997: 117). Aynı zamanda uluslararası hukuktaki bağımsızlık kavramıyla tanımlanabilen dış egemenlik, “devletin hukuksal olarak diğer dış veya üstün iktidara bağlanmadan ve sadece uluslararası hukuk normları ya da kendisinin onayladığı bağlantılarıyla sınırlanan özgür karar verme yetkisi” olarak ifade edilmektedir. Bu konudaki tek sınır uluslararası hukukun öngördüğü hukuki sınırlar olarak yer almaktadır (Pazarcı, 2007: 20; Gözler, 2007: 79). Bir

başka ifadeyle, dış egemenlik devletlerin uluslararası sistemde eşit özneler olarak konumlanmaları ve birbirlerinin iç işlerine karışmadan fiilî bir özerkliğe sahip olmalarını ifade etmektedir (Krasner, 2001: 230).

Dış egemenlik devletlerin egemen eşitliği ve iç işlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde yer almaktadır. Devletlerin egemen eşitliği ilkesi başta Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi olmak üzere çok sayıda uluslararası sözleşmede kabul edilmiştir. Devletlerin egemen eşitliği, uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımsız ve eşit haklara sahip paydaşlar olarak bulunmalarını gerektirmektedir. Bu yaklaşım uluslararası barış, huzur ve güvenliğin teminindeki önemli bir fonksiyonun yanında, devletler arasındaki gelişmiş-gelişmemiş ve zengin-fakir gibi herhangi bir ayrıma girilmeksizin egemen devletler arasındaki eşitliği korumaktadır (Pazarcı, 2007: 22-26). Ancak, devletlerin dış egemenlikten kaynaklı çok sayıdaki haklarını güçlü ve hegemon devletlere bağlı biçimde kullanabilmesi ve iç işlerine müdahalelerin engellenememesi reel politik kapsamında karşılaşılan durumlardandır. Buna karşın, kural ve ilke olarak devletler uluslararası hukuk karşısında egemen ve eşit olarak bulunmaktadır.

1.1.2. Uluslararası Hukuk Egemenliği

Klasik egemenlik anlayışını değiştiren ve egemenliği seküler iktidarlara veren Vestfalya düzeninin monarşik yapısı 19. yüzyılda yıpranmaya başlamış, 20. yüzyılda ise imparatorluklar çağının kapanmasıyla tarih sahnesinden kalkmıştır. Bu süreç sonrasında ihdas edilen ve çoğunluğu ulus-devletlerden oluşan modern dünya düzeni I. ve II. Dünya Savaşlarında on milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi nedeniyle uluslararası ve uluslar üstü yeni örgütler tesis etmiş, uluslararası hukuku egemen kılmaya başlamıştır. Anılan bu örgütler ve uluslararası hukuk ülkelerin kimi egemenlik haklarını sınırlamalarına yol açmıştır.

Klasik dönem egemenlik düşüncesinde, egemenliğin kaynağı Tanrı ve ruhani otoritelerken, günümüz Avrupası'nı ve dünyasını şekillendiren Vestfalya düzeniyle birlikte, 17. yüzyıla doğru bu yaklaşım egemenliğin kaynağını seküler iktidara vermiştir. Machiavelli ve Bodin'le birlikte gelişen bu anlayış, Hobbes'la sosyal bir sözleşme ekseninde tartışılan egemenliğin devrine ulaşmış, Rousseau ile ise modern anlamdaki seviyesine varmıştır (Çiğdem, 1997: 163).

Genel olarak, II. Dünya Savaşından günümüze yerleşmiş olan uluslararası kuruluşlar ve uluslararası hukuk, devletlerin kendi içlerinde aldıkları tedbirlere rağmen vatandaşlarına sağlayamadıkları bazı hak ve hizmetlerin gerçekleştirilmesini temini hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında uluslararası hukuk, çok devletli bir dünya yapısının meydana getirdiği kaosu regüle etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, devletler arasındaki ilişkilere farklı metotlar getirmekte, devletlerin politikalarını uyumlaştıracak kurumlar ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukuki egemenlik “uluslararası bir devletin başka bir devlet tarafından diplomatik dokunulmazlık, anlaşmalar imzalama, uluslararası organizasyonlara katılma çerçevesinde tanınması” olarak tanımlanmaktadır (Adıgüzel, 2017: 22).

Klasik egemenlik anlayışının uluslararası hukuki egemenlik yaklaşımına evrilmesinde, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri gibi küresel ve evrensel değerler kadar bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimler de önemli rol oynamıştır. Tüm bu etkenler klasik egemenlik anlayışının yerini devletlerin ortak hareket etme, anlaşmalara imza atma ve uluslararası örgütlere iştirak etmelerini temin edecek formatlara bırakmıştır (Karakeyha, 2013: 135).

Uluslararası politik organizasyonlar 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olup, 20. yüzyılın başından itibaren hız kazanmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları, Vestfalya modelinin sorgulanmasına neden olmuş, dünyada barışın ve güvenliğin muhafazası, egemen devletler arasındaki ilişkilerin belirli kurallara bağlanmasını ve uluslararası hukukun hayata geçirilmesini zorunlu kılmıştır. BM bu doğrultuda tesis edilmiştir (Uludağ ve Hasgüler, 2010: 14-15). Uluslararası organizasyonlar uluslararası hukukun tesisi bakımından oldukça hayati görevler icra etmekle beraber, devletlerin egemenliklerinin üyelerin uhdesinde bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu tür yapılarda tüm üye devletlerin onayı alındıktan sonra karar alınabilmektedir. Uluslararası örgütlerde yetkiler geleneksel devlet düşüncesi kapsamında icra edilmekte olup, ortak menfaatler kapsamında uzun dönemli ikna aşamalarına dayanan müzakere sonunda bir karara varabilmek mümkün olmaktadır (Çalış vd., 2006: 7-8).

BM Anlaşması'nın başlangıç bölümünde antlaşmayı imzalayan dünyadaki tüm devletler ve vatandaşlarının yararına olacak adil, barışçıl ve medeni bir uluslararası düzen öngörülmüştür. Anlaşmanın birinci maddesi (BM Anlaşması, 1945),

“(1) Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla; barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki

uluslararası uyumsuzluk veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek,

(2) Uluslararası, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak,

(3) Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak,

(4) Bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak.”

şeklinde yer almış, dünyada barış, huzur ve güveni muhafaza etmeyi amaçlamıştır.

BM egemenlik açısından değerlendirmek gerekirse, BM Anlaşması ikinci maddesi birinci fıkrasında; *“Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur”* hükmüyle üye devletlerin egemenliklerine saygılı bir temelde ihdas edilmiştir. Buna göre tüm devletler eşit kabul edilmiş olup, dünyayı yakından ilgilendiren hususlarda eşit söz hakkına sahip olmuştur (Hossain, 2008: 79). Anlaşmanın ilkelerinin çerçevesini çizen ikinci maddesi dördüncü fıkrasında (BM Anlaşması, 1945); *“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler’in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”* hükmüyle üye devletlerin egemenliklerine saygılı olunması gerektiğini ifade etmiştir.

Diğer taraftan, BM’nin önemli bir organı olan Güvenlik Konseyi örgütün icrai faaliyetlerini yürütmekte olup, BM Antlaşması’nın 24. maddesinin birinci fıkrasında (BM Anlaşması, 1945) göre, *“Birleşmiş Milletlerin üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyine bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyinin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler.”* denilmiştir. Bir diğer ifadeyle, uluslararası düzende barış ve güvenliğin temininin sorumluluğu öncelikle BM Güvenlik Konseyine (BMGK) tevdi edilmiştir (Özlük, 2008: 16).

BMGK’nin uluslararası barış, huzur ve güvenliği muhafaza etme faaliyetlerinin başında yaptırımlar gelmektedir. Bir zorlama aracı olarak kabul edilen diplomatik yaptırımlar uluslararası hukuka aykırı davranan üye devleti bu icraatından alıkoymayı ve uluslararası hukuka uygun hareket etmesini hedeflemektedir. Taraflara uzlaşmaları amacıyla çağrıda

bulunulması, diplomatik ilişkilerin askıya alınması diplomatik yaptırımların başında gelmektedir. Ancak, daha önce uygulanan ve sonuç alınamayan diplomatik yaptırımlardan ziyade BMGK ekonomik yaptırımlara daha sık başvurmaktadır (Birdişli, 2010: 178).

1.1.3. Vestfalyan Egemenliği ve Post-Vestfalyan Egemenliği

Kutsal Roma Cermen İmparatoru Habsburg hanedanı üyesi Katolik II. Ferdinand'ın, Almanya'da ortaya çıkan Protestanlara yönelik başlattığı büyük savaşla birlikte, Orta Avrupa'da kendisine rakip güçlü bir Protestan Almanya görmek istemeyen Katolik İttifakı savaşa girmiştir. Böylece tarihe "30 Yıl Savaşları" olarak giren dönem başlamış, İspanya ve Habsburg Hanedanlıkları hızla çözülmüş, Katolik İttifakı 1648'de Protestan Birliğinin baskısına daha fazla dayanamayıp Vestfalya Barış Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 93).

Vestfalya Barış Antlaşması ulus-devletin temellerini mutlakiyetçi dönemle ilişkilendirenler bakımından önemli bir milattır. Anılan anlaşmayla devletler, diğer egemen devletlerin meşru mevcudiyetini ve egemenliklerini tanıyarak, bir devletin iç işlerine karışmama vaadinde bulunmuşlardır. Öte yandan, karşılıklı münasebetleri üzerinde hiçbir gücü kabul etmemiş, bu vesileyle kendi topraklarında mutlak egemenliklerini sağlamışlardır (Erkiş, 2013: 62).

Bu dönem egemen devletlerin toprak bütünlüklerine saygı göstermeyi, iç işlerine müdahale etmemeyi garanti altına almış, egemenlik sürme yetkisi devletlerin bizzat kendi uhdelerindeki bir hak hâline gelmiştir. Sınırları dâhilinde hür bir şekilde hareket etmeyi ve birbirlerinin sınırlarını ihlâl etmemeyi kabul eden prenslikler, bu itibarla egemenliğin mütekabiliyetine dayanan modern devletler düzeninin de temellerini atmıştır (Phillpott, 2001: 4).

Avrupa'da meydana gelen savaş, çatışma, yıkım ve çok sayıda can kaybı 16. yüzyılda Vestfalya düzeniyle engellenmeye çalışılmış olup, feodaliteden ulus-devlete geçişe de yol göstermiştir. Ulus-devletin getirdiği egemenlik anlayışı Vestfalyan egemenlik sınırları içinde ulusal egemenliği de kapsayan bir devlet modeli olarak ortaya çıkmıştır. İç işlerine müdahale etmeme ve harici güçlerin egemen devlete karışamaması Vestfalyan egemenlik yaklaşımının en önemli prensiplerinin başında gelmiştir. Ancak, günümüzde Vestfalya düzeninin 20. yüzyılın başında yerini uluslararası hukuk, örgütler ve teamüllere bırakması bir devletin varlığından ziyade dünya sistemine entegrasyonun önem kazanmasına neden

olmuştur. Bu durum küreselleşmenin etkisiyle, devletlerin piyasaları denetleme ve bilgi akışını kontrol altında tutabilmek güçlerinin yanında egemenliklerini de yıpratmıştır (Şahin, 2009: 102-105).

Post-Vestfalyan egemenliği dönemindeki ulus-devlet modeliyle birlikte, aristokratik veya teokratik unsurlar egemenlik kaynağı olma özelliklerini kaybetmişlerdir. Siyasi iktidarların meşruiyet kaynaklarını aldıkları unsurun ulus olduğu kabul edilmiş olup, ulusal egemenlik en üst egemenlik olarak benimsenmiştir. Ulusal egemenliği benimseyen modern devlet egemenliği Vestfalya ve Utrecht Anlaşmalarını temel almıştır (Şahin, 2009: 155-156). Utrecht Anlaşması, İspanya Veraset Savaşlarını sonlandırması ve Avrupa'da üstün güç olan Fransa bastırılması nedeniyle önemli hâle gelmiştir. Bu anlaşmayla Fransa ve İspanya'nın Batı Avrupa'ya tamamen egemen olmasının önüne geçilmiştir (Budak, 2017: 608). Bu durum da Vestfalya ile kurulan düzenin bir kez daha doğrulanmasını sağlamıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplini bakımından bu iki süreç ele alınacak olursa, 1648 Vestfalya Anlaşması ile kurulan bu uluslararası ilişkiler düzeninin Soğuk Savaşın sonlanmasına değin hegemon kaldığı ileri sürülmüştür. 1648-1945 döneminde kuvvetler dengesine ve ulus-devletin ayrıcalıklı konumuna dayanan bu anlayış 1945'den sonra da çok değişmemiştir. 1944 tarihli Bretton Woods Anlaşması'yla kabul edilen ABD'nin önderliğindeki yeni dünya sistemi BM, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi önemli uluslararası organizasyonları kapsasa da ulus-devletlerin hegemonyası devam etmektedir (Keyman, 2006: 5). Ancak, tüm bu gelişmeler ve uluslararası kurum, anlaşma ve örgütler ulus-devletlerin egemenliklerini sınırlamakta veya özgürce kullanmalarına engel olmaktadır.

Vestfalyan egemenlik anlayışının esas prensiplerinden olan iç işlerine karışmama ve dış güçlerin dışarıda tutulması ilkeleri Post-Vestfalyan dönem olan günümüzde eskisi kadar popüler prensipler olarak görülmemektedir. Uluslararası örgütlerin anlaşmaların, hukukun ve teamüllerin Vestfalyan egemenlik yaklaşımının temelini teşkil eden iç işlerine karışmama prensibini aşırdığı görülmektedir. Başta küreselleşme olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ulus-devletlerin dünyadaki gelişmelerden bağımsız bir şekilde siyaset güdememesi ve karar verememesine neden olmaktadır. Öte yandan, dış politika ile iç politika iç içe geçmiş olup, birbirlerini yakından etkilemektedir. Tüm bu gelişmeler devletlerin politika tesis süreçlerindeki tek karar alıcı ve mutlak egemen olma iddialarının zayıflamasına yol açmaktadır (Bilgi, 2012: 93).

1.1.4. De Facto Egemenlik ve De Jure Egemenlik

Hukuki “de facto” ve “de jure” kavramları Latince kökenlidir. De facto kavramı bir olgudan bahsetmektedir; gerçekliği tanınan, fiili olarak icrada olan, ancak hukuki olarak kabul edilmeyen olaylar, devletler ve kavramlarda kullanılmaktadır. De jure ise de facto’dan farklı olarak hukuki olarak da tanınan ve kabul edilen olgular için ifade edilmektedir. Uluslararası alanda tüm tanıma işlemleri hukuki işlem niteliğinde olmakla birlikte, uluslararası fiiliyat ele alındığında de facto ve de jure tanıma olarak iki çeşide ayrılmaktadır. De jure tanıma da kendi içinde açık ve zımnî tanıma olarak ikiye ayrılmaktadır.

De facto egemenlik ve de jure egemenlik kavramlarını uluslararası hukukun tanıma kavramından hareketle açıklamak daha anlaşılır olacaktır. Devletler açısından tanıma 18. yüzyılın ortalarına doğru gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde bir bölgede egemen güç olarak kabul edilmek için de facto egemenlik yeterli görülmekte olup, dış güçlerin tanınmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak, 19. yüzyıldan itibaren Fransız İhtilâlinin getirdiği ulus kavramı sonrasında imparatorluklarda yeni devletler ortaya çıkmaya başlamış ve bunların da uluslararası hüviyet elde edebilmelerinin mevcut devletlerce tanındıktan sonra mümkün olabildiği görülmüştür (Caspersen, 2012: 16).

De facto tanımada ilgili devletin tanınan bağımsızlığı, otoritesi ve toprakları üstündeki barış ve istikrar hakkında şüpheler bulunması hâlinde tam bir tanıma gerçekleştirilmediği görülmektedir. Bu bağlamda, de facto tanınan bir ülkenin ülke içindeki egemenliği de facto egemenlik olarak ifade edilebilmektedir. De jure tanımada ise, mevcut ülkenin gerek hukuki gerek fiili herhangi bir problemi olmadığı ve de jure egemenliği haiz olduğu ileri sürülmektedir. Başka bir deyişle hem de jure hem de facto tanımalar hukuki işlem olmakla birlikte, ilave edilen sıfat tanınan devletin içinde bulunduğu kendi hâline bağlı olarak sadece tanımanın hukuki etkilerinin ölçüsünü belirlemektedir (Pazarcı, 2004: 9).

De jure tanıma bazı durumlarda de facto tanımanın akabinde de hayata geçirilmektedir. Bir devlet yeni kurulan veya ayrılan bir devleti de jure şekilde tanımadan önce de facto olarak tanıyıp daha sonra de jure tanıma yoluna gidebilmektedir. Bu durumda, erken tanımanın olumsuz etkilerinden sakınma amacını güdebilmektedir. Örneğin, İngiltere 1921 yılında SSCB ile imzaladığı bir ticaret anlaşmasında Sovyetleri de facto olarak tanıdığını anlaşma maddeleriyle belirlemiştir. Ancak, İngiltere Çarlık rejiminin yıkılması sonrasındaki iç savaşın bitimi ve Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesinin sonrasında Sovyetleri de jure

olarak 1924 yılında tanımıştır (Şöhret, 2018: 234). Bu çerçevede, iç çatışma döneminde Çarlık Rusya çöktüğünde, yeni rejim henüz kurulmamışken Sovyetlerin o dönemki sınırları dâhilindeki egemenliği de facto egemenlik olarak yorumlanabilecektir. Öte yandan, yeni rejimin tahkim edilmesi ve dünyaya ilânı sonrasında gerek tanıma gerek anlaşmalarla de jure egemenliğe kavuştuğu ifade edilebilecektir.

1.1.5. Halk Egemenliği ve Yasal Egemenlik

Klasik egemenlik düşüncesinde Vestfalya Barış Anlaşmasına kadar egemenliğin kaynağının Tanrı olduğu yer almıştır. Anılan anlaşma sonrasında ise Avrupa’da Kilise’nin iktidar alanı daraltılmış ve iktidarın meşruiyet kaynağı Tanrı’dan seküler topluma verilmiştir. Egemenliğin kaynağı ilahi olmaktan çıkmış, rasyonel akla dayanmaya başlamıştır. Rönesans ve Reform’da aydınlanan birçok konu gibi gerçek ve meşru egemenliğin halk veya ulus iradesiyle hayata geçmesi gerektiği ileri sürülmüştür (Kubalı, 1969: 197).

18. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle Fransız düşünür Jean Jacques Rousseau tarafından öne sürülen fikirler 1789 Fransız İhtilâlini önemli oranda etkisi altına almıştır. Fikir babaları Rousseau olan demokratik teoriler, halk egemenliği teorisi ve millet egemenliği teorisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Rousseau seküler bir egemenlik anlayışını savunurken, egemenliğin kaynağının milli egemenlik olduğunu ileri sürmüş, egemenliğin kullanılması yönünden ise halk egemenliği anlayışını savunmuştur (Kapani, 2010: 73).

İktidarın kaynağını ilahi bir güç olarak değil yeryüzünde bulunması gerektiğini gören Rousseau, Fransız İhtilâlini etkileyerek, İhtilâlin temel unsurlarından olan milli egemenlik doktrininin anayasal bir ilke olarak Fransız hukukunda yer almasına vesile olmuştur (Koçak, 2006: 111). Milli egemenlik kuramının ana fikri Rousseau’nun toplum sözleşmesinde kendisini göstermiştir. Rousseau doğal yaşamdan kurallı toplum hayatına geçişin, bireylerin aralarında bir anlaşma tesis etmek suretiyle yaptıkları toplum sözleşmesiyle olabileceğini savunmuştur. Bireyler bu sözleşmeyle iradelerini birleştirerek, tüm hak ve yetkilerini devretmiştir. Bu vesileyle bireylerin iradelerinin birleşimi neticesinde genel irade ortaya çıkmaktadır. Genel irade kendisini oluşturan iradelerin toplamından ziyade bu iradelerin üzerinde, kendine has varlığı olan kolektif bir irade olarak tanımlanmaktadır. Halk egemenliğinde hâkimiyet bu üstün iradeye aittir (Kapani, 2010: 71).

Milli egemenlik teorisine göre egemenliğin kaynağı ve kullanıcısı birbirinden ayrılmaktadır. Milli egemenliğe göre temsilci, halktan vekâletname isteyecek ve egemenliği halk adına kullanacaktır. Toplum, egemenliği kendi denetimi altında başkalarına verebilmekte, ancak bu egemenliğin doğasında bir değişiklik yapamamakta ve böylece egemen güç toplumda kalmaktadır. Bu temsili organların iradesi ancak genel iradeye uygun olduğu sürece bir anlam ifade etmektedir.

Meşruiyetinin kaynağını hukuktan ve yasalardan alan yasal-rasyonel otoritede, idareciler ve idare edilenler herkes tarafından benimsenen yasal mevzuata göre hareket etme mecburiyetindedir (Eryılmaz, 2013: 68). Görev alanlar ve idari kadrolar hukuki kurallar bütünüyle sınırlandırılmış olup, göreve de yine bu yasal çerçeve dâhilinde gelmektedir (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 60).

Bürokratik mekanizmanın kurucusu Weber de bu yaklaşımı rasyonel otorite biçimi olarak isimlendirmiştir. Weber, idarecilerin idare yetkisini hukuki mevzuatla sabit seçimler vasıtasıyla elde etmeleri ve kurallara uyulmasını sağlayan etmenlerin gelenekler veya karizmatik liderlerden ziyade rasyonel kuralların olması nedeniyle bu adı vermiştir (Eryılmaz, 2013:68).

Rasyonel-yasal egemenlik olarak da tanımlanan yasal egemenlikte, toplumun hukuk kurallarına riayet etmesi öngörülerek kurallar belirlenmektedir. Birbirleriyle tutarlı ve somut bir bütün tesis eden kurallar, egemenliği kullananların kendi koydukları kurallara uymalarını zorunda kılmaktadır. Yasal egemenlik, sürekli kamusal görev etkinliklerinin kurallara bağlanmış olmasını, bu etkinliklere yönelik objektif şekilde sınırları belirli bir görev alanını önceleyen şartlar içermektedir. Ayrıca, zorunlu güç kullanma araçlarının açık ve net bir şekilde tespiti ile icrasının belli şartlarla sınırlandırılmasını da kapsamaktadır (Adıgüzel, 2017: 23-24).

1.2. Egemenliğin Tarihsel Dönüşümü

Antik Çağ'dan Vestfalya Barışı'na, Aydınlanma Çağı'ndan Modern Dönem'e uzanan egemenliğin tarihsel dönüşümünün ele alındığı bu alt başlıkta zaman içerisinde egemenlik kavramına yüklenen anlamların tarihsel seyri verilmektedir.

1.2.1. Antik Çağda Egemenlik

Antik çağda egemenlik kavramıyla benzerlik gösteren yaklaşımlar özellikle Antik Yunan ve Roma dönemlerinde gözlemlenmektedir. Antik Yunan’da kent devleti olarak ifade edilen polis, dönemin felsefecilerinin de etkisiyle ideal topluma ulaşmayı amaçlayan politik birimlerdir (D’entreves, 2005: 194). Ancak, Antik Yunan’daki bu idealize yönetim ve toplum çabalarında egemenlik unsuru ciddi bir tartışma konusu olarak görülmemektedir.

Roma kent devletinin güçlenerek büyümesiyle önce cumhuriyete sonrasında da imparatorluğa dönüşmesi Antik Yunan’daki politik organizasyonların değişerek, Roma’nın “respublica” olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Roma bu kavramı devlet ve hukukun mezcedilmiş hâli olarak hayata geçirmiştir (D’entreves, 2005: 194). Roma’da ihdas edilen devlet hayatın her alanını kontrol altına almıştır. Bu çerçevede, devletin gücünün bağımsızlık kadar sınırsız bir üstünlüğü, yani egemenliği de anlattığı görülmüştür. Öte yandan, egemenlik tartışması Roma’da anılan kavramdan ziyade ilahi kaynaklı kral iktidarını simgeleyen “imperium” kavramıyla yapılmıştır. Imperium kavramı daha ziyade alt iradeler üstündeki üstün iktidarın kuvvet kullanımını ifade etmektedir (Koçak, 2006: 43-44). Batı Roma’nın yıkılışının akabinde kendisini dünyanın tek politik iktidarı olarak tasvir eden Doğu Roma İmparatorluğu’nda imparatorların dini liderliği de üstlenmesi o dönemki sekülerleşmeyi tersine çevirdiği ifade edilmektedir.

1.2.2. Vestfalya Barışı’nda Egemenlik

Devlet egemenliği ile uluslararası hukukun sınırlandırıcı etkisi arasındaki mücadele yüzyıllardır devam etmiştir. 1648 Vestfalya Barış Anlaşması devletlerin egemenlikleri hususunda önemli bir mihenk taşı olarak tarihteki yerini almıştır. Vestfalya Barışı yalnızca 30 Yıl Din Savaşlarını sona erdirmemiş, monarşilerin ve prensliklerin, bu itibarla devletlerin, birbirlerinin egemenliklerini tanımlarını ve saygı göstermelerini temin etmiştir (Ormanoğlu, 2018: 253).

Vestfalya Barış Antlaşması ulus-devletin tarihi kökenleri açısından oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. Anılan anlaşmayla devletler, yukarıda da arz edildiği üzere birbirlerinin meşru varlıklarını ve egemenliklerini tanımanın yanında, iç işlerine müdahale etmeme taahhüdünde de bulunmuşlardır. İkili ilişkileri üzerinde hiçbir kuvveti tanımamış ve topraklarında mutlak egemenliklerini sağlamlaştırmışlardır (Erkış, 2013: 62).

Vestfalya Barışında egemen devletler toprak bütünlüklerine saygı duymayı, iç işlerine karışmamayı garanti etmiş, bu sayede egemenlik hakkı devletlerin bir hakkına dönüşmüştür. Kendi topraklarında istedikleri gibi davranmayı ve karşısındakilerin sınırlarını çiğnememeyi taahhüt eden prenslikler, Vestfalya Barışında modern egemenlik anlayışının da temellerini atmıştır (Phillpott, 2001: 4).

1.2.3. Aydınlanma Çağında Egemenlik

Aydınlanma çağı olarak nitelendirilen tarihi süreç aydınlanma felsefesinin 18. yüzyılda doğması ve benimsenmesiyle başlamıştır. Bu dönem Batı toplumlarında 17. ve 18. yüzyıllarda gelişen, akılcı düşünceyi önceleyen, geleneksel ve tabu kabul edilen düşünceleri ve ideolojileri sarsan ve/veya sorgulanan yeni bilginin kabulünü esas alan düşünsel dönemi ifade etmektedir. Aydınlanma felsefesinin temelleri Rönesans ve Reforma kadar gitmekte olup, düşüncenin tarihi bağlarından kurtulmasını, bilgi ve hayat hakkında akla ve tecrübeye dayanmasını baz almaktadır. 17. yüzyılda bu gelişmeler sistematize edilmiş, rasyonalizm öne çıkmış ve aydınlanma felsefesinin düşünsel temelleri atılmıştır. Bununla birlikte, sekülerleşme aydınlanma çağının en önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir (Gökberk, 2019: 328).

Aydınlanma çağıyla birlikte Vestfalya Barışıyla temelleri atılan egemenliğin kaynağının halk olduğu savı daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde iktidarın meşruiyeti gökyüzünde değil, yeryüzünde aranmaya başlanmıştır. İlahi hukuka veya egemenliğe dayanan devlet egemenliğine karşı hakiki meşruiyetin halk ya da millet iradesinden geldiği yaklaşımı savunulmuştur (Kubalı, 1969: 197).

Aydınlanma çağına yön veren düşünürlerden olan Rousseau tarafından öne sürülen bu fikirler 1789 Fransız İhtilâlini de etkileyerek, halk egemenliğinin somut olarak hayata geçmesini sağlamıştır. Rousseau egemenliğin kaynağının milli egemenlik anlayışı olduğunu savunmuş, egemenliğin icrası bakımından ise halk egemenliğini desteklemiştir (Kapani, 2010: 73). Rousseau ayrıca, toplum sözleşmesine atıf yaparak, toplum hayatına geçişte insanların yapacakları bu sözleşmeyle bireylerin iradelerini bütünlendirdiklerini ve tüm hak ve yetkilerini topluluğa devrettiklerini kaydetmiştir (Koçak, 2006: 111).

Diğer yandan, milli egemenlik kuramı egemenliğin kaynağı ile icracısının birbirinden farklı olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu kuram, vekilin halktan alacağı vekâletle halk adına egemenliği kullanacağını kaydetmektedir. Halk kendi gözetiminde egemenliğin

kullanılmasını temsilcilerine verebilmekte, ancak egemen ve üstün güç yine toplumda kalmaktadır.

1.2.4. Modern Dönemde Egemenlik

Yüzyıllar boyunca siyasi ihtilaflar ve nüfus hareketleri milletlerin ve devletlerin farklı unsurlardan oluştuğu karmaşık yapılar teşekkül ettirmiştir. Birden çok ulusu barındıran Habsburglar, Romanovlar ve Osmanlılar bu yapıların imparatorluk hâliydi. Ancak, Katalonya'nın İspanya hükümetine tavrı, Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın ise Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulması yeni devletlerin komşularının iç işlerine müdahale etmelerine ve komşularının tacizine yol açmıştır. Bu gelişmeler I. Dünya Savaşının patlak vermesine neden olmuştur (Krasner, 2001: 155-156).

I. Dünya Savaşının meydana getirdiği felaket egemenlik ve kendi kaderini belirleme hakkının siyasi alanda sürmesini sağlamıştır. Milletler Cemiyeti Anlaşması da egemen devletlerin egemenliklerini teyit etmiştir. Ancak, devletler kâğıt üzerinde yer alan bu hususu uygulamada hayata geçirememiştir. II. Dünya Savaşı da I. Dünya Savaşı gibi egemen devletlerin zaferiyle sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ihdas edilen BM Anlaşması da egemenliğin uluslararası düzende merkeziliğini teyit etmiştir. BM Anlaşmasının birinci bölümün ikinci maddesindeki “*Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.*” hükmüyle BM'nin bütün üyelerin eşitliğine dayanan bir organizasyon olduğunu ifade etmiştir. Anlaşmanın ikinci maddesinin yedinci fıkrası BM'nin bir ülkenin kendi sınırları içindeki sorunlara karışmayacağını altını çizmiştir. 1920'de Milletler Cemiyetindeki gibi 1945'te BM'de de egemenlik teorisinin taahhüt ettiği ile reel politik arasında ciddi bir fark oluşmuştur (Kan, 2011: 544).

II. Dünya Savaşı sonrasında tesis edilen yeni dünya düzeni ile savaştan büyük bir yıkımla çıkan Batı Avrupa ülkelerinin Sovyet tehdidi üzerine ivedilikle kalkındırılma hedefi Avrupa'da entegrasyon faaliyetlerinin hızlanmasına ve egemenliğin modern dönemdeki en önemli değişim ve dönüşümüne neden olmaktadır. Bu dönemde AB'ye giden örgütlerin ihdası ve Avrupa Entegrasyonu konusunda modern dönemde egemenlik anlayışı sık tartışılan bir konu olmuştur. Devletin ve egemenin “meşru fiziki şiddet tekeli uhdesinde bulundurma” (Weber, 2004: 33) hakkı olan geleneksel Weberyen yaklaşımı tazeliğini korumakla beraber, AB'nin tesisindeki ve kurumlarının işleyişindeki egemenlik anlayışına ilişkin yaklaşım devlet egemenliğinden farklılaşmaktadır. Egemen devlet organlarının

değişmez yetki ve özelliklerinin Avrupa Entegrasyonu bağlamında yeni bir devlet dışı egemenlik şekline evrildiği söylenebilmektedir.

Diğer yandan, Vestfalya sistemi temelinde şekillenen egemen ulus-devlet sistemi, Avrupa'yı çok yönlü bir siyasi coğrafya hâline getirmiştir. Bununla birlikte, savaş sonrası yaralarını sarmaya çalışan yeni Avrupa düzeni yeni bir egemenlik konsepti geliştirerek ekonomik, siyasi, sosyal ve güvenlik bakımından mevcut yaklaşımlarını ulus-devlet egemenliğinin üzerinde değerlendirmeye başlamıştır. Bu kapsamda, AB'nin öncülü olan örgütlerle birlikte ulus-devlet egemenliği, uluslar üstü egemenlik ve hükümetler arası işbirliği ekonomik yeniden yapılandırmayla beraber tartışılmaya başlanmıştır. Egemenlik konusu bu düzenin inşa sürecini oluşturmuş, bu sürecin akabinde yapının aktörleri yeni bir politika kurduktan sonra AB gibi düzen tesis edilmiştir. Ülkelerin egemen ulus-devlet yapıları AB üyesi olmakla bazı egemenliklerini ekonomik, sosyal, politik, hukuki ve yasal düzenlemeler bağlamında uluslar üstü AB kurumlarına bırakmıştır. Bu nedenle, AB'deki demokratik meşruiyet ele alınırken tarihsel süreç de akılda tutulmaya devam edilmelidir (Alakel, 2013: 2).

Modern dönemde egemenlik çerçevesinde BM ve Avrupa Entegrasyonunun egemenlik kavramı üzerindeki dönüştürücü etkilerinin yanında, modern ve çağdaş uluslararası sistemin getirdiği hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, sivil toplum kuruluşları (STK), insan hakları ve küreselleşme olgularının da önemli etkileri bulunmaktadır. Egemen güç olan devletin hukuka ve hukukla sınırlı hegemonya yürütmesini ifade eden hukuk devleti kavramı, egemen kuvvetin vazife ve sorumlulukları ile tekelindeki şiddet kullanımının hukuka uygun biçimde uygulanmasını vurgulamaktadır (Atar, 2002: 93).

Modern politik sistemlerde, egemenin gücünü sınırlayan unsurların kontrol ve denge sistemi olarak kaydedilen kuvvetler ayrılığı prensibi bulunmaktadır. Anılan kavram, devletin unsurlarının diğer unsurların fiillerini kontrol etmek üzere yetkilendirildiği ve iktidarı paylaşmaya teşvik ettiği bir devlet prensibi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, her devlette bulunan yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden bağımsız olması gereken farklı organlara tevdi edilmektedir. Bu sayede, yetkisini suistimal etmek isteyen bir erk diğer organlar tarafından engellenmek suretiyle dengelenmektedir (Gözübüyük, 2007: 78-79).

Sivil toplum kuruluşları, devletten bağımsız, farklı alanlarda iş yapan, yasal, kâr maksadı taşımayan, toplum faydasına çalışan ve gönüllülük esasıyla hizmet veren bireylerden oluşan özerk organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2004: 60). Günümüzde BM, DB, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), AB ve daha birçok uluslararası kuruluş, ilgi alanlarında faaliyet yürüten yerel veya uluslararası sivil toplum kuruluşlarından danışmanlık almakta ve sivil toplum kuruluşlarını maddi bakımdan desteklemektedir (Beriş, 2006: 269). Bu çerçevede, sivil toplum kuruluşları gerek devletin fonksiyonlarının bir bölümünü yüklenmeleriyle gerek uluslararası alanda devlet dışı yeni aktörler olarak klasik egemenlik anlayışının aşınmasını tetikleyen ve hızlandıran bir manzara sunmaktadır.

Soğuk Savaşın bitmesiyle küreselleşmenin hızlanmasına bilgi ve enformasyon teknolojilerinin de gelişmesi eklendiğinde, dünyadaki toplumsal talep ve eylemlerin başta sosyal medya olmak üzere farklı iletişim kanallarıyla an be an yayılmasına ve toplumsal olayların gelişmesine neden olmaktadır. Bu durum da toplumsal tepkilerin daha belirli ve hiyerarşik örgütlenme modellerinin yerine günümüzde daha esnek ve heterojen yapılara bıraktığını göstermektedir (Işık, 2013: 20-21). Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana, devlet merkezli siyasi ve uluslararası ilişkilere hâkim olmak için askeri rekabetler azalmış ve ulusal sınırlar bilgi akışını ve diğer bilgi teknolojisi gelişmelerini durduramamıştır (Karacasulu, 2004: 2).

Küreselleşme iktisat, politika, kültür-sanat, hukuk, felsefe ve çevre gibi birçok yaklaşımı toplumsal hayatta etkilerini göstererek köklü bir biçimde etkilemektedir. Bu süreç toplumlar kadar başta devletler olmak üzere birçok kurum ve kavramı da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde en çarpıcı ve köklü değişim ve dönüşüm ulus-devlet ve egemenlik kavramlarında yaşanmaktadır. Günümüzde içerisinde bulunduğumuz küreselleşme döneminde ulus-devlet ve egemenlik kavramlarının içerisinde bulunduğu değişim, günümüz dünyasında uluslararası alanda yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel dönüşümleri anlayabilmek ve analiz yapabilmek adına oldukça büyük önem kazanmaktadır. Bu durum da küçük devlet olgusunu teşvik etmekte, devletin egemenlik alanı bir yandan farklı unsurlarla sınırlanırken diğer taraftan büyük ölçüde dönüşüme maruz kalmaktadır.

Egemenlik ve insan hakları tipik olarak bireylerin haklarına karşı devletlerin hakları şeklinde temelde karşıt unsurlar olarak değerlendirilmekte olup, 1648 Vestfalya Barışı ile 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi birbirlerinin zıttı şeklinde yorumlanmaktadır. Egemenlik devletlere içişlerine karışmama hakkı vermekte, bir devletin kendi

vatandaşlarına kendi topraklarında nasıl davrandığı iç meselesi olduğu görülmektedir. Ancak, bu durum uluslararası alanda tanınan insan haklarının odak noktasını oluşturmaktadır. Uluslararası insan hakları yükümlülükleri bu nedenle düzenli olarak, devletlerin egemenlik haklarına zarar vermek üzere kanuni ve ahlaki zeminler üreten ve daha yüksek insan hakları normlarına yol açan saldırılar olarak sunulmaktadır (Donnelly, 2004: 1).

1.3. Ulus, Devlet ve Egemenlik İlişkisi

Ulus ve devletin nasıl bir ilişki içerisinde olduğu zaman içerisinde bu ilişkinin nasıl değişerek dönüştüğü ve bu ilişkinin egemenlik kavramına ve anlayışına nasıl etki ettiği aşağıdaki alt başlıklarda ele alınmıştır.

1.3.1. Ulus-Devlet

Fransız Devrimine kadar tarih boyunca insanlar aileler, kabileler, şehir devletleri ve imparatorluklar gibi farklı topluluk türlerinde yaşamışlardır. Tarihte egemenlik algısı farklı güçlere bağlı olmuştur. Bir hükümdarlık aracı olarak hanedan veya kutsal bir fenomen, kilise, din adamları veya Tanrı'nın kendisi kullanılmıştır. İmparatorluklarda yaşayan insanlar, 18. yüzyılda Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimiyle beraber ortaya çıkan yeni fikirlerle özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet fikirleriyle tanışmıştır. Bu gelişmeler, insanların tebaa olmaktan çıkıp bir devletin eşit vatandaşları olmayı talep etmelerinin yolunu açmıştır.

Ulus-devletin inşasından önce, ulusal kimliğin önemi ve vatandaşlık tanımı devletlerin temel konuları arasında yer almamıştır. Bununla birlikte, kitlesel bağlılığa bağımlı olan devletlerin meşruiyetlerinin sağlama çabası, modern devletlerin kendi bölgelerinde bu meşruiyeti sağlamak için çok sayıda faaliyette bulunmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda, yeni bir ulus yaratmaya yönelik tüm çabalar olarak nitelenen ulus inşası da modern devletlerin egemenlik kavramı bağlamında modern dönemdeki önemli faaliyetleri arasında yer almıştır.

Ulus fikri ilk olarak 1689'da ulusal egemenliğe dayanan ve ulus-devletin ortaya çıkışının temelini oluşturan anayasal monarşinin benimsenmesiyle İngiltere'deki vatandaşlık hakları bağlamında ortaya çıkmıştır (Santamaria, 1998: 22). Daha sonra Fransız ve Amerikan

devrimleriyle ulus fikri, siyasi ve sosyal yapıda evrensel bir konum hâline gelmiştir (Schnapper, 1995: 17). Anılan yaklaşım 19. yüzyıldan itibaren ulus, devlet ve toplum modernleşme sürecinin yeniden inşasında önemli bir araç hâline gelmiştir.

Ulus kelimesinin İngilizcesi olan “nation” kelimesi Latince “nasci” kelimesinden gelmekte olup, aynı yerde doğan bir grup insan anlamına gelmektedir. Ulus kavramı, Ortaçağ düzeninde herhangi bir siyasi veya manevi otoriteyi temsil eden sosyal elit sınıfı belirten yeni bir anlama bürünmüştür. Egemenliğin halk içindeki konumu ve modern ulusal fikrin özünü oluşturan çeşitli katmanları arasındaki temel eşitliğin tanınması, aynı zamanda demokrasinin temel ilkelerini oluşturmuş olup, bu bağlamda demokrasi ulus fikriyle doğmuştur. Egemenlik ise demokratikleşme sürecinden önce merkezi bir aygıt ve çoğunlukla otoriter bir aygıt edinmiş bir devlette somutlaşmıştır (Dieckhoff ve Jaffrelot, 2005: 2).

Ulus ve ulus-devlet gibi konular arasındaki ilişki feodal toplumun ve kapitalizmin dönüşümünün bir işareti olarak siyasi, iktisadi, kültürel ve entelektüel alanda yeni bir toplumsal değişim biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Ulus-devlet kurgusu, adı modern bir ulus olan yeni bir topluluk türü yaratmış, toplumun üyeleri arasında farklı bir yaşam biçimini yansıtan politik bir birlik sağlanmasına yol açmıştır. Bu nedenle, ulus-devlet ortaya çıkışından bu yana dünya çapında siyasi gündemin merkezinde yer almıştır. Modern ulus-devletin temel ekonomik fikrini oluşturan kapitalizmin gelişimi devletin işleyişini değiştirmiş, bu sayede egemenliği sınırlayan veya devreden hukuki, siyasi ve uluslararası unsurların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Marshall, 1999).

Ulus-devlete ilişkin tartışmaların başında, ulus-devletlerin küresel kapitalizmin vesayeti altına girip girmediği üzerine yapılan tartışmalar gelmektedir (Habermas, 2002: 23). Ulus-devletin oluşumunda önemli bir rol oynayan kapitalizm günümüzde ulus-devletleri tahrip etmekte (Boratav, 1999: 23), ulus-devletin bütünlüğüne zarar vermekte ve Vestfalyan tarzı egemenliği değişime uğratmaktadır (Gündüz, 2002: 43).

Günümüzün piyasa ekonomisine dayanan uluslararası sistem, devletleri ve uluslararası ilişkilerin temelini ve küresel ilişkiler de değiştirmektedir. Devletler eskiden ideolojik veya siyasi birliktelikler peşindeyken, hâlihazırda devletler pazarlara dâhil olmaktadır (Habermas, 2002: 26). Küreselleşmeyle ekonomilerdeki yerli ve millilik nitelikleri azalmakta, devletlerin yatırım ve finansal kararlar alabilme etkileri azalmaktadır. Milli ekonomilerin uluslar üstü mali ve finans çevrelerince belirlenmesi meydana gelmekte,

gelişmekte olan ekonomiler yabancı sermayeye muhtaç duruma düşmektedir (Gündoğan, 2002: 189). Bu durum, devletlerin egemenlik haklarının üzerinde uluslar üstü sermaye ve çok uluslu şirketlerin kararlarının daha önemli olduğu sonucunu doğurmaktadır. Emperyalist genişleme ulus-devlet modelini dünya çapında yaymış ve 20. yüzyılın ortalarında bu dünyadaki tek unsur olarak gündemdeki yerini korumuştur fakat günümüzde dünyada 193 ulus-devlet bulunmaktadır. Ancak, merkezi hükümetlerin egemen otoritesiyle ulus-devletin dünyaya ayak uyduramadığı ifade edilmektedir (Bartlett, 2017).

Diğer yandan, ulus-devletin gücünün azalmasında devletin denetim kuvvetini kaybetmesi, karar sistemlerindeki meşruiyet problemleri ve devletin idari yetersizliği öne çıkmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar, ulus-devletlerin menfaatlerini egemenliklerinden verdikleri ödünle korunmalarına yol açmakta ve devletin egemenliği prensibinin devamı giderek zorlaşmaktadır (Zabunoğlu, 2018: 550).

Küreselleşme çağı uygun bir şekilde devletleri ortadan kaldırmamakla beraber, devletlerin ulusal özelliklerini ve egemenliklerini zedeleyerek, devlet egemenliklerini hırpalamaktadır (Wallerstein, 2000: 86). Ulus-devletlerin temelinde yatan ulusal kimlik de bu gelişmelerden olumsuz anlamda etkilenmekte, bireylerin diğer kimlikleri yanında avantajını yitirmeye başlamaktadır. Çağın getirdiği değişimler, sosyal medya ve sanal ortam diğer kimliklerle beraber ulusal kimliği de bireyin hayatına sunduğu anlam kadar önemli kılmaktadır. Tüm bu mezkûr hususlar ulus-devletin kendini yeniden tarif etmesine zorlamaktadır (Zabunoğlu, 2018: 552).

1.3.2. Ulus-Devlet ve Egemenlik İlişkisi

Ulus-devlet ile egemenlik arasındaki ilişkiyi modern ulus-devlet tanımıyla izah etmek daha yerinde görünmektedir. Günümüzde egemenliğin yegâne sahibi toplumlar olmakla birlikte, idari bakımdan ulus-devletler egemenliği halk egemenliğini de aşan boyutlarıyla halka rağmen kullanabilmektedir. Ulus-devlet ülkesellik, egemenlik, merkezilik ve ulusallık unsurlarıyla ele alınan siyasi bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yurdusev, 2012: 64). Ulus-devletlerin egemenliklerini idame ettirirken de istifade ettikleri ülkesellik, egemenlik, merkezilik, ulusallık ve siyasi yapı olmak üzere beş ana unsur bulunmaktadır.

Ulus-devletin egemenliğini en somut biçimde ortaya koyan ülkesellik, sınırları belli bir ulus-devletin ilgili coğrafi alanda egemenlik sürdüğünü açıklamaktadır. Ulus-devlet egemenliği kapsamında ülkesel bütünlüğü, müşterek kültürü, politikayı ve ülke iktisadını

vatan kavramı bağlamında biçimlendirmeye çaba sarf etmektedir (Beck, 2000: 23). Ulus-devlet bu çerçevede, egemen olduğu sınırlarından geçen ürün ve enformasyonu malî ve insan kaynaklarıyla toplumsal sosyalizasyonu denetim altında tutmak yerelleştirme hedefini gütmektedir (Tekeli ve İlkin, 2000: 115).

Devletle özdeşleşen egemenlik kavramı, devleti dünya üzerindeki politik organizasyonlardan ayıran en önemli güçlerin başında gelmektedir. Klasik egemenlik anlayışı kapsamında mutlak, bölünmez, sınırsız ve devredilmez olan egemenlik kavramı, devletin karar alıcı ve bunları uygulamasıyla sınırları dâhilinde karşı çıkılamayacak yegâne güç olmasıyla yakından ilintilidir (Özlük, 2012: 10).

Klasik anlayıştaki egemenlik nitelikleri kuvvetli ve katı sıfatları taşıyabilirken, modern ulus-devletlerle birlikte bu yaklaşımda aşınmalar gözlemlenmektedir. Klasik egemenlik yerini seçimlerle devredilebilen, kuvvetler ayrılığı prensibi tarafından kısıtlanmış bir egemenliğe bırakmaktadır. Bu bağlamda, egemenlik devletin her şeyi yapma gücünden ziyade, egemen olduğu toprakları dâhilinde iradesinin tek olması olarak değerlendirilmektedir. Tarihi devir daimler içinde ulus-devlet ülkesini kontrol edebilen, diğer devletlerle mütakabil tanıma durumunda milli egemenliğe ve sınırları haricindeki diğer egemenlerin iç işlerine karışmamasından emin olan siyasi bir organizasyon olarak kaydedilmektedir (Eşki ve Saygılı, 2016: 134).

Ulus-devletin başka bir niteliği olan merkeziyetçilik, ulus-devletin egemenlik alanındaki zor kullanma ve şiddet tekeli elinde bulunduran devletin yetkilerinin tek bir elde birleşmesi manasına gelmektedir (Eryılmaz, 2011: 88). Ulus-devlet yapılanmasının ismiyle müsemma bir diğer unsuru olan ulusallık, sosyal özgürlük ile egemenliğin esas göstergesi olarak ifade edilmektedir.

Ulus-devletlerin egemenliklerinin kaynağı olan homojen yapı ulus, ulusal kimlik ve ulusal kültür gibi kavramlarla sağlanmaktadır. Ulus-devlet meydana getirdiği kimlik ve kültürle bireylerin kendisini tanımlaması hususunda bir çerçeve çizmektedir. Bu çerçevede, ulus-devlet tekil ve ortak hayat alanlarını şekillendirmekte, bireyleri yarattığı kimlik ve kültürün bir parçası hâline getirmeye çalışmaktadır. Ulus-devletin siyasi yapı olması vatandaşlık, anayasacılık ve kamusalılık gibi unsurları beraberinde getirmesine yol açmaktadır. Vatandaşlık, egemen ulus-devlettaki vatandaşlara eşit haklar, hürriyetler ile sorumluluklar ve ödevler de yüklemektedir (Eşki ve Saygılı, 2016: 135-136).

Egemenliği ilahi bir kaynaktan ziyade halkın kendisinden alan ulus-devletler ve bunların yöneticileri, egemenlik kavramının günümüzdeki en önemli temsilcisi olarak görölmektedir. Her ne kadar anılan kavram hâlihazırda demokrasi, insan hakları, küreselleşme, taraf olunan anlaşmalar, iktisadi ve siyasi birliklerin yanı sıra, devletleri yatırım yapmakla teşvik eden ve farklı ödünler koparan çok uluslu şirketler sayesinde aşinsa da ulus-devletlerin tüzel kişiliklerindeki yerini korumaya devam etmektedir.

1.4. Zayıf Devletler

“Zayıf devlet” kavramı tartışmalı bir terim olarak literatürde yer almaktadır. Genel olarak vatandaşlarına; güvenlik sağlama (güvenlik açığı), temel hizmetler sağlama (kapasite açığı) ve halkı arasında meşruiyet (meşruiyet açığı) gibi temel işlevlerinde zayıf olan bir devleti tanımlamak için kullanılmaktadır. Soğuk Savaştan sonra kullanılmasına rağmen, zayıf devlet fikri, ABD’deki 11 Eylül saldırılarından sonra, 2001’den sonra öne çıktığı görölmektedir. Zayıf devletler, organize suça, özelleştirilmiş şiddete, silahların yayılmasına, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına, çevresel bozulmaya ve iç savaşa daha duyarlı göröldükleri için bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Zayıf devletler, düşük veya durgun ekonomik büyümeye ve yolsuzluk veya çatışma nedeniyle politikaları uygulayamayan veya özerkliğini sürdüremeyen zayıf yönetim kurumlarına sahiptir (Tyagi, 2012).

Devletlerin sahip oldukları güç ve kontrol şekline göre nasıl sınıflandırıldığı ve örneklerle açıklandığı bu bölümde zayıf devlet, başarısız devlet ve çökmüş devlet konularına değinilmiştir.

1.4.1. Zayıf Devlet Tanımı ve Nitelikleri

Devletlere ilişkin sınıflandırmalara bakıldığında, literatürde gelişmiş devlet (developed state), gelişmekte olan devlet (developing state), zayıf devlet (weak state), başarısız devlet (failed state) ve çökmüş devlet (collapsed state) kavramları görölmektedir. Ancak odaklanılacak olan zayıf devletlerdir. Soğuk Savaş süresinde yaşanan iç huzursuzluklar ve sorunlar, blokların içinde ihmâl edilen veya bastırılan devletlerin, bloklar dağıldıktan sonra bu sorunlarla baş başa kalmalarına neden olmuştur. Başta Doğu Bloku ülkelerinden Yugoslavya gibi farklı etnisiteleri bir arada yaşamaya zorlayan devletler 1990’ların

ortalarında büyük yıkımlar ve acılar yaşatarak dağılmış, yerlerine ulus-devlet temelinde yeni devletler kurulmuştur. Bu dönemde başlayan devlet dağılmaları devletlerin zayıf veya güçlü olmalarına dönük bir sınıflandırmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu tür sınıflandırmalarda devletin gücü, huzur ve güvenliği, meşruiyeti, hukuk sistemi, ekonomi idaresi ve toplumsal kalkınmışlık gibi kriterler önemli ölçü birimlerini teşkil etmektedir (Patrick, 2006). Bu çerçevede, devletlerin kuvvetlerinin tanımlanmasında dört faktör bulunmaktadır. Bunlar; (i) güvenlik kriteri, (ii) siyaset kriteri, (iii) ekonomik kriter ve (iv) sosyal kriterdir (Gökçe, 2006: 346-347):

- *Güvenlik kriterindeki* en önemli unsur devletin vatandaşlarının güvenliğini sağlaması hususudur. Bunun iki boyutu bulunmakta olup, bunlar dış ve iç güvenlik olarak sıralanmaktadır. Devlet halkını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü dış tehditlerden korumakla ve iç güvenlik bağlamında vatandaşlarını halkın diğer mensuplarından gelmesi muhtemel şiddet ve olumsuzluklara karşı muhafaza etmekle mükelleftir. Devletler anılan mükellefiyetlerini tekellerinde bulundurdıkları meşru şiddet vasıtasıyla icra etmektedir.
- *Siyaset kriteri*, devletlerin devamlılıklarını sağlamak açısından gerek ülke içinde gerek uluslararası alanda meşruiyetlerini sürdürmek için ihtiyaç duydukları desteği anlatmaktadır. Bu meşruiyet de bağımsız ve tarafsız yargıyı ihdas etmekten, hukukun üstünlüğünü hayata geçirmekten ve demokratik uygulamaları ülkelerinde icra etmekten sorumlu tutulmaktadır.
- *Ekonomik kriter* bakımından devletler temel iktisadi göstergelerin ve mali politikalarının istikrarını sağlamakla, müteşebbislerin faaliyetlerini yürütebilmeleri için gerekli şartları temin etmekle ve rekabete aykırı uygulamalara ilişkin gereken idari ve hukuki regülasyonları düzenlemekle sorumludurlar. Bu kapsamda, devletler ülkenin doğal kaynaklarının toplumun tamamının çıkarlarını koruyacak şekilde yönetmeli, iktisadi büyüme, kalkınma ve istikrarın sağlanmasına çaba sarf etmelidir.
- *Sosyal kriteriyle* devletlerin yurttaşlarının tamamının temel insani gereksinimlerinin başında gelen sağlık, eğitim, kültür ve diğer kamu hizmetleri için gereken bütçeyi ayırıp ayırmadıklarını ve yatırım yapıp yapmadıklarını takip edilmektedir. Devletlerin bu hususta, temel insani ihtiyaçları karşılayacak kamu hizmetleri

yürütme kapasitelerini, yürütüyorlarsa da bu hizmetlerin kalitesini gözlemlemektedir.

Yukarıdaki dört kriter çerçevesinde, ilgili alanlarda devletlerin fonksiyonlarını yerine getirme, icra ve yaptırım kapasitesi ve vasıtaları ele alınmaktadır. Tüm bunları hayata geçirebilen devletler “güçlü devletler”, bunları yapamayan devletler ise, “zayıf devletler” olarak kaydedilmektedir. Anılan faaliyetler ayrıca devletlerin kapasite sorunundan ziyade devleti yönetenlerin bu konuda bir irade sergileyip sergileyememe veya önem verip vermeme bağlamında değerlendirilmektedir (Patrick, 2006: 30).

Diğer yandan, bir diğer önemli nokta da devletlerin fonksiyonlarını icra ederken yeterli kapasiteye sahip olmasalar bile bunu gidermek üzere ne kadar çaba sarf ettikleridir. Bu doğrultudaki bir irade dünya nezdinde devletlerin sınıflandırılmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir.

1.4.2. Zayıf Devlet ile Başarısız Devlet ve Çökmüş Devlet İlişkisi

Ulus-devletlerin yükselişi ve düşüşü yeni olmamakla birlikte, ulusal devletlerin meşru dünya düzeninin yapı taşlarını oluşturduğu küreselleşen dünyada, Afrika, Asya, Balkan ve Latin Amerika devletlerinin parçalanmaları uluslararası sistemi tehdit etmektedir. Uluslararası örgütler bu parçalanmaların bir sonucu olarak kendilerini iç çatışma ve insani yardım girdabının içine çekilmiş vaziyette bulmaktadır. Bu nedenle, istikrar ve öngörülebilirlik gibi arzu edilen uluslararası normlara ulaşmak dünyanın selameti bakımından oldukça önem teşkil etmektedir. Birçok devletin zayıflık ve başarısızlık arasında istikrarsız bir şekilde gidip gelmesi süreci daha da zorlaştırmaktadır. Buna ilave olarak, terörün kolaylıkla sahne alabildiği zamanımızda devletlerin başarısızlığının gerekçelerini tespit ederek, bunlara yanıt vermek politika tartışmalarının merkezine oturmaktadır. Bu çerçevede, zayıf devletlerin en iyi nasıl güçlendirileceği, başarısızlığın nasıl önleneceği, çöken devletlerin ise insani krizler yaşanmadan nasıl düzene konulabileceği gibi konular 21. yüzyılın acil soruları arasında yer almaktadır.

Devletlerin zayıflığı coğrafi, fiziksel veya temel ekonomik kısıtlamalar nedeniyle doğası gereği zayıf olanlar, temelde güçlü, ancak iç çatışmalar, yönetim zaafı, nepotizm, despotizm veya dış saldırılar nedeniyle geçici veya durumsal olarak zayıf durumdakiler ile ve bu iki durumun da geçerli olduğu hâller olarak ortaya çıkabilmektedir. *Zayıf devletler* tipik olarak, henüz açıkça şiddet içermeyen veya henüz tamamen şiddetlenmemiş etnik,

dini, dilsel ve diğer toplumlar arası gerilimleri barındırabilmektedir. Kentsel suç oranlarının daha yüksek veya artma eğiliminde olduğu zayıf devletlerde, siyasi iradenin yeterli önlem alma kabiliyeti de azalmaktadır. Bu çerçevede, fiziki altyapı kötüleşmekte, okullarda ve hastanelerde ve özellikle büyük şehirlerin dışında ihmal belirtileri artmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ve diğer kritik ekonomik göstergeler dramatik bir şekilde düşebilmekte, rüşvet, nepotizm ve yolsuzluğunun seviyeleri hayret verici derecede olabilmektedir. Zayıf devletler çoğunlukla hukukun üstünlüğüne saygı göstermemekte, sivil toplumu taciz etmektedir. Öte yandan, zayıf devletler genellikle seçilmiş olsun ya da olmasın despotlar tarafından idare edilmektedir (Rotberg, 2003: 2).

Başarısız devletler (failed states) ise fiili olarak gerginlik yaşayan, derin çatışmaların içinde savaşı hıziplerin hâkimiyeti altındadır. Başarısız devletlerde bölgelerin çoğunda hükümet birlikleri bir veya daha fazla rakip tarafından yönetilen silahlı isyanlarla savaşımaktadır. Öte yandan, başarısız bir devletteki resmi makamlar iki veya daha fazla isyanla, çeşitli sivil kargaşalarla, farklı derecelerde toplumsal memnuniyetsizliklerle, devlete ve devlet içindeki gruplara yönelik çok sayıda muhalefetle karşı karşıya kalmaktadır. Başarısız bir durumu belirleyen şiddetin mutlak yoğunluğundan çok, bu şiddetin kalıcı karakteri, şiddetin çoğunun mevcut hükümete veya rejime yönelik olması ve siyasi veya coğrafi taleplerin karakteri olmaktadır. Başarısız devletleri karakterize eden iç savaşlar genellikle etnik, dini, anadilin kullanımına ilişkin sorunlar veya farklı toplumlar arası husumetten kaynaklanabilmekte olup, kökleri uzun yıllar öncesine de dayanabilmektedir.

Güçlü devletlerin aksine başarısız devletler sınırlarını kontrol edemezler. Bölgenin bazı bölümleri üzerindeki yetkilerini kaybedebilmekte, genellikle resmi güç başkent ve bir veya daha fazla etnik olarak belirli bölgelerle sınırlı kalmaktadır. Bir devletin başarısızlığının boyutu, coğrafi genişliğinin ne kadarının resmi hükümet tarafından gerçekten kontrol edildiğiyle ölçülebilmektedir. Etnik ya da diğer halklar arasındaki düşmanlık yönetici seçkinlerin güvensizlikleriyle yönlendirilerek, kendi vatandaşlarını ya da düşman olarak görülen bütünün bazı alt kümelerini mağdur edebilmektedir. Mobutu Sese Seko'nun Zaire'sinde veya Taliban'ın Afganistan'ında olduğu gibi yönetici kadrolar daha dar tabanlı bir partiye, klana veya mezhebe ayrıcalık tanıyarak kendi yurttaşlarının çoğunu ezmekte, gasp etmekte ve taciz etmektedir. Tipik zayıf devlet, bu gibi yöneticilerin önderliğindeki baskı, kırgın gruplar veya yeni ortaya çıkan isyancılar tarafından bir tepkiyle karşılaştığı zaman başarısızlığa doğru sürüklenmektedir (Rotberg, 2003: 4).

Devlet başarısızlığının bir başka göstergesi de kriminal şiddetin büyümesidir. Devlet otoritesi zayıfladıkça ve devlet vatandaşlarına zulmetmekle suçlu hâle geldikçe, kanunsuzluk daha belirgin hâle gelmektedir. Suç çeteleri şehirlerin sokaklarını ele geçirmekte, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı daha yaygın hâle gelmekte, sıradan polis güçleri felç olmaktadır. Bu durumda, vatandaşlar da doğal olarak etnik ya da aşiret dayanışmasını ifade eden ya da harekete geçiren savaş ağalarına ve diğer güçlü şahsiyetlere yönelmektedirler. Böylece, bireyler *devletin çöktüğü* bir dönemde güvenlik imkânına kavuşmuş olmaktadır. Çökmüş devletler, genel itibarıyla zayıf veya başarısız devletlerle ortak noktalar gösterse de, bu ikisinden farkı dış dünyaya daha fazla tehdit oluşturmalarıdır. Dış dünyaya oluşturduğu tehditler nedeniyle diğer devletler çökmüş bir devlete müdahalede bulunmayı zorunlu görmektedir (Christopher, 1997: 93). Afganistan, Angola, Kongo, Liberya, Sierra Leone ve Sudan yukarıda kayıtlı başarısızlık kriterlerini örneklemekte, Somali ise çökmüş bir devlete dönüşmektedir. Fragile States Index (2020) adlı raporda Somali'nin ikinci sırada yer alması bunu desteklemektedir. Bunlar dünya kamuoyunca yakından bilinen başarısız ve çökmüş devletlerdir, ancak diğer birçok modern ulus-devlet başarısızlığın eşiğine yaklaşmaktadır. Başka bir grup devlet ise, zayıf devletten başarısız devlet olmaya doğru acı bir biçimde sürüklenmektedir (Rotberg, 2003: 10-11).

Özetle; zayıf devletlerde henüz şiddet içermeyen gerilimlere daha çok rastlanırken, başarısız devletlerde derin şiddetli çatışmalara başvuran taraflar arasında aktif olarak gerilim bulunmaktadır. Çökmüş devletlerde ise bu gerilim ve şiddetler dış dünyayı tehdit etmektedir. Bu çalışmada bunlar arasından zayıf devletler olarak odaklanılmasında hem Fragile States Index gibi çalışmaların Afrika devletlerini zayıf devlet statüsüne alması hem de Afrika devletlerinin iç çatışmalarının dış dünyaya aşırı tehdit oluşturmaması etkili olmuştur.

Sıralama	Ülke	Genel Puan	Ekonomik	Siyasi	Güvenlik	Sosyal Refah	Kişi Başı GNI
1	Somali	0.52	0.00	0.00	1.37	0.70	226
2	Kongo Dem. Cum.	1.67	4.06	1.80	0.28	0.52	130

3	Burundi	3.21	5.01	3.46	2.95	1.43	100
4	Sudan	3.29	5.05	2.06	1.46	4.59	810
5	Orta Afrika Cum.	3.33	4.11	2.90	5.06	1.25	360
6	Zimbabve	3.44	1.56	1.56	6.81	3.84	350
7	Liberya	3.64	3.39	3.91	6.01	1.25	140
8	Fildişi Sahili	3.66	5.23	2.12	3.71	3.56	870
9	Angola	3.72	5.42	2.67	5.32	1.45	1980
10	Sierra Leone	3.77	5.04	3.87	5.43	0.76	240
11	Eritre	3.84	3.09	2.78	7.01	2.48	200
12	Çad	3.90	5.80	2.42	6.18	1.21	480
13	Gine	4.16	5.22	3.83	5.96	1.69	190
14	Etiyopya	4.46	6.14	4.03	5.91	1.75	180
15	Ruanda	4.68	5.33	4.26	6.62	2.51	250
16	Kamerun	5.12	5.78	3.09	7.54	4.07	1080
17	Cibuti	5.31	5.05	3.69	8.21	4.29	1060
18	Mozambik	5.32	5.60	5.33	8.35	1.98	340
19	Kenya	5.65	5.77	4.72	6.95	5.15	580
20	Mali	5.85	6.33	6.16	8.49	2.43	440

Şekil 1: Gelişmekte Olan Dünyada Devlet Zayıflığı Endeksi
Kaynak: (Brookings Global Economy and Development, 2008)

Yukarıdaki şekilde devlet zayıflığı endeksinde bulunan veriler görülmektedir. Brookings Global Economy and Development kuruluşunun yaptığı bu araştırma zayıf devleti, sürdürülebilir ve adil ekonomik büyümeye elverişli bir ortamı teşvik etme kapasitesi ve/veya iradesi olmayan ülkeler olarak tanımlamaktadır ve bir devletin zayıf devlet olarak

kabul edilebilmesi için ekonomik, siyasi, güvenlik ve sosyal refah kriterlerinin düşük olması gerektiğini belirtmektedir (Brookings Global Economy and Development, 2008: 8). Bir devletin ekonomik olarak vatandaşlarına sürdürülebilir ve adil büyümeyi sağlayan istikrarlı bir ekonomik ortam sağlaması gerekmektedir. Siyasi olarak, bir devletin kurumlarının kalitesini ve vatandaşlarının kendi yönetim sistemini meşru kabul etmesi gerekmektedir. Bir devletin vatandaşları için fiziksel güvenlik sağlayıp sağlayamamasında güvenlik kriteri önem arz etmektedir. Son olarak da bir devletin vatandaşlarına beslenme, sağlık, eğitim, temiz su gibi temel insan ihtiyaçlarının ve sosyal refahın ne kadar iyi karşılandığı önem kazanmaktadır. Yukarıdaki şekle bakıldığında Afrika kıtasındaki devletlerin bu kriterleri karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir.

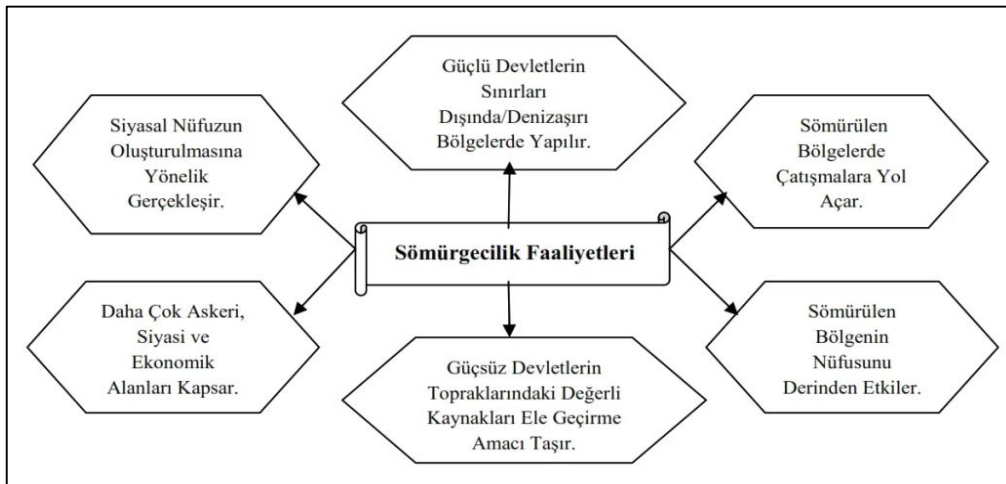
İKİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRGE DÖNEMİNDEN BAĞIMSIZLIĞA AFRIKA

2.1. Sömürgeleştirilmiş ve Bağımlı Afrika

Sömürgeciliğin ortaya çıkışında çok sayıda etken söz konusudur. Bunlardan bazılarını sıralamak gerekirse; pusulanın geliştirilmesi, Batılı devletlerin yeni pazar arayışları, baharat ve değerli maden gibi hammadde kaynaklarına duyulan ihtiyaç, denizcilik alanında yeni tekniklerin geliştirilmesi ve yeni tip gemi olan karavelaların yapılması sayılabilmektedir. Özellikle 1418'den sonra başlayan coğrafi keşiflerin temel hareket noktası ekonomik ve dinî gerekçelerdir. Değerli maden ihtiyacının da Batılı devletlerin Afrika kıtasına yönelmesine yol açtığı görülmektedir. Bununla birlikte baharat ihtiyacı da diğer önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünver, 2019: 7).

Aşağıdaki şekilde açıkça görüldüğü üzere sömürgecilik faaliyetleri, sömürgecinin yapıldığı coğrafyada büyük yıkıcı etkiler bırakan bir durumdur. Her ne sebeple olursa olsun evrensel insan hakları ölçütleri göz önüne alındığında başka bir coğrafyadaki insanın; malı, canı, kültürü, inancı, yer üstü ve yer altı kaynakları o coğrafya insanına aittir ve dokunulamazdır. Fakat Avrupa devletlerinin çeşitli sebeplerle işgal ettiği ve sömürge hâline getirdiği Afrika kıtası, dünyada bu konuda en fazla zarar gören kıta olarak yer almaktadır.

Şekil 2: Sömürgecilik Faaliyetlerinin Kapsamı

Kaynak: (Daban, 2016: 14)

2.1.1. Afrika Sömürgeciliğinin Yapısı ve Etkin Olan Unsurlar

Afrika kıtasındaki sömürgeciliğin yapısını anlamak için öncelikle sömürgeye öncülük ve aracılık eden faktörlerin iyi anlaşılması gerekir. Çünkü bu unsurlar aracılığıyla başlayan sömürge düzeni zaman içerisinde değişim göstererek daha kompleks hâle gelmiştir. Fakat ne kadar farklı boyutları olsa da sömürgeciliğin ortaya çıkışındaki unsurları fark etmek konunun anlaşılabilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede aşağıda Afrika kıtasının sömürge sürecini başlatan ve devam ettiren ilk ve başat unsurlara ilişkin çeşitli açıklamalarda bulunulmuştur. Söz konusu bu unsurlar arasında; “(i) şirketler/kumpanyalar, (ii) coğrafya dernekleri ve ilk kâşifler, (iii) misyonerler” sıralanabilir.

2.1.1.1. Sömürgeciliğin Yayılmasında Şirketlerin-Kumpanyaların Rolü

Sömürgeci Batılı devletler ki bunlar arasında ilk olarak sayılabilecek; İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler egemen oldukları sömürge topraklarından elde ettiği tüm değer ve önem atfeden kaynakları ülkelerine taşıyarak sömürü düzeylerini en üst seviyeye çıkarmışlardır. Bu değer taşımada en önemli rol ise görünüşte ekonomik ve ticari rol üstlenen esasında sömürge için sadece bir aracından ibaret olan özel şirketlerin diğer bir ifadeyle “kumpanya” adı verilen oluşumların olmuştur. Bu kumpanyalar daha çok Hindistan Kumpanyası adıyla kurularak Afrika kıtasının her ülkesinde faaliyet göstermiştir. Bu kumpanyalar farklı sürelerde varlıklarını sürdürse de en kısa süreli olanı Portekiz Doğu Hindistan Şirketi (Portuguese East India Company) (1628-1633) gösterilebilir. Portekiz’in yanı sıra hem bölgede hem de dünyanın geri kalan diğer bölgelerinde faaliyet gösteren İngiliz kumpanyaları en etkinleri olmuştur. Kumpanyaların kuruluş sermayesi her ne kadar özel girişime ait olsa da Britanya kraliyetinden alınan özel izinle kurulmuştur. Afrika Tüccarlar Kumpanyası ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi özerk devlet statüsünde olup İngiliz hükümetince 19. yüzyılda tamamen devletleştirilene kadar bulundukları bölgelerde aynı zamanda sömürge yönetimlerine de sahip olmuştur. 1885 yılında kurulan Doğu Afrika Alman Kumpanyası (1888-1891) başlangıçta bölgeye yerleşmek istese de sömürge topraklarının kontrol edilmesinde yaşadığı sorunlar nedeniyle Alman hükümeti müdahalesiyle yönetimi devlete bırakılmıştır. İlginç bir husus ise İspanya kumpanya uygulamasını kullanmayan tek ülke olmuştur (Ünver, 2019: 12).

15. yüzyılda başlayıp beş yüz yıl devam eden Avrupa sömürgeciliğini, 17. yüzyılda kurulmaya başlanılan ticarî şirketlere diğer adıyla kumpanyalara borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda başat rol oynayan *İngiltere*, sadece Afrika kıtasının sömürülmesinde değil aynı zamanda dünyanın geri kalan diğer yerlerinin sömürülmesinde de kumpanyalardan etkin bir şekilde yararlanmıştır. 1600 kuruluş tarihli İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, kuruluşundan iki yıl sonra *Hollandalı* kumpanya ile birleşerek daha büyük bir kumpanya olan Birleşik Doğu Hindistan Şirketi hâline gelmiştir. Diğer Batılı kumpanyalara değinmek gerekirse; *Fransa'nın* 1664'de kurulan Birleşik Doğu Hindistan Şirketi, *İsveç'in* 1731'de kurulan İsveç Doğu Hindistan Şirketi, *Belçika'nın* Uluslararası Kongo Birliği Kumpanyası ve *İtalya'nın* Filonardi Kumpanyaları sayılabilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere söz konusu bu kumpanyalar aynı zamanda diplomatik ilişkiler kurabilmektedir (Ünver, 2019: 89).

Sömürge kumpanyaları özellikle köleliğin yasaklanmasıyla beraber tekrar tarih sahnesine çıkarak Afrika kıtasında etkinlik göstermeye başlamıştır. Sömürge alanlarının doğrudan yönetiminden uzak duran Batılı sömürge devletleri bunu kumpanyalar eliyle yapmıştır. Kumpanyalar özellikle vergi toplama, gümrük vergisi alma, işgücünü organize etme, ticaret tekellerin idare edilmesi ve ayaklanmaları bastırma gibi daha çok devlet idari yapısında görülen fonksiyonlar icra etmişlerdir. Böylelikle sömürge bölgelerindeki varlıkları devam etmiştir (Ünver, 2019: 100).

2.1.1.2. Sömürgeciliğinin İç Bölgelere Yayılmasında Coğrafya Dernekleri ve Kâşiflerin Rolü

Batılı devletlerin iç kamuoyundan gelen daha fazla sömürge elde etme baskısı kurulan coğrafya dernekleri ve Afrika kıtasına gönderilen kâşifler aracılığıyla aşılmaya çalışılmıştır. Başlangıçta bu derneklerin kurulmasında ve keşiflerin yapılmasında her ne kadar bilimsel amaç güdülse de zaman içerisinde bu amacın yerini pratik ve ticari yönü ağır basan başka düşünceler almıştır (Ünver, 2019: 2012). Bu düşünce değişikliğinde önemli rol oynayan etkenlerden biri de siyasi birliğini sağlayan ülkelerin ham madde ihtiyacı ve dilden dile dolaşan Doğu zenginliklerine ulaşma hırsı olmuştur (Güngör, 2006: 8).

18. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkan Afrika kıtasının iç bölgelerini daha iyi tanıma ve görme isteği ilk olarak büyük nehir kaynaklarını keşfetme arzusuyla kendini

göstermiştir. Bu amaçla Avrupa’da kurulan çok sayıdaki coğrafya derneği beraberinde çok sayıdaki kâşifin Afrika kıtasına gelmesine yol açmıştır. Bahse konu derneklerin destekçileri ve finansörleri arasında kilise ve ilgili devletlerin hükümetleri bizzat yer almıştır. Bu destekler, devlet açısından sömürgeye aracılık etmesi amacıyla yapılmış olsa da kilise açısından asıl amaç misyonerlik faaliyetlerine öncülük etmek olmuştur. 1795 yılında İskoçyalı *Mungo Park* bu amaç doğrultusunda Afrika kıtasındaki ilk seferini gerçekleştirmiştir. Diğer önemli ve kayda değer kâşifler ise; İngiliz *Cecil John Rhodes*, Belçikalı *Henry Morton Stanley*, Alman *Gustav Nachtigal* ve *Carl Peters* olmuştur (Ünver, 2019: 2011).

Gordon Laing, Sierra Leone ve Büyük Sahra’yı keşfetmeyi deneyen *Hugh Clapperton* ile *Richard Francis Burton* Çad’da araştırmalarda bulunmuştur. Afrika’nın daha iç kısımlarına doğru yolculuk yapanlardan en meşhuru İskoçyalı *David Livingston* gösterilebilir. Almanya hükümetinin yardımlarıyla Kuzey Afrika’dan Sahra’yı geçip Batı Sudan’a varan ve Çad’a ulaşan *Heinrich Barth* bölge ile ilgili verdiği bilgiler Avrupa’da büyük yankı uyandırmıştır. Fransa, Afrika’ya bol miktarda kâşif yollamış olup bunlar Nijerya’ya kadar ulaşan *René Caillé*, Senegal ve Gambia’da nehir kaynaklarını keşfeden *Mollien*, Yukarı Nil’e kadar giden *Linard de Bellefonds*, Madagaskar’a geçen *Alfred Grandider* ve Gabon ile Kongo’nun iç bölgelerinde keşifler yapan *Pierre Savorgnan de Brazza* olmuştur. *Carlo Piaggia* ve *Giovanni Miani* adlı İtalyanlar da Nil nehrinin kaynağına ulaşmayı deneyerek yol üzerindeki bölgelerde insanların hayatlarını ve yaşamlarını incelemişlerdir (Dursun, 1988: 420).

Afrika kıtası literatürde ifade edildiğinin aksine fakir bir kıta değil aksine yeraltı ve yerüstü kaynakları açısından zengin olan bir coğrafyadır. İklim şartlarının uygun olması nedeniyle çeşitli ürünler üretilerek dünya pazarına sunulmaktadır. Afrika, dünya ekonomisi açısından değer atfeden altın, elmas, pırlanta vb. madenler yönüyle de oldukça zengin bir kıtadır. Fakat bu denli zengin kaynaklara sahip olmasına karşın söz konusu kaynakların kullanımı konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durumun önemli nedenleri arasında Batı dünyasının, bahse konu kaynakların nasıl işleneceği ve kullanacağı konusundaki bilgi paylaşımını yapmaması ve buna engel olması gösterilmektedir. Afrika’daki bu zenginliğin yerini zamanla yoksulluğun almasında önemli bir faktör; yine Avrupalı devletlerin sömürgecilik anlayışı ve yarışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özcan vd., 2014: 6).

Sömürgecilik anlayışı ve uygulamaları farklı birçok kıta ve coğrafyada gerçekleştirilmiş olsa da Afrika’nın jeopolitiği, yer altı ve üstü kaynakları, kültürel yapısı ve insan gücü gibi

etkenlerden dolayı sömürgeci anlayışa sahip tüm devletlerin dikkatini çekmiştir. Sömürgeci ülkelerin sömürgelerine bakılacak olursa, Afrika kıtasının sömürülme oranı 1876'de %10,8 iken bu oran 1900'lü yıllara gelindiğinde %90'lara çıkmıştır (Lenin, 1998: 311). Çünkü bu geçen süreç içerisinde Avrupalı büyük devletler Afrika'da daha çok etkin olmuştur. Avrupalı devletlerin dünyadaki diğer devletleri kendi kültür anlayışlarına göre dönüştürme isteği sömürge oranının artmasında etkili bir faktör olmuştur (Arendt, 1998: 100).

Görünürdeki ilk hedefleri kıtadaki Zambezi, Nijer, Nil gibi nehirlerin kaynaklarını keşfetmek olan seyyahlar değişik motivasyonlarla oldukça güç, genellikle büyük hayati riskleri olan gezintileri hayata geçirmişlerdir. Bu gezileri gerçekleştiren başlıca kâşifleri temsil ettikleri ülkeleri belirtmek gerekirse, şöyle bir sıralama yapılabilir;

- *İskoçya'dan* David Livingstone (1813-1873)
- *Fransa'dan* René-Auguste Caillié (1799-1838)
- *İngiltere'den* Richard F. Burton (1821-1890) ve John Hanning Speke (1827-1864)
- *İtalya'dan* Pierre Savorgnan de Brazza (1852-1905)
- *Belçika'dan* Henry Morton Stanley (1841-1904)
- *Almanya'dan*; Gustav Nachtigal (1834-1885), Friedrich Gerhard Rohlfs (1831-1896), Eduard Robert Flegel (1855-1886) ve Carl Peters (1856-1918)

2.1.1.3. Sömürgeciliğinin Yayılmasında Misyonerlerin Rolü

Coğrafi keşiflerin gerçekleştirilmesinde dini motivasyonlar önemli rol oynamıştır. Bu duruma verilebilecek en çarpıcı örnek ise Rahip John Efsanesi'dir. Efsaneye göre Hristiyan bir patrik ve kral olan Rahip John'un Doğu'da Müslümanlar ve pagan topluluklar arasında kaybolmuş bir Hristiyan Nasturi halkı yönettiğine inanılmıştır. Bu yerin ise zenginlikler, ilginç hayvanlar ve harikalarla dolu olduğuna kuvvetli inanç doğmuştur. 1165 yılından itibaren Avrupa topraklarında gezen ve dönemin Bizans kralına yazılan gizemli mektup, birçok kişinin ve aktörün -bunlar arasında kiliseler ve devletler de var- bu gizemli yeri arayışına çıkmasına neden olmuştur. Bu gizemli Rahip John'un krallığının Moğolistan, İran, Ermenistan, Hindistan'da veya Etiyopya'da olduğu düşünülmüş bunun sonucu olarak da Portekiz Kralı II. João (II. John), Bartolomeo Dias'ı 1486'da keşif için görevlendirilmiştir. Yapılan keşif sonucunda Rahip John'un Krallığı her ne kadar bulunamamış olsa da dönüş yolculuğunda Dias'ın Fırtınalar Burnu olarak adlandırdığı, II.

João tarafından Ümit Burnu olarak anılan bölge keşfedilmiştir. Böylelikle Ümit Burnu'nun bulunması Batılı devletlerin Atlantik Okyanusu ile Hint Okyanusu ve Asya arasında bir deniz yolu oluşturulmasını sağlamıştır (Ünver, 2019: 8). Kilise destekli misyoner ve kâşiflerden sonra Afrika'nın; Güney ve Doğu'su Protestan, Orta ve Batı'sı Cizvit ve Katolik misyonerlerin faaliyet alanı hâline gelmiştir (Dursun, 1988: 420).

İlk başlarda gelen misyonerler, çoğunlukla yapılacak sömürülere aracılık ve öncülük ettikleri için istenilen dini amaçlara yeterince ulaşamamışlardır ve tepkiyle karşılaşmışlardır. Fakat bu durum 18. yüzyılın sonundan itibaren değişmeye başlamış, 19. yüzyıl başı itibariyle misyonerlik faaliyetleri çoğunlukla Afrika kıtasının içlerinde kurulacak sömürde öncülük görevi görmüştür. Sömürgecilik ve misyonerliğin birlikte ilerlediği o dönemlerde Kilise bu duruma büyük destek vermiştir. Ayrıca bu durumun daha kalıcı ve ileri düzeye ulaşmasında coğrafya derneklerinin ve kâşiflerin de önemli rolleri olmuştur. Aynı zamanda kâşif olan İskoçyalı David Livingstone (1813-1873), bu misyonerlik faaliyetlerinde ilk akla gelen kişiler arasında yer almıştır. “Hristiyanlık, ticaret, uygarlık” sloganıyla hareket eden Livingstone, Afrika'da misyonerlik merkezlerinin kurulmasını ve Hristiyanlığın yayılmasıyla köleliğin kaldırılabilceğini savunmuştur (Ünver, 2019: 16-17).

Batılı devletlerin Afrika kıtası üzerinde elde ettiği toprak ve insan gücü çok büyük sayıları ifade etmiştir. Her ne kadar bu gücü ekonomik amaçlı merkez olarak kullanmış olsalar da bu durum kıta yerlileri açısından çok acı sonuçlar doğurmuştur. Örneğin 1830-1913 yılları arasında Batılı devletlerin sömürgecilik sonucu kazanılan toprak ve nüfus miktarı: İngiltere'nin kazandığı toprak 4.250.000 km² iken kazandığı nüfus 66.000.000 kişi olmuştur. Fransa'nın kazandığı toprak 3.500.000 km² iken kazandığı nüfus 26.000.000 kişi, Almanya'nın kazandığı toprak 1.000.000 km² iken kazandığı nüfus 13.000.000 kişi, Belçika'nın kazandığı toprak 900.000 km² iken kazandığı nüfus 8.500.000 kişi ve İtalya'nın kazandığı toprak 185.000 km² iken kazandığı nüfus 750.000 kişi olmuştur (Armanoğlu, 2010: 110).

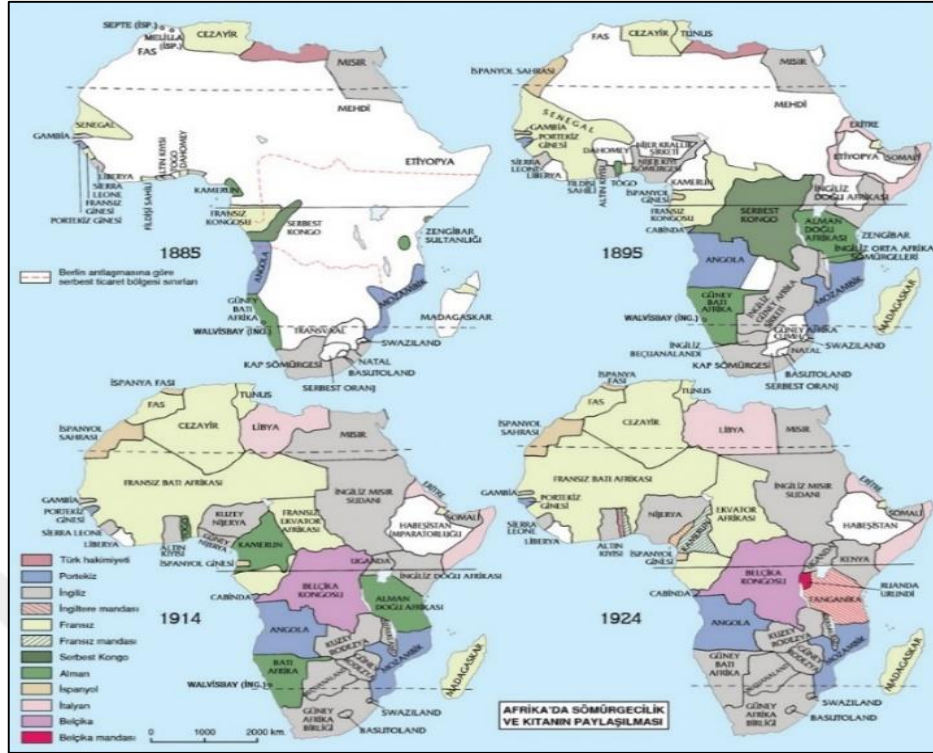
2.1.2. Sömürgeci Düzen Süreci ve Batılı Devletler

Avrupa'da savaş hâlinde olan devletler büyümek ve zenginleşmek için yeni kaynak arayışlarını önce Amerika kıtasına ve uzak doğuya yöneltmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla yeni topraklar arayışındaki Avrupa devletleri Afrika

kıtasına ilgi göstermeye başlamış; Amerika, Hindistan, Uzak doğuda olduğu gibi Afrika'nın pek çok yerinde ekonomik çıkarlar için bir paylaşım mücadelesine girmiştir. Portekiz, İspanya, Hollanda, Danimarka, Belçika ve Almanya'nın önünde özellikle İngiltere ile Fransa, Batı uygarlığının temsilcileri olarak Avrupa'da sürdürdükleri savaşları bu bölgelerde de taşımışlardır (Uygur ve Uygur, 2013). Sömürgecilerin üzerine en fazla düştükleri kıta Afrika olmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya'nın yanı sıra İtalya, Belçika, Portekiz, Hollanda gibi ülkeler de bu kıtada sömürgeler elde etme politikası gütmüşlerdir (Evren, 2003: 39-41).

Afrika, sadece kölelerin olduğu bir kıta değil, aynı zamanda sömürgeci devletlerden gelen insanların burada yatırım yapabileceği bir pazar olmuştur. Afrika'nın sömürgeleştirilmesine ve köleleştirilmesine Batı'nın gelişen teknolojisi hizmet etmiştir (Nurlu, 2003: 107). 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, Fransa, Hollanda ve Almanya'nın eklenmesiyle Kuzey ve Orta Avrupa'ya sıçrayan sömürgecilik, sanayi kapitalizminin İngiltere'de ortaya çıkmasıyla birlikte İngiliz sömürgeciliğine daha büyük alanlarda kendini sunma olanağı sağlamıştır (İrge, 2005).

19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupalı devletler Berlin Konferansında Afrika kıtasını tamamen sömürge yapıp kendi aralarında paylaşmış, Belçika kendi yüzölçümünden seksen kat daha büyük bir devlet olan Kongo'yu, başvurduğu sömürgecilik yoluyla uzun yıllar boyunca elinde tutmuştur. Batı ülkelerinin Afrika'ya medeniyet getirme gibi sömürge aracı olan bir hedef ile adım atmalarına rağmen, yaklaşık yüz yıllık bir zaman dilimi içerisinde kendi kültürlerini dayattıkları, Afrika'nın hammadde ve diğer kaynaklarını Batı'ya götördükleri fakat medeniyete dair bugünlere kadar uzayan fazlasıyla meçhul uygulamalar yaptıkları gözlemlenmektedir. Avrupalı sömürge devletlerinin medeniyet getirme adına önce Afrikalıların dil ve dinlerini misyonerler aracılığıyla değiştirdikleri, sömürge ülkelerinde kurdukları eğitim sistemi ve yerel sosyal sınıflarla sömürgeci otoritelerini güçlendirdikleri ve sömürge ülkelerinin ekonomik kaynaklarını kendi ülkelere taşıyarak refah düzeylerini artırdıkları, bu uğurda bazen işkenceye varan insanlık dışı uygulamalar yapıldığı bilinmektedir (Demir, 2011). Aşağıdaki Şekil 2'de 1885-194 yılları arasında sömürgeciliğin kıta Afrika'sında nasıl ilerlediği açıkça görülmektedir.

Şekil 3: Afrika’da Sömürgecilik ve Kıtanın Paylaşılması: 1885, 1895, 1914, 1924
Kaynak: Dursun, 1988: 421

2.1.2.1. Erken Dönem Sömürge Düzeni

15 Kasım 1884 ve 23 Şubat 1885 arasında Berlin’de, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck Berlin Konferansını veya Belçika Kongo Konferansını hızlandıran Afrika mücadelesi ve ortaya çıkan Belçika Kongo Yasası adlı tek taraflı, yarı yasal belge; konferansa katılan on beş Avrupa ülkesinin kendi sivil toplumlarının temellerindeki hukuki ilkelere kâr için ihanet etme istekliliği ile kabul edilmiştir. Avrupa’nın emperyal güçleri Afrika’nın nihai kaderini bu toplantıda belirlemişlerdir. Sömürge fetihleri Avrupa tarihinde karanlık bir leke olarak yer almıştır (Enwezor ve Jackson 2001: 10).

2.1.2.1.1. Portekiz’in Sömürge Faaliyetleri

Portekiz, Afrika’ya sömürge amacıyla ilk gelen devlet olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Afrika’yı keşfederek diğer devletlerin de bölgeye yönelmesinin önünü açan devlet olarak kendini göstermektedir. 15. yüzyıldan itibaren gemicilik tekniğini geliştirmeleri sayesinde özellikle Afrika kıyılarında yayılma faaliyetlerine başladıkları da görülmektedir (Özcan vd., 2014: 3). Portekiz sömürgeciliğinin gelişmesinde Cenevizliler önemli bir rol oynamıştır. İstanbul’un fethiyle beraber Doğu Akdeniz’de Osmanlı tekelinin ortaya çıkması sonucunda Cenevizliler Batı’ya yönelerek Portekiz adına yeni keşifler yapmaya

başlamıştır. Portekiz'i keşif yapmaya zorlayan bir diğer neden ise önemli yeraltı madenlerine duyulan ihtiyaç olmuştur. Venediklilerin getirdiği baharatlar altın ile ödendiği için Avrupalılar değerli maden konusunda sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Bundan dolayı 15. yüzyılda yaşanan değerli maden krizini aşmak için denizaşırı çözümlere başvurulmuştur (Güngör, 2006: 46-48; Daban, 2016: 49-51).

Şekil 4: Portekiz Sömürgeleri (1961)

Kaynak: IntLawGrrls, 2009

Portekizliler, ilk olarak Batı Afrika sahillerinde sömürgelerini kurmaya başlamışlardır. Dönemin Portekiz Prensi Henry'nin de bölgeye yerleşerek gemicilere destek vermesi Portekizli denizcilerin kıtanın güneyine inmeleri konusunda cesaretlendirmiştir. Böylelikle; *Sao Tome, Principe Adaları, Gine Bisau, Angola, Mozambik* gibi yerler ele geçirilmiştir (Hazar, 2003: 21). 1493'de Sao Salvador'da (El Salvador'a götürülerek sömürgeleştirilen Afrikalıların yaşadığı bölge) "Inter Caetera" adındaki Papalık Fermanı ile Afrika Hristiyanlaştırılmaya çalışılmış fakat Afrikalı bazı kabilelerin direnmesi sonucunda Portekizliler Sao Salvador'dan çıkarılmıştır. Portekizlilerin kovulmasındaki nedenler arasında köle hâline getirilen Afrika yerlilerin şiddet görmesi ve beyazların kötü muameleleri yer almıştır (Güngör, 2006: 46-48).

16. yüzyıla gelindiğinde İspanyollar köle ticareti yapmaya başlamış tarlalarda çalıştırılacak insan gücü Afrika'daki yerlilerden temin edilmiştir. Bu dönemde yaşanan vahşetin boyutlarını anlamak için Hispanyola örneği verilebilir. *İspanyollar geldiğinde üç yüz bin nüfusu olan Hispanyola'da 1494-1498 yılları arasında yüz bin kişi öldürülmüş, bölgede*

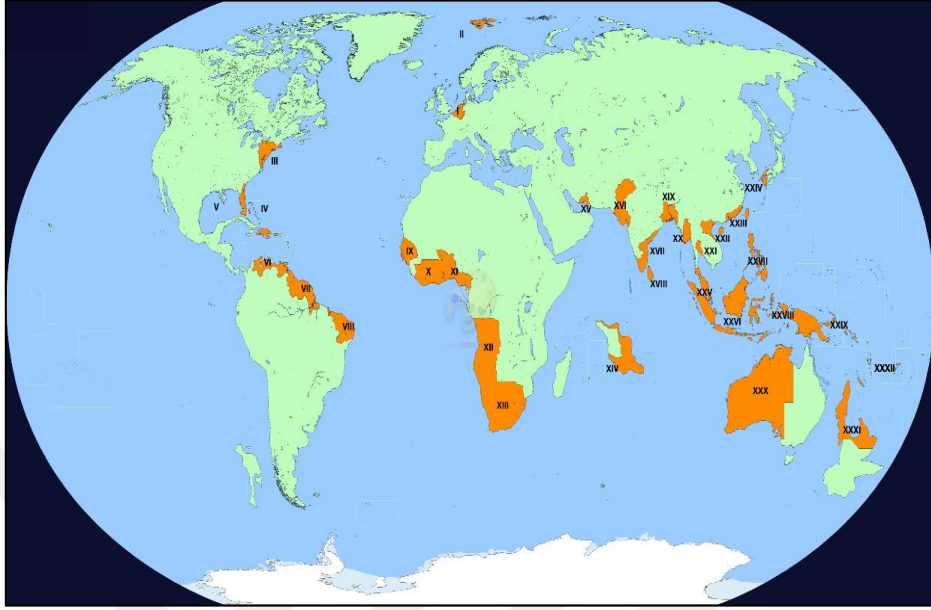
1508'de altmış bin kişi ve 1548'e sadece beş yüz kişi kalmıştır. Günümüzde ise adanın yerlilerinden kalan hiç kimse yoktur (Özcan vd., 2014: 6). Afrika'daki yapılan kazılarda Afrika'nın köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmüş fakat Portekizliler; Afrika'ya geldikten sonra Hint Okyanusunu ele geçirmeleri, Sahra Çölünden Güney Afrika'ya ticaret ağlarını kopartmaları gibi nedenlerden dolayı Afrika'daki düzeni bozmuştur. Ümit Burnunu keşfeden Portekizliler, Ümit Burnundan yararlanabilmek için buradaki yerlileri Kuzeye göndererek var olan kurulu düzeni yıkmıştır (Güngör, 2006: 46-48).

Kaynaklara sahip olma ve misyonerlik gibi motivasyonlarla Avrupalı Hristiyan seyyahlar coğrafi keşifleri başlatmışlar ve akabinde sömürgecilik ve emperyalizme yol açmışlardır. Kral I. João'nun oğlu Prens Infante Henrique o Navegador'un keşifleri teşvik edici tutumu nedeniyle Portekiz, coğrafi keşiflerde başat ülke olmuştur. Afrika'daki ilk sömürgecilik hareketleri Portekiz'in gönderdiği bir filo ile başlamış ve filo ilk kez Kuzey Afrika'da bulunan aynı zamanda zengin bir ticaret merkezi olan Ceuta'yı 1415'te işgal etmiştir. Bu olay Afrika'da sömürgeciliğin ilk adımı olmuştur (Abdi, 2017: 10). Bu işgali yine Portekiz İmparatorluğu'nun Atlas Okyanusu'ndaki Azorlar ve Madeira'yı ele geçirmesi izlemiş ve böylece kıtada sömürgecilik faaliyetleri hız kazanmıştır. 15. yüzyılda ticari imkânlarla kavuşmak amacıyla çeşitli baharatlarıyla ünlü Hindistan'a ulaşabilmek için Portekizli denizciler Afrika'nın güney kıyılarını keşfetmiştir. Bu bölgede ticaret merkezleri kurulmuştur ve Portekizli Bartolomeo Dias (1450-1500), Ümit Burnu'nu gemiyle ilk kez dolaşan kişi olmuştur. Ayrıca Dias günümüz Namıbya kıyılarına ulaşarak Afrika'nın güneyine doğru en fazla yol kat eden Portekizli olmayı başarmıştır. Ümit Burnu ismi ise Hindistan'ın keşfedilme ümidine binaen Kral I. João tarafından verilmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2016: 229).

2.1.2.1.2. Hollanda'nın Sömürge Faaliyetleri

Hollanda; deniz faaliyetlerinin artmasına ve sömürgecilik sisteminin yükselmesine doğrusal oranda Doğu ve Batı Hint adalarında, Kuzey ve Güney Amerika'da çeşitli yerleşim alanları kurmuştur. Bu yerlerden biri ve en yoğunu ise Afrika'nın güney ucunda yer alan Cape Town (Kaapstad) şehri olmuştur. Hollandalı tacirler ve denizciler Portekiz ile olan çekişmeler sonrasında Batı Afrika kıyılarında bulunan değerli madenleri ve köle ticaretini ele geçirmiştir. Fakat Hollanda'nın buradaki yerleşimini diplomatik hamleler ve siyasi oyunlarla kalıcı hâle getirmek istemesi sonucu Afrika'ya ilk Hollanda kafilesi 1652'de gelmiştir. Hollanda, Afrika'daki varlığını "Afrikaner" olarak adlandırmıştır.

Buradaki Portekiz hâkimiyetinden sonra da kendilerini “Kaapstad” olarak adlandırmıştır (Daban, 2016:52-55; Özcan vd., 2014: 33; Güngör, 2006: 32-36).

Şekil 5: Hollanda Sömürgeleri (1665-1952)

Kaynak: Reddit, 2020

* IX-Senegal, X-Gold Coast Establishments, XI-Slave Coast Establishments, XII-Anghvelen ve Luendeen, XIII- Kaap Colony.

Kaapstad Sömürgesi, Avrupa ve Hint okyanusu arasında bir durak noktası olması ve geri kalan yolculuk boyunca ihtiyaçların tedarik edilmesi yönüyle önemli bir coğrafi konumda yer almıştır. Zaman içerisinde Hollandalı yerleşmeciler bu toprakları işgal ederek hızla nüfuslarını artırmıştır. Köleleştirdikleri yerlileri işgal ettikleri topraklarda çalıştırarak tarım yapmaya başlamışlar, daha sonrasında misyonerlik ve bölgedeki altın madenlerine ulaşabilmek amacıyla kıtanın iç bölgelerine doğru ilerlemişlerdir. Hollanda'nın bu girişimleri sonrasında Fransızlar, 19. yüzyılın sonlarında Hollanda yayılcılığı tehlikesine karşı bölgeye gelmiştir. İngilizler de Fransa'yı izleyerek aynı amaçla bölgeye nüfuz etmiştir. Yine aynı dönemde Fransa'daki iç karışıklıklardan faydalanan İngiltere, Cape Town'ı Afrika'daki en etkin liman hâline getirmiştir (Güngör, 2006: 32-36; Daban, 2016: 52-55).

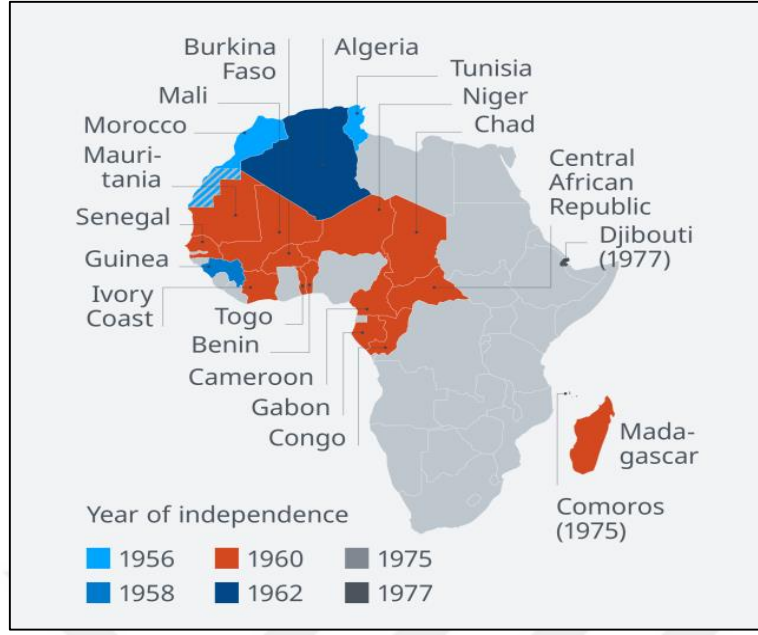
Hollandalılar; önemli bir stratejik nokta olan Ümit Burnunu işgal etmiş fakat kıtadaki daha büyük sömürgeci güçlerin varlığı buranın uzun süre Hollanda'da kalmasını engellemiştir. Ümit Burnu; 1802'de Amiens Anlaşması ile Hollanda'ya verilmiş, 1806'de tekrar İngilizlere geçmiş ve 1814'de ise Paris Anlaşması'yla kalıcı olarak İngiliz sömürgesi hâline gelmiştir (Güngör, 2006: 32-36; Özcan vd., 2014: 34). İngilizlerin buradaki kıyılara

kalıcı olarak yerleşmesi Hollanda ve diğer sömürgeci ülkelerin iç kesimlere yerleşmelerine fakat zamanla iç kesimlerdeki altın kaynaklarının fazla olduğunun anlaşılması sonucu İngilizlerin buraları da ele geçirmek istemesine neden olmuştur. Hem diğer sömürgeci ülkelerin çekilmesi hem de bölgedeki yerlilerle yapılan savaş İngilizlerin kazanması sonucu altın kaynağı yönünden zengin olan bölgeler kalıcı olarak İngiliz yönetimine girmiştir (Şahin, 2006).

2.1.2.1.3. Fransa'nın Sömürge Faaliyetleri

Fransa'nın emperyal bir güç hâline gelmesinin en önemli nedenlerinden birisi Sanayi Devriminin yanı sıra şüphesiz Afrika'da ve denizaşırı yerlerde sömürgeler oluşturmalarıdır (Uygur ve Uygur, 2013). Afrika'daki sömürgecilik geçmişi Haçlı Seferlerine kadar uzanan Fransa, o dönemlerde Akdeniz ve Kuzey Afrika'da etkili olmaya yönelik çeşitli faaliyetler içerisinde olmuştur. İspanya ve İtalya üzerinden Avrupa'nın iç kısımlarına kadar ulaşan geniş alanda birçok bölgeyi fetheden Müslümanları yalnızca buralardan değil Kudüs'ten de çıkartmayı hedefleyen Fransa, diğer Avrupalı devletler yanında hep ön planda yer alarak Haçlı Seferlerine katılan beş ayrı kraldan üçü bu uğurda ölmüştür (Daban, 2016: 55-58; Özcan vd., 2014: 48; Dursun, 1988: 418-426).

İlk zamanlarda dini sebeplerle başlayan sömürgeleştirme faaliyetleri zamanla yerini ticari sebeplere bırakmıştır. Fakat bu dönemde Fransa ile İspanya arasında İtalya'yı paylaşma sorunu devam ettiğinden Fransa, açık denizlere tam olarak açılamamıştır. Dış denizlere açılamamalarının bir diğer sebebi de bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu en parlak dönemlerinden birisini yaşamıştır ve Fransızların çıkarları olan bölgelerde mutlak hâkimiyetini sürdürmüşlerdir. Afrika'daki emellerine Osmanlı yüzünden ulaşamayan Fransızlar, Güney ve Kuzey Amerika'ya yönelmiştir. Bu bölgelerdeki halkları ilhak etmişler fakat buradaki topraklarda çalıştırmak için kendi vatandaşlarını kullanamayacaklarından dolayı tekrardan Afrika kıtasına yönelenerek Afrika kıyılarında küçük sömürgeler kurmuşlardır (Julleville (1873)'den aktaran Uygur ve Uygur, 2013; Güngör, 2006: 29-32).

Şekil 6: Fransız Sömürgeleri: Bağımsızlık Yıllarına Göre
Kaynak: Deutsche Welle, 2020

Modern manada ilk sömürgeciliği geliştiren ülke Portekiz olmuştur. Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa, Karayipler'deki adalar dâhil Amerika kıtasının özellikle doğu sahillerini, Afrika'nın batı ve güney sahillerini, Hint Okyanusunda Madagaskar ve diğer küçük adaları kendi aralarında paylaşmışlardır. Topraklarının oldukça verimli olmasından dolayı buralara öncelik vermişlerdir. Köleleştirdikleri yerli halktan bir kısmını bu topraklarda çalıştırmışlar bir kısmını da dünyanın diğer yerlerindeki sömürgelerinde çalıştırmak üzere göndermişlerdir. Bu yaşananlardan sonra yeraltı ve yerüstü kaynakları henüz sömürülmemiş Afrika'da 1850'li yıllara kadar sadece köle ticareti yapan Fransızlar, kıtayı tanıyabilmek için iç bölgelere gezginler göndermiş ve bu gezginlerden elde edilen bilgilerle kıtanın içlerine doğru işgale başlamıştır. Bu işgalleri kendi askerleriyle yapmak yerine o bölgelerden köleleştirdikleri insanlardan ordu kurarak yapmışlardır. Örneğin; bu amaçla Senegal'deki Fransız General Faidherbe 1857'de "Tirailleurs senegalais" isimli bir birlik kurmuştur (Gökçe, 2017: 24-25; Özcan vd., 2014: 49-50; Dursun, 1988: 418-426).

Fransa, gönderilmiş olan seyyahlar sayesinde planlanmış bir şekilde sömürü faaliyetlerini belirlemeye çalışmış ve bu doğrultuda 1893'te Fransız Sömürge Birliğini kurmuştur. Bu Birliğin amaçları arasında; gelişme ve refahın sağlanması, genel ticari çıkarların sürdürülmesi, birlik üyelerine her türlü kazançlı bilginin sağlanması, yeni kazanç yollarının araştırılması yer almıştır. Fransa'nın sömürgesi olan toplulukların din, dil, yaşam tarzı olarak asimilasyonunun sağlanması da bu amaçlara dâhil edilmiştir. Sömürülerin

Hristiyanlaştırılması için Kardinal Lavigerie Cezayir'e tayin edilmiş ve orada "Beyaz Rahipler" ve "Beyaz Rahibeler" adlı birer misyoner örgüt kurulmuştur (Kavas, 2003: 77; Güngör, 2006: 29-32).

Fransa'nın elde ettiği önemli yerlerden birisi Cezayir'dir. Günümüzde hâlen Cezayir asıllı Fransız vatandaşları olup bu kişiler ülkeyi özellikle spor alanında temsil etmektedir. 1827'de Fransa elçisi Cezayir'e gelmiştir. Cezayir dayısı Hüseyin Paşa'nın Fransa'dan alacakları konusunda Fransız elçiyle konuşması sırasında elindeki yelpazeyle Fransız elçiye vurmuştur (Yelpaze Hadisesi). Bu olayla başlayan gerilimi takip eden süreçte ilişkileri yumuşatıcı girişimler olmamıştır. Cezayir'e ceza verebilmek için başlangıçta diplomatik adımlar atılmış fakat sonuç alınamayınca Cezayir'e gireceğini belirten bir nota yayınlamış ve arkasından 1830'da Cezayir işgal edilmiştir. 1830'da Cezayir'i işgal eden Fransa, 1845'ten itibaren Senegal, Gine ve Batı Afrika kıyılarından içerilere doğru ilerlemeye başlamış ve ilerlemesini batı-doğu istikametinde Büyük Sahra'nın kuzey ve güneyine doğru sürdürmüştür (Kuper, 2016).

Fransa, Afrika'daki sömürgelerini genellikle büyük çatışmalar ve savaşlar sonucunda elde etmiş ve Afrika'da geçimini sürdüren büyük ya da küçük bütün devletleri yok etmiştir. Örnek vermek gerekirse; 1854'te Moritanya'nın Trarza bölgesindeki Oualo emiri Muhammed el-Habid, 1864'te Senegal'den Çad'a kadar uzanan toprakların hâkimi El- Hac Ömer, 1887'de Gambiya'nın hâkimi Mamadu Lamine idam edilmiştir (Güngör, 2006: 29-32; Özcan vd., 2014: 52). Afrika'daki bu tür devlet yapılarında liderleri önemli bir figür olduğundan dolayı lideri idam etmek o devleti idam etmek anlamına gelmektedir.

Fransa'nın Afrika'daki sömürgelerinin sona ermesinde; *"Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra İngiltere'nin bölgeyi işgale etmesi, İngiltere'nin Mısır'la anlaşarak sömürge devletleri özgürlüklerine kavuşturma çabaları, Almanya'nın Fransız sömürgelerini ele geçirmeye çalışması, I. Dünya Savaşında sömürgelerden getirdiği askerlerinin neredeyse tamamını kaybetmesi, Genç Faslılar ve Genç Tunusluların başlattığı mücadeleler"* etkili olmuştur (Dursun, 1988: 418-426).

Fransa, 1830'da Cezayir'i işgal etmiş ve 1845 yılı itibariyle Senegal, Gine ve Batı Afrika kıyıları üzerinden işgal faaliyetlerini sürdürmüştür. 1881'de Tunus'u almış ve daha sonra Nijer, Çad, Mali ile Orta Afrika'yı işgal etmesinin yanı sıra Batı Sudan'ı da hâkimiyeti altına almıştır. Fransa, Kongo Nehri mevzusunda Belçika ile karşı karşıya gelmiş ancak Berlin Konferansında Belçika, nehrin sağ tarafının Fransa'ya teslim edilmesini kabul

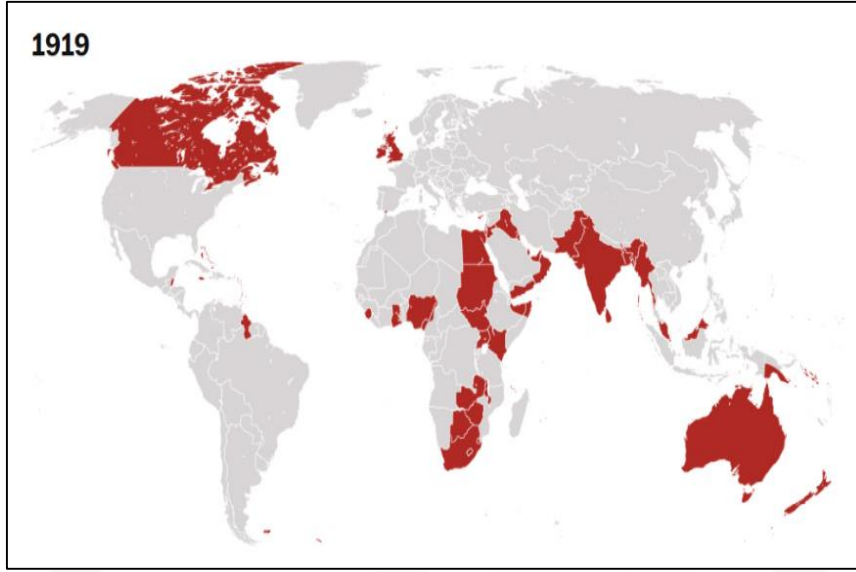
etmiştir ve böylece anlaşmazlık çözülmüştür. Fransa sonraki süreçte Benin ile Fildişi Sahili'ni ele geçirmiştir. Fransa, sömürgecilik faaliyetlerini daha iyi yönetebilmek için Sömürgecilik Bakanlığı kurmuş ve sömürdüğü topraklarda asimilasyon politikaları uygulamıştır. Bunun yanında sömürgeleri federasyonlar biçiminde yöneten Fransa, Fas'ı 1912'de ele geçirmiş ve I. Dünya Savaşının neticelenmesiyle Kamerun'u Almanya'dan alarak Kuzey ve Doğu Afrika topraklarının çoğunu, başka bir deyişle kıtanın üçte birini işgal etmiştir. 1896'da başkenti Dakar olmak üzere Senegal, Moritanya, Yukarı Senegal, Nijer, Yukarı Volta (Burkina Faso), Fildişi Sahili, Gine ile Dahomey (Benin) topraklarını kapsayan Fransız Batı Afrika'sının kuruluşunu ilân etmiştir (Kavas, 2017; Özey, 2014: 5).

2.1.2.1.4. İngiltere'nin Sömürge Faaliyetleri

Sömürgeciliğin öncülerinden birisi olan İngiltere, 16. yüzyıldan itibaren coğrafi keşif yapmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. I. Elizabeth'in tahta çıktığı 1588 yılında, Manş Denizinde İspanyol donanmasını yenmesi, İngiltere'yi denizlerde İspanya'dan daha üstün bir konuma getirmiştir. İngiltere'nin "yenilmez armada" olarak adlandırılan İspanyol donanması karşısında elde etmiş olduğu bu zafer, büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1600'lü yıllarda Amerika kıtasında Plymouth Company (Plymouth Şirketi), London ve South Virginia Company (Londra ve Güney Virginia Şirketi); Asya'da East India Company (Doğu Hindistan Şirketi) ve Afrika'da Royal African Company (Kraliyet Afrika Şirketi) ile birlikte İngiltere sömürgeciliğe ilk adımını atmıştır (Elik ve Bal, 2014).

Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinin gelişiminde büyük etki gösteren unsurlar arasında; Hindistan yollarının güvenliği, İngiliz Medeniyetini yayma düşüncesi ve bu doğrultuda bir araç olarak kullanılan misyonerlik faaliyetleri sayılabilir (Ateş, 2019: 15-16; Dursun, 1988: 418-426; Güngör, 2006: 36-40).

18. yüzyıl boyunca Amerika ve Asya'da baş gösteren İngiliz sömürge sistemi, buralardaki işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Afrika'ya yönelerek buradan köle ticareti yapmaya başlamış ve Afrika'da kalıcı sömürgeler kurmuştur. 1661'de Gambia Nehri'ndeki James Adası ile başlayan Afrika'nın sömürgeleştirilmesi uzun bir aradan sonra Sierra Leone (1787) ve Ümit Burnu (1806) ile devam etmiş, 19. yüzyıl boyunca Gana, Nijerya, Kenya ve Uganda toprakları ele geçirilmiştir (Gökçe, 2017: 22-24; Özcan vd., 2014: 60).

Şekil 7: İngiliz Sömürgeleri (1919)

Kaynak: Taylor, 2015

Fransa, Afrika'nın %35'ini sömürmüş olsa da İngiltere; hem Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde en büyük paya sahip hem de diğer ülkelere rol model olan ülke konumuna gelmiştir. 19. yüzyılın başlarında Hollanda'nın kontrolündeki Cape Colony bölgesini alıp (1815) buradan kuzeye doğru ilerlemeye başlamıştır (Kuper, 2016). Cape Colony bölgesini ele geçirdikten sonra buradaki yerlilerin daha sonra yeni yerleşim yerleri hâline gelen Oranj ve Transvaal bölgelerini sömürüsüne katmıştır. Beçuanaland ve Rodezya'dan Kenya'ya kadar uzanan bölgeyi sömürgesi yapmıştır (Luraghi, 2000: 239). Hollandalılardan alınan topraklarla, İtalyanlarla yapılan askeri mücadelenin kazanılması sonucunda Afrika'da büyük bir sömürü devleti hâline gelmiştir (Güngör, 2006: 36-40).

İngilizlerin sömürgesi yaptığı stratejik önem taşıyan bir diğer ülke ise Mısır'dır. Mısırlıların, Mısır'da Mehmet Ali Paşa ve haleflerinin yapmış olduğu ölçsüz ve dengesiz harcamalar beraberinde Avrupalı devletlere karşı büyük borç yükü altına girmelerine neden olmuştur. Bunun en çok göze batan örneği, 17 Kasım 1869 tarihinde Süveyş Kanalı'nın açılışı için yapılan eğlence ve törenler gösterilmektedir (Tandoğan, 2013: 43). Bu borçlanmalar Avrupalı devletlerin Mısır'da etkisini daha fazla hissettirmesine yol açmış ve bu durumdan faydalanan İngilizler de Mısır'ı işgal etmiştir. İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal ederek böylelikle kıtanın en kuzey ucuna yerleşmiştir (Armaoğlu, 2016: 47). İngiltere, Berlin Konferansı ile sömürgeciliği yasal bir hâle getirmiş ve bu konferansa dayanarak Nil Nehri'nin güvenliğini sağlamak amacıyla Mısır'dan Sudan'a doğru inmeye başlamıştır. İngiltere, Sudan'daki Müslüman yerlilerle uzun mücadeleler sonucunda Sudan'ı zorla ele geçirerek Afrika'nın kuzeyinde İskenderiye ile başlayıp Cape Town'a kadar uzayan bir

sömürge imparatorluğu kurmuştur (Daban, 2018: 10-13; Dursun, 1988: 418-426; Güngör, 2006: 36-40).

İngiliz sömürgeciliği, diğer sömürgeci devletlerin tutumlarına göre kıyaslanacak olursa daha yumuşak olduğu söylenebilir. Çünkü doğrudan yönetimin getireceği maliyetten kaçınmak için doğrudan yönetimi benimsememiş ve dolaylı yönetim şeklini seçmiştir. Bu *dolaylı yönetimi; şirketler, sivil yapılar ve misyoner örgütler aracılığıyla yürütmüştür*. İngiliz sömürsünde başlangıçta ticari ve ekonomik sebepler yer alırken, modern dönemlere gelindiğinde fethetme ve imparatorluk gibi toplum üstünde sosyolojik etki yaratacak düşünceler baş göstermiştir (Daban, 2016: 58-66).

19. yüzyılda ise Avrupa ülkeleri Afrika'da sömürge yönetimleri kurmaya başlamıştır. 18. yüzyılda en üst seviyede seyreden köle ticareti, 19. yüzyılda sınırlandırılmış ve mevcut devletler ticaretle desteklenmeye çalışılmıştır. Nüfusun da artmasıyla ekonomik ve siyasi olarak Avrupa'ya bağlı sömürge idareleri kurmak amaçlanmıştır. Fransa ve İngiltere Afrika'yı sömürgeleştirmede öncü ülkeler olmuştur. İngiltere'nin Afrika'yı işgali, 19. yüzyılın başlarında Hollanda'dan Cape Colony'yi almasıyla başlamıştır. 1815'ten itibaren kuzeye ilerleyen İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal etmiştir ve böylelikle Fransa'nın Mısır hâkimiyetine son vermiştir. Daha sonra, Nil bölgesinde hâkimiyetini garantilemek adına Sudan'ı işgal eden İngiltere, Sudan'da Müslüman halkların direnişi sayesinde mağlup olup güney bölgelere yönelmiştir. İngiltere 1877'de Hollandalı çiftçiler tarafından kurulan Oranj ve Transvaal devletlerini alarak sömürgecilik faaliyetlerine hız kazandırmıştır. 1885'te Zimbabve, 1889'da Malavi'yi ele geçirdikten sonra İngiltere, Güney Afrika Federasyonu'nu kurmak istemiştir. Daha sonra Doğu Afrika'daki Uganda 1892'de, Kenya 1895'te İngiliz himayesine girmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Almanlardan Tanganyika'yı alan İngiltere, böylece Doğu Afrika'yı tamamen işgal etmiştir. Batı Afrika'da ise Gambiya, Sierra Leone, Alün Kıyısı ve Nijerya'yı işgal ederek sömürgeleştirmiştir (Özey, 2014; Abdi, 2017).

2.1.2.2. Geç Dönem Sömürge Düzeni

Sömürgeci devletler sömürgeciliği diğer devletlerin iyiliklerini düşünerek değil, sadece kendi çıkarlarını gözeterek kullandıklarına göre “uygarlık yayma” ve “medeniyet getirme” gibi iddiaları da yalan olmuştur. Önceleri Afrika'daki sömürgeci devletler arasında Hollanda, Portekiz, Fransa, İngiltere gibi Avrupalı devletler yer almıştır. Ancak zamanla

bu sömürgeci devletlere yeni devletler eklenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında; “Portekiz ve Hollanda’nın bazı sömürgelerinde güç kaybetmeleri sonucunda sömürgelerini başka devletlere kaptırmaları, İngiltere’nin Amerika kıtasındaki sömürgelere bağımsızlık vermek zorunda kalması, Fransız İhtilâlinde sonra Fransa’nın koalisyon savaşlarında güç kaybına uğraması, Sanayi İnkılabının İngiltere’de başlayıp diğer ülkelere yayılması ve diğer devletlerin güç kazanması” gibi sebepler etkili olmuştur.

2.1.2.2.1. Belçika’nın Sömürge Faaliyetleri

Birliğini henüz tamamlamamış olan bazı dünya devletleri ulusal birliklerini sağladıktan sonra sanayilerini daha ileriye taşımak için hammadde arayışına, üretilen ürünler için yeni pazarlar ve yatırım alanları aramaya başlamıştır. Ayrıca bu sanayileşen devletler arasında sömürge sahibi olmak büyük devlet olmanın vazgeçilemez bir unsuru olarak algılanmıştır. Süreç içerisinde Almanya, Belçika ve İtalya bütünlüklerini sağlayarak Avrupa güç dengesi sistemi içinde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu durumun doğal sonucu olarak da sömürgecilik faaliyetlerine başlamışlardır. *Belçika* ulusal birliğini sağladıktan sonra İskoç gezgin Livingstone tarafından Afrika kıtası baştan aşağı geçilerek kıta tamamen keşfedilmiştir. Belçika’nın bu keşifler sonucunda en çok dikkatini çeken yer Kongo olmuştur. Belçika bu bölgeye girerek Uluslararası Afrika Derneği aracılığıyla Kongo Nehri kıyılarında küçük ölçekli kaleler inşa etmiştir ve daha sonra Uluslararası Afrika Derneği adını değiştirerek Uluslararası Kongo Derneği hâline getirmiştir (Daban, 2016: 72-74; Özcan vd., 2014: 99).

Derneğin adının değişmesi üzerine Belçika ve Kongo devletleri arasında sıcak ilişkiler başlamış, İngilizler bu yakınlaşma sonrasında Kongo’yu sömürme hakkının Portekizlilerde olduğunu ilan ederek Belçika’ya karşı Portekiz’le bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre “*İngiltere, Portekiz’in Kongo üzerindeki tarihi haklarını tanıyacak ve Kongo nehri kıyıları da İngiliz nüfuzuna bırakılacak*” kararı alınmıştır (Özcan vd., 2014: 99). Ancak böyle bir antlaşmanın kıtada çıkarları olan diğer devletler tarafından destek görmemiş; Fransa, Belçika ve Almanya bu antlaşmaya karşı çıkmıştır. Tüm bu yaşananlardan sonra Afrika kıtasının Avrupalı devletlerce paylaşılması uluslararası bir sorun hâlini gelmiş ve sorunun çözümü adına 1884-1885 yıllarında Berlin’de Berlin Konferansı toplanmıştır (Kaplama, 2005).

Bu konferans Afrika’nın geleceğini şekillendirmesi açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu konferans Afrika’daki sömürgecinin yasallaştırılmış bir belgesi olarak ortaya

çıkıştır. Konferansa birçok Avrupalı devlet katılmış ve Afrika'yı kendi aralarında paylaşmışlardır (Duman, 2015: 1183). İngiltere, Fransa, Portekiz, Hollanda en büyük payı almış ve böylelikle büyük devletler herhangi bir savaşa girmeden Afrika'da söz sahibi olmuştur. Bu durum aynı zamanda Afrika'nın ne kadar güçsüz bırakıldığı ve sömürge devletlerine muhtaç hâle getirildiğinin bir göstergesi olmuştur. Berlin Konferansı Batılı güçler için büyük bir zafer iken aynı zamanda kendi tarihleri açısından utanç duyulması gereken bir belge olarak kabul edilmiştir.

II. Leopold 1860'lı yıllarda sömürge sahibi olmak için çaba sarf etmiştir. Bu çabalar ilk defa 1885 yılında Berlin Konferansında katılımcı devletlerin onaylaması aracılığıyla Kongo Devleti'nin Belçika'ya katılımıyla sonuç vermiştir. Yıllar alan bu süreç, Brüksel Coğrafya Konferansı ile ortaya çıkmış ve ardından Uluslararası Afrika Birliğinin kurulması sayesinde somutlaştırılmıştır. Temel olarak amacının yardımseverlik ve Afrikalıların kalkınma sağlamasından başka bir şey olmadığını savunan II. Leopold'un 1908'e kadar yönettiği Kongo Devleti'nde uygulamaya koyduğu idarî ve malî sistem felaket sonuçlar doğurarak, sömürgecilik tarihinin en kirli sayfalarından birini oluşturmuştur (Ünver, 2019: 277).

Şekil 8: Belçika Sömürüleri
Kaynak: (ThoughtCo.com, 2017)

2.1.2.2.2. Almanya'nın Sömürge Faaliyetleri

1871'de ulusal birliğini sağlayan *Almanya* da diğer devletler gibi hammadde ve pazar arayışı içerisinde girerek sömür faaliyetlerine başlamıştır. Sömürge yapabilmek için 1882'de Alman Sömürge Birimini (German Colonial Association) kurmuştur (Daban,

2016: 66-69; Özcan vd., 2014: 100). Afrika kıtasında keşifler yapmak için bazı kruvazörler Afrika kıtasına gönderilmiş ve Gine Körfezi'ne yakın yerlerde Kamerun kıyılarında araştırmalar yaptırılmıştır. Daha sonra Afrika'daki ilk imtiyaz hakkını Bantu bölgesinde elde etmişlerdir. 1884 Berlin Konferansının ardından Togo, Kamerun, Namibya, Tanganyika üzerinde imtiyazlar elde etmiştir. Buraların kontrollerini Alman Güney-Batı Afrika Şirketi aracılığıyla 19. yüzyılın sonlarına kadar Almanya sürdürmüştür. Ancak bu şirket sömürü alanlarında yaptığı şiddet ve benzeri kötü faaliyetleri nedeniyle adını karalamıştır. Bu duruma örnek olarak; 1904-1905 yıllarında Namibya'da Alman yönetimine karşı ayaklanan Herero ve Nama kabilelerine bağlı toplam 200 bine yakın yerli öldürülmüş, yakılmış ve çöle sürülerek aç bırakılmak suretiyle katletmiştir (Çalışkan, 2016).

I. Dünya Savaşından ağır bir tahribatla çıkan Almanlar Afrika'daki birçok sömürsünü terk ederek diğer Avrupalı devletlere bırakmak zorunda kalmıştır. Bu sömürülerden Togo Fransa'ya, Kamerun Fransa ve İngiltere'ye, Tanzanya İngiltere ve Belçika'ya, Namibya İngiltere'ye bırakılmıştır (Özcan vd., 2014: 101). Bırakılan sömürgelerin büyük bir kısmında İngiltere'nin varlığı dikkat çekmiştir. Almanların egemenlik alanları kısıtlanmış ve bu sayede İngiltere hem hâkimiyet alanı genişletmiş hem de Almanların gücünü azaltmıştır. Buradan hareketle I. Dünya Savaşında Almanya üzerinde en kârlı çıkan devletin İngiltere olduğunu söylemek mümkündür (Dursun, 1988: 418-426).

Almanya'nın Afrika'yı sömürgeleştirme yönündeki tavrı diğer Avrupa ülkelerinden farklılık göstermiştir. Bu fark Başbakan Otto von Bismarck'ın sömürgeciliği gereksiz görmesinden kaynaklanmış, fakat 1884'te halkın sömürge yarışına Almanya'nın da katılması gerektiği yönündeki ısrarları neticesinde Kamerun yönetimi, seyyah Dr. Nachtigal'in bir takım kabile reisleriyle yaptığı anlaşmalar sayesinde ele geçirilmiştir ve böylece Afrika'da Alman sömürgeciliği ortaya çıkmıştır. Aynı yıl Togo'da Alman hâkimiyeti sağlanmış ve güneybatı Afrika sömürgeleştirilmiştir. 1885'te ise Carl Peters ismindeki denizcinin devlete terk ettiği arazileri sayesinde Doğu Afrika Alman sömürgesi olmuştur. İngiltere, Almanya'nın Afrika'daki sömürgelerini genişletmesinden rahatsızlık duymuş ve bunun üzerine Almanya ile 1890'da anlaşma imzalayarak Doğu Afrika'daki hâkimiyetini teyit etmiştir. I. Dünya Savaşından sonra ise Almanya'nın sömürgeleri Milletler Cemiyeti tarafından İngiltere ve Fransa'ya verilmiştir (Özey, 2014; Güngör, 2006: 29-32; Dursun, 1988: 418-426).

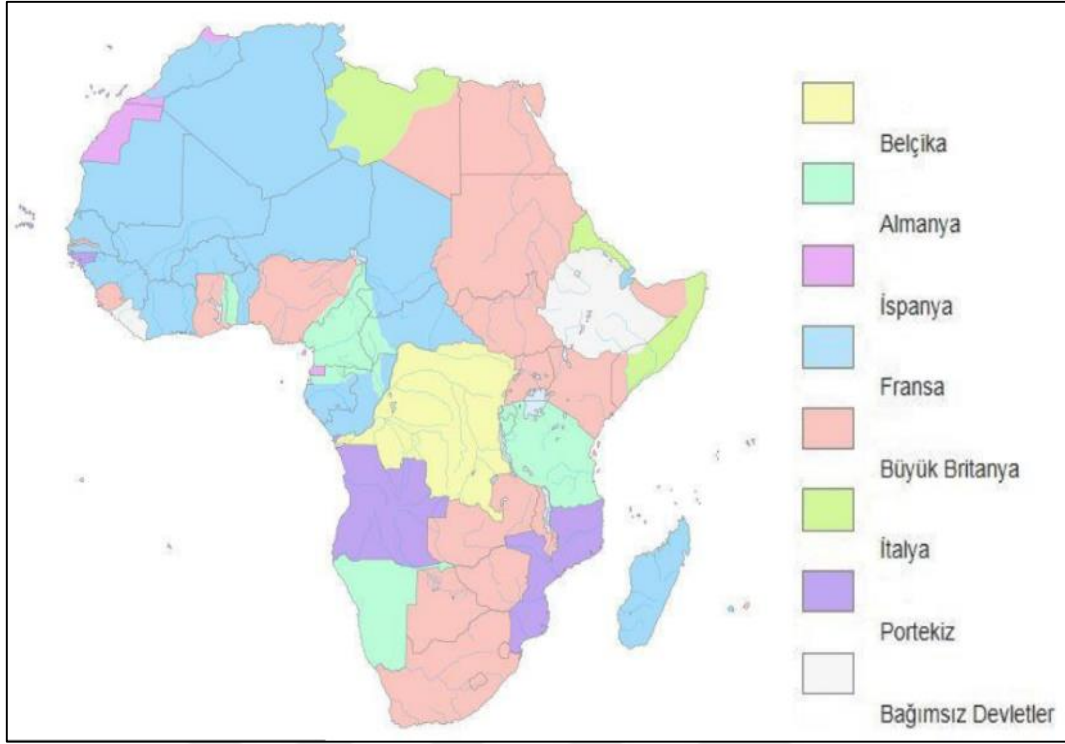
Şekil 9: Almanya Sömürgeleri
Kaynak: (Topol, 2020)

2.1.2.2.3. İtalya'nın Sömürge Faaliyetleri

Sömürgecilik faaliyetleri Afrika üstünde hızla sürerken, *İtalya* da ulusal birliğini sağlayarak bu yarışın içinde kendisine bir yer edinmek istemiştir. İlk hedef olarak kendisine hem yakın olan hem de stratejik bir noktada olan Trablusgarp üzerinde imtiyaz elde etmeyi seçmiştir. Trablusgarp'ta amacına ulaşabilmek için birçok Avrupalı devletin ele geçirmek istediği Fas Sultanlığı konusunda ise Fransa'yı desteklemiş bu sayede Fransızların desteğini alarak Trablusgarp'ta imtiyaz kazanmıştır. Trablusgarp'tan sonra Doğu Afrika'ya doğru sömürgeciliğini genişletmek isteyen İtalya'ya, Kızıldeniz'in Fransız kontrolüne geçmesini istemeyen İngilizler tarafından, Fransızların önünü kesmek için Kızıldeniz yakınındaki Massavi bölgesi verilmiştir. Bu ise İtalya'nın Eritre işgalinin başlangıcını oluşturmuştur (Özcan vd., 2014: 102).

İtalya, Afrika işgaline 1889 yılında Eritre'ye yerleşerek başlamıştır. 1893'te Somali'yi ele geçirmiş ve 1912'de sonra Etiyopya'da hâkimiyet kurmak istese de Adva (Adoua)'da yenilmiştir. İtalya, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'nın zor durumda oluşundan faydalanarak 1912'da Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmiştir. 1935 yılında ise Etiyopya'yı ele geçirmiştir (Northrup, 2013; Özey, 2014: 3).

İtalya'nın gittikçe yayıldığını gören Etiyopya, İtalya'nın bu işgallerinin haklı olduğunu savunup bu toprakların İtalya'ya ait olduğunu iddia ederek kendilerini İtalya'nın güvencesi

Şekil 11: Afrika Sömürgeci Devletler: 1885-1914
Kaynak: Ünver, 2019: 197

2.2. Afrika’da Sömürgeciliği Sona Erdirmeye Yönelik Girişimler

Bağımsızlık hareketlerinin temelini düzenlenen dini ritüeller oluşturmuştur. 1743'te Hollanda Doğu Hindistan Şirketinin yapı işlerinde çalıştırılmak üzere Endonezya'dan ucuz işgücü getirilmiştir. Mahkûmlardan oluşan bu topluluk ilk özgür siyah topluluk olarak kabul edilmiştir. *DeVryezwarten* adı verilen bu topluluk usta endüstri işçileri ve esnaflardan oluşmuştur. Bunlardan bir kısmı daha sonra Endonezya'ya geri dönmüş, çoğunluğu ise buradaki görevlerini yerine getirmek üzere kalmıştır. Endonezya'ya geri dönenler ilk özgür siyah toplumun çekirdeğini oluşturmuş ve zamanla ekonomik güvenlik açısından beyazlara karşı bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu işgücü sınıfı “Özgür Muhammediler Evi”nde haftada bir toplanarak dini ritüeller düzenlemeye başlamıştır. Bu ritüeller kölelerin de katılımıyla yaygınlaşarak Afrika kıtasında bağımsızlık hareketlerinin temelini oluşturmuştur (Şahin, 2006; Rotberg, 1968: 84).

2.2.1. Sömürgeciliğin Yasaklanması

Avrupalı devletler Afrika’daki sömürgeciliğin ilk zamanlarında ticarî faaliyetlerini özellikle de köle ticaretini özel şirketler aracılığıyla gerçekleştirmiş; köle ticareti 1815’de

yasaklanınca birçok şirket faaliyetine son vermek zorunda kalmıştır (Ünver, 2019: 100).

Köle ticaretinin Afrika bağlamında çok eski bir geçmişi bulunmaktadır. Avrupalı sömürgeci güçlerin Afrika'ya girip köle ticaretine girişmeleriyle konu farklı bir boyuta gelmiş; kıtalar arası bir görünüm kazanmıştır. Sonrasında sürekli olarak Afrika içlerinden zorla ele geçirilen binlerce insanın gemilerle özellikle Amerika kıtasına plantasyonlarda görevlendirilmek üzere köle ticaretinin yapıldığı bir süreç başlamıştır. Köle ticareti uzun süre Portekiz'in kontrolü altında devam etmiş daha sonra İngiltere bu ticaretin hâkimiyetini elde etmiştir. 1815'te köle ticareti yasaklanmıştır ama uygulamaya geçmesi daha sonra mümkün olmuştur (Ünver, 2019: 324).

Fransız İhtilâlinin yaymış olduğu hürriyet ve eşitlik ilkeleri köle ticaretine yeni sınırlandırmaların getirilmesine neden olmuştur. Bu durumun oluşmasında Sanayi Devrimiyle iş gücüne duyulan ihtiyacın azalması da etkili olmuştur. Devletlerin birbirlerinden bağımsız olarak esir ticaretini durdurmaya yönelik çabaları önemli oranda sonuç vermiş olsa da Afrika'daki esir ticareti 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. ABD'nin sivil savaş (1861-1864) sonunda köleliği bütün ülkeden kaldırıp köleleri tamamen serbest bırakması ve Batı Avrupa'da köle ticaretine karşı gelişen kamuoyunun da tesiri ile yarım asır kadar süren siyasî tartışmalardan sonra Fransa'da (1848), Portekiz'de (1858), Hollanda'da (1863), İngiltere'de (1867) ve diğer Avrupa devletlerinde köle ticaretini yasaklayan kanunlar çıkarılmıştır (Dursun, 1988: 420). Afrika'daki esir ticaretini tam olarak önlemek amacıyla İngiltere öncülüğünde Brüksel'de uluslararası bir konferans toplanmıştır. Taraf devletler 2 Temmuz 1890 tarihinde esir ticaretini yasaklamayı amaçlayan kurallara imza atmışlardır. Batıda köleliğin kaldırılması için yapılan ilk teşebbüs Fransız İhtilâlinin etkisiyle 1794'te Fransa'da, ardından 1807 yılında İngiltere'de ve ona bağlı olan pek çok yerde olmuştur. Aslında esir ticaretinin yasaklanmasıyla ilgili gelişmeler 17. yüzyılda Londra'da bazı grupların yaptığı faaliyetlere kadar uzanmaktadır. 18. yüzyılda da zaman zaman görülen itirazlara rağmen Afrika üzerinden önemli oranda köle ticareti gerçekleştirilmiştir (Özdağ, 2018).

Savaşın sona ermesiyle sömürgecilik, farklı toplumlardan insanların hayatlarına birlikte devam etmesine engel bir durum olarak algılanmaya başlanmıştır. Öte yandan sömürgelerde bağımsızlık mücadeleleri yaygınlaşmıştır. Bu mücadeleler sonunda bazı ülkeler bağımsızlıklarına kavuşmalarına rağmen ekonomik anlamda eski sömürgeci devletlerin denetimi altında tutulmuştur (Kavas, 2009).

2.2.2. Sömürgecilik Hakkındaki Uluslararası Düzenlemeler

Bugün içinde bulduğumuz insan hakları rejiminin en temel problemin kaynağı; “tarihsel süreklilik” (historical continuum) olarak adlandırılan durumdan kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu tarihsel süreklilik Batı’nın kendi medeniyetini “iyi” olarak tanımladığı ve bu doğrultuda dünyanın geri kalanını sömürgecilik kurumu altında medenileştirdiği bir tarihsel deneyimin bugünün dünyasındaki kalıntısı olarak görülmektedir. İnsan hakları rejiminin “tedavi edilemez virüsü” yani Batı merkezli norm ve değerleri sürekli bir şekilde evrenselleştirme çabasına karşılık Avrupalı olmayanları inkâr etmek, şeytanlaştırmak ve ötekileştirmek temelinde işleyen strateji önemli bir sorun kaynağı olmaktadır (Balcı, 2016).

Klasik tarzdaki sömürgecilik dahi doğrudan bir insanlık suçu olarak kabul edilmemiştir. Ancak sömürgecilik sürecinde yapılan birçok uygulama insanlık suçu kapsamına alınmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün savaş suçlarını açıklayan 8. maddesi ile insanlığa karşı suçları tanımlayan 7. maddesi sömürgecilerin gerçekleştirdiklerini suç olarak kabul etmiştir. Sömürgecilik ile ilgili kınamaya ve yasaklamaya yönelik bazı BM bildirgeleri bulunmakla birlikte, yaptırım gerektiren bir suç kapsamında bulunmamıştır. Sömürgecilik ve köle ticareti, kınanan ve yasaklanan uygulamalar arasında kendine yer bulmuştur (Altınbaş, 2011).

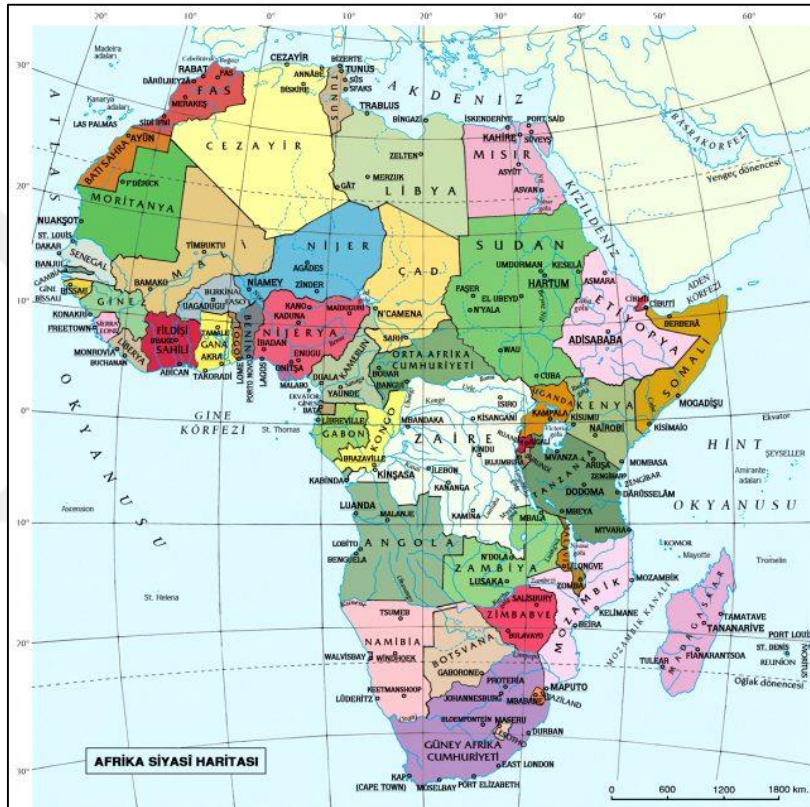
BM Antlaşmasının XI. Bölümü, Örgütün sömürge idarelerini sona erdirmeye çabalarını yönlendirecek rehber ilkeleri içermekte olup, bu çabalara, halkların hak eşitliğine ve kendi geleceğini tayin hakkına, cinsiyet, dil, ırk veya din ayrımı yapılmaksızın saygı gösterileceğini işaret etmektedir. Bir başka ifade ile, XI. Bölüm, vesayet rejimine dâhil edilmeyen muhtar olmayan ülkelerin durumunu düzenlemektedir. Sömürge idarelerini sona erdirmeye çabalarını hızlandırmak amacıyla 1960 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge olarak anılan metin, tüm insanların kendi geleceğini tayin hakkına sahip olduğunu ifade ederken, sömürgeciliğin hızla ve hiçbir koşula bağlanmaksızın sona erdirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Aynı yıl kabul edilen bir diğer Genel Kurul kararı çerçevesinde, bir bağımsız devlet ile birleşmek, bir bağımsız devlete katılmak veya bizzat kendi bağımsızlığını ilân etmek yolları tanımlanarak, sömürge halklarına kendi yönetimlerine kavuşmalarında üç meşru seçenek olarak sunulmuştur. 1962’de, bir kaç istisna dışında Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge’nin içerdiği düzenlemelerin gereklerinin yerine getirilmediğini ve muhtar olmayan ülkelerde yaşayan insanlara karşı silahlı eylemleri de kapsayacak şekilde baskıcı

önlemler uygulandığını saptayan Genel Kurul, devletleri Bildirgeyi uygulamak yönünde teşvik etmek amacıyla, Bildirge'nin uygulanışını gözlemlemek, buna ilişkin tavsiyelerde bulunmak üzere Sömürge İdarelerini Sona Erdirme Özel Komitesini ihdas etmiştir. Yılda bir kez toplanan Komite, ülkelerin atanmış veya seçilmiş temsilcilerini dinlemek, politik, sosyal, ekonomik ve eğitsel durumlarına ilişkin seminerler, resmî ziyaretler düzenlemek gibi işlevler üstlenmiştir. BM Örgütünün kuruluşundan günümüze kadar yaşanan gelişmelerin sonucunda seksenden fazla eski sömürge bağımsızlığına kavuşmuşlardır. Vesayet altında bulunan on bir ülke de bağımsızlığını ilân etmiştir ya da bir başka bağımsız devlete katılarak sistem dışı kalmıştır (Akipek, 2001).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFRİKA'DA AFRİKA TARZI EGEMENLİĞİN VE DEVLET- ULUSLARIN İNŞASI

Şekil 12: Afrika Siyasi Haritası

Kaynak: Gürsoy, 1988: 417

3.1. Sömürgeciliğin Düşüşü

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında dünyanın siyasi olarak farklı bir yapıya doğru evrilmesi, imparatorlukların Fransız İhtilali sonrasında gelişen düşünce akımlarından etkilenmek suretiyle ve ulus bilincinin gelişimiyle dağılmaya başlamaları sömürgeciliğin düşüşünde etkili olmuştur. Buna ilave olarak, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere’de ve ABD’de köleliğin kanunlardan çıkarılmasının da önemi bulunmaktadır. Siyasi bir biçim olarak imparatorluğun ortadan kalkması ve dünya düzeninin geniş çapta kabul gören politik ideoloji ve yapılandırma ilkesi olarak ırksal hiyerarşinin sonu olan sömürgeciliğin bitişi, modern tarihin en dramatik süreçlerinden biri olarak ifade edilmektedir. Bu tarihsel

süreci, kronolojik olarak belirsiz tutmak yerine, tartışmasız bir şekilde 20. yüzyıl tarihine bağlayan ikili bir tanım kullanarak tespit etmek mümkündür. Buna göre sömürgeciliğin sonlanması, “kıtalararası imparatorlukların eşzamanlı olarak dağılması, Güney Yarımküre’de ulus-devletlerin yaklaşık olarak II. Dünya Savaşı sonrasındaki otuz yıllık (1945-75) süre içinde meydana gelmesi” ve “nüfusun geniş bir çoğunluğu tarafından yabancı işgalciler olarak görülen bir iktidar elitine boyun eğdirmenin ve her türlü siyasi kuralın tarihi olarak benzersiz ve her ne olursa olsun geri döndürülemez bir biçimde yetkilendirilmesi” şeklinde iki gerekçeyle açıklanmaktadır. Sömürgeciliğin düşüşü, belirli bir tarihi süreci ifade etmektedir. Ancak, aynı zamanda her bölgede ve ülkede sömürge yönetimlerinden sarsılan toplumlar için çok yönlü bir süreci de belirtmektedir (Jansen ve Osterhammel, 2017: 1-2).

Afrika’nın sömürgecilikten kurtulması, II. Dünya Savaşı sonrası dünya tarihindeki dönüm noktalarından biri olarak nitelendirilmiştir. Bu süreç, ırksal eşitlik ve bireysel özgürlüğe olan inançlarını coşkuyla ilân eden yeni nesil idealistlerin hayal güçleriyle birleşince ortaya sömürgeciliğin bitişi ve akabinde bağımsızlık süreçleri gelmiştir. Afrika’nın Avrupa yönetiminden kurtuluşu, Hindistan ve Asya’daki diğer sömürgelerin kazandığı bağımsızlığın hemen ardından gelmiştir. Afrika halklarının siyasi özgürlük mücadelesi de Kuzey Amerika’daki sivil haklar hareketinin önünü açmaya yardımcı olmuştur. 1950’lerde yeni ve nispeten genç liderlerden Batı Afrika’daki Kwame Nkrumah ve Güney Afrika’daki Nelson Mandela, Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru ve ABD’deki siyahların özgürlüğünün elçisi Martin Luther King ile dayanışma içinde olmuşlardır. 1960 yılına gelindiğinde ise, en az 17 eski Afrika sömürgesi BM’nin bağımsız üyesi hâline gelmiştir. Bunlar arasında Britanya’nın yoğun nüfuslu Batı Afrika bölgesi olan Nijerya, Doğu Afrika’daki son İtalyan eyaleti olan Somali, Orta Afrika’daki dev Belçika sömürgesi Zaire ile Batı, Orta ve Doğu Afrika’da yer alan neredeyse tüm Fransız sömürgeleri de yer almıştır.

Bu süreçte, Avrupa emperyalizminin gerilemesi, neredeyse yetmiş beş yıl önce yükselişinde olduğu kadar hızlı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, sömürgecilikten kurtulmanın seyri her zaman sorunsuz olmamıştır. Ganalı Pan-Afrikanizm ideologlarından Nkrumah, İngilizlerin Afrika’yı yönetme hakkını kışkırtıcı bir şekilde sorguladığı için hapisanede yatmış ve Gana’nın başbakanı olmak için serbest bırakılmıştır. Öte yandan, Mandela, Güney Afrika’daki beyaz güç tekeline meydan okuduğunda ihanetle suçlanmış, bir hapisane adasına kapatılmış ve dikkatle değiştirilmiş demokratik ideallerinin

duyulabilmesi için yaklaşık otuz yıl geçmesi gerekmiştir. 1960 sömürgelerin bağımsızlıklarını elde etmeye başlaması, Kahire'den Cape Town'a tüm Afrika'yı etkileyen ve 20. yüzyıl boyunca süren uzun bir siyasi değişim sürecinin merkezi ve en dramatik dönemi olarak tanımlanmıştır. Sömürgeciliğin sonu, 19. yüzyılda Avrupa egemenliğini yavaş yavaş Afrika'ya getiren sömürgeciliğin aynadaki yansıması olarak da nitelendirilmiştir (Birmingham, 2008: 1).

Sömürgeciliğin sonunun beraberinde özgürlük ve refah getirmiş olması ve sömürgeleştirilen insanların siyasi, ekonomik ve kültürel kaderlerinin yeni sahipleri olarak doğması beklenmiştir. Anılan bireylerin, on yıllarca dayatılan cehaletten sonra, artık özgür olan ülkesinin egemenliğini onaylayacak, zengin ya da yoksul, emeğinin, toprağının ve toprak altının karşılığını alacak, yerliler özgür bırakıldıktan sonra, kurtarılan dilinin kullanımı yerli kültürün gelişmesine izin verecekleri düşünülmüştür. Ancak, belirtilen tüm bu konuların hayata geçebilmesi oldukça uzun zaman almıştır. Zira, sömürgeciliğin sonuyla birlikte, yoğun acı ve mücadeleyle kazanılan ve uzun süredir beklenen özgürlük dönemi, beraberinde yoksulluk ve yolsuzluk, şiddet ve bazen de kaos getirmiştir. Ancak, bağımsızlığın doğuşuyla hapisanelerden serbest bırakılan ulusal liderler ülke başkentlerine girdiğinde verilen mücadele yerini başka bir mücadeleye, bir devlet tesis etme ve medeni dünyada yer almaya çalışma çabalarına bırakmıştır (Memmi, 2006: 3).

3.2. Afrika'daki Bağımsızlık Hareketleri ve Bağımsızlıkların Elde Edilmesi

Avrupa'ya köle olarak götürülen yerlilerin sömürgecileriyle savaş ortamında girdikleri etkileşim psikolojik sınırları zorlamış ve Afrikalıların kendilerine olan özgüvenlerini artırmıştır. Anılan etkileşime toplumsal, iktisadi ve psikolojik etmenlerin de katılmasıyla ulusal kurtuluş hareketleri ivme kazanmıştır. 1919'da kendi kaderini tayin hakkı anlamına gelen self-determinasyon kavramı yaygınlaşmış, milli mücadeleler dönemi Afrikalılar için hayata geçmeye başlamıştır. Afrika halkları kısa zamanda anılan hakkın tüm dünya toplumlarında olduğu gibi kendileri için de geçerli olacağını anlamak suretiyle, bağımsızlıkları henüz uzak olmasına karşın bu konuda ulusal bir bilinç geliştirmeye başlamışlardır. Ancak, bu mücadele çok da kolay ve kısa süreli olmamış, sömürge yönetimleri Afrika'nın önde gelen seçkinlerinden gelen self-determinasyon baskısını önemsememiş ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemin Afrika'ya kuvvet ve saygınlık getireceği umudu hayata geçememiştir. Afrika'da milli hareketlerin ilk liderleri, eğitimli

Afrikalıların anayasal reformlarla ülkelerinin problemlerini çözme ve kalkınma faaliyetleri hususlarında daha fazla rol alması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, politik hareketler ortaya çıkmaya başlamış ve zaman içinde de siyasi partilere evrilmişlerdir (Erol ve Bingöl, 2014).

20. yüzyılın ilk yarısındaki Afrika tarihi, büyük ölçüde bir sömürgecilik tarihi olarak nitelendirilmiştir. 20. yüzyılın başında, Etiyopya ve Liberya hariç Afrika'nın neredeyse tamamı Avrupa sömürge yönetimleri altında yer almıştır. Ancak, bu dönemdeki Afrika tarihi aynı zamanda sömürgecilğe karşı yoğun mücadelelerin, sömürgecilikten kurtulmanın ve sürece teşvik eden ulusal hareketlerin de tarihi şeklinde tanımlanmıştır. Bu hareketler, sırasıyla 1914-1918 ve 1939-1945 yılları arasındaki dönemlerde büyük ölçüde Avrupa'da meydana gelen ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hızlanan iki dünya savaşı arasındaki dönemde Afrika'daki şehirlerde ortaya çıkmıştır. Sömürgelerdeki en önemli kent merkezlerinde büyüyen bu hareketler kısa sürede diğer şehirlere ve hinterlandlarına da yayılmıştır. Anılan hareketler, farklı Afrikalıları sömürgecilikten kurtarma hareketine katılmaları için bir araya getirmeyi başarmıştır. Ancak, Afrika'da milliyetçilik 20. yüzyılda başlamamış olup, pek çok Afrika sömürgesinde 19. yüzyılın başlarına kadar milliyetçi örgütler bulunmuştur. Bunlar hareketten ziyade, nispeten yüksek eğitim düzeyi ve seçkin yaşam tarzı olan ve onları temsil ettiklerini iddia ettikleri kitlelerden ayıran birkaç seçkinle sınırlı kalmıştır. Anılan yapılar her ne kadar kitle hareketleri olmasalar da yine de 20. yüzyılın hareketlerinin temellerini atmışlardır. 20. yüzyıl ulusal hareketleri, okuma yazma bilmeyen şehirli yoksullarla bağlantı kurmak ve onları sömürge karşıtı protestolara ve direnişlere aktif olarak dâhil etmek için bilinçli girişimlerde bulunmuştur. Bağımsızlığa giden yıllarda bu hareketler içinde bölünmelere yol açan ideolojik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu bölünmeler daha sonra sömürge sonrası Afrika devletinin karakterini etkilemiştir (Asante, 2015: 1).

Afrika milliyetçiliğinin sosyal politikanın politik bir ifadesinin olduğu inancı değişim oldukça basit bir şekilde özetlenebilmektedir. Genel olarak, sömürge dönemi, her bölgede, derinlemesine bölünmüş olsa da önceden var olan çok sayıdaki toplum, kabile, halk ve krallıktan tek bir siyasi ve ekonomik sistemin yaratıldığını görmüştür. En izole Afrikalılar dışında herkes için sosyal ölçekte muazzam bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte, özellikle Kenya'da proleterleşmenin başlangıcıyla, pazarlanabilir mahsullerin ve gıda fazlası için satış noktalarının getirilmesi yoluyla ekonomik bireyselliğin büyümesi görülmüştür. Düşük ve açık bir düzeyde, daha geniş bir politik bilinç için toplumsal ön

koşullar ve sonunda milliyetçilik sağlanmıştır (Lonsdale, 1968: 120). II. Dünya Savaşı ve sonrası, birkaç kısa yıl içinde Afrikalı hapishane mezunlarını hayal edilemeyen güç ve dünyada önemi konumlarına sürükleyen, genel olarak milliyetçilik olarak adlandırılan yeni değişim güçlerini ortaya çıkarmıştır. Savaş ve galiplerden ikisinin daha sonra yabancılaştırmasıyla ortaya çıkan bu değişim unsurları, Sahra Altı Afrika'da halk hareketlerinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Sömürgeci güçler, adayların kendilerinin bile umabileceğinden daha hızlı bir şekilde, ajitasyon için özgürlüğün elde edilebileceğini açıkça ortaya koymuştur. Afrika milliyetçiliği II. Dünya Savaşından bu yana kazandığı zaferle, genellikle fark edilmeyen bir hoşnutsuzluğun tüm karışık yanlarının nihai koordinasyonu ve yoğunlaştırılması olduğunu ortaya koymuştur. Bu erken milliyetçilik, misafirperver olmayan bir ortama rağmen kendini ifade edebilmiştir (Rotberg, 1962: 75).

Eğitim alan insanların sayısının artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, insanların farklı fikirleri tartışmaya başlaması, devletlerdeki kutuplaşmaların daha dengeli ve daha keskin çizgilerle belirlenmesi, bunun akabinde güçlerin dengelenmesi gibi gelişmelerin yaşanmasıyla, 20. yüzyılın ortalarında birçok Afrikalı sömürge devletleri bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Kamerun, Togo, Madagaskar, Mali, Fildişi Sahili, Burkina Faso, Moritanya, Senegal, Niger gibi sömürgelerin hemen hemen tamamı 1960'lı yıllarda bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Afrika'nın doğuşunun tamamlanması ve 1962'de Cezayir Cumhuriyeti'nin kurulması, sömürgecilik çağını pratik olarak kapatmakta ve Afrika'nın yeniden yapılanma dönemini açmıştır (Luraghi, 2000: 323).

20. yüzyılın ve dünya tarihinin en önemli ve en yıkıcı savaşlarından biri olan II. Dünya Savaşının doğurduğu olumsuz neticelerden büyük ölçüde sömürgeci devletler etkilenmiştir. Anılan devletlerin savaşın getirdiği maliyetleri düşürmek üzere attıkları adımlar sömürgecilikte yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. II. Dünya Savaşı devam ederken ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston S. Churchill müşterek bir deklarasyon yayımlamıştır. Bu deklarasyonla, Asya başta olmak üzere, Afrika ve dünyanın diğer bölgelerinde ulus-devlet bilincinin tesisiyle yeni devletlerin kurulmasına imkân sağlanmıştır (Daban, 2016: 93).

Savaş sonrasındaki 1945-1950 arası dönem Afrika için büyük bir siyasi değişim dönemi olarak görülmüştür. Bu dönemde, Fransız ve İngiliz sömürge imparatorlukları çökmeye yüz tutmuştur. Buna ilave olarak, anılan ülkelerin liderleri mevcut statükoyu sürdürebilmek için kurumsal reform girişimlerine başlamaya çalışmışlardır. Frankofon Afrika'da, Afrikalıları Fransız vatandaşlarına dönüştürmeyi amaçlayan siyasi liberalizasyon, yeni

ortaya çıkan siyasi elitlerin metropol vatandaşlarının tüm sosyal haklarına sahip çıkmak için “emperyal meşruiyet dilini” kullandığı devrimci bir hareketi ateşlemiştir (Cooper, 2002: 39).

İngiliz sömürgelerinde ise, yetkinin kademeli olarak yerel yönetimlere devredilmesi politikası, bağımsızlığı zorlayan kentsel gençlik ve işçi hareketleri tarafından karşılanmıştır. Gana ve Senegal’de 1940’ların sonlarında yaşanan siyasi çatışmalar, çeşitli yoğunluk dereceleriyle farklı biçimlerde tüm sömürgelere hızla yayılmıştır. 1959’un sonunda bir düzine Afrika ülkesi uzun süren kırsal isyanlar yaşamıştır. Bu dönemde, Kenya’da İngiliz sömürgeciliğinin en kanlı dönemlerinden biri olan ve 1952-1960 yılları arasında Mau Mau isyanı yaşanmıştır.

Kenya 1963 yılında İngiltere’den bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak, bağımsızlık süreci oldukça zorlu geçmiştir. Kenya’da İngiliz sömürge yönetimine karşı çok sayıda çatışma yaşanmış olup, Mau Mau isyanı Kenya bağımsız hareketindeki en büyük ve en yoğun ayaklanma olarak tarihe geçmiştir. Mau Mau isyanının Kikuyu halkının Kikuyu toprağı ve Kikuyu halkının özgürlüğü için verdiği mücadele olmuştur. Mau Mau isyanı milliyetçi öğelerden bağımsız hareket etmemiştir. Zira bu ayaklanmaya katılanların çoğu neredeyse ekecek toprağı bulunmayan genç Kikuyulular olmuştur. Bu bakımdan Mau Mau isyanı, Kikuyu topraklarında “sahip olanlar” ve “sahip olmayanlar” arasındaki iç savaş olarak kabul edilmiştir. 1920’lerde Kikuyu Merkez Birliği ve 1940’larda Kenya Afrika Birliği, Kenya’daki siyasi hareketin önde gelen organizasyonları olmuşlardır. Bu örgütler, Hristiyan misyonerler okulunda eğitim görmüş daha rafine bir kesim tarafından yönetilmiştir. Her zaman İngiliz sömürge yönetimine karşı olmayan bu örgütler, sömürge sisteminde zenginlik ve siyasi güç devşirme peşinde koşmuştur. Amaçları daha ziyade, Avrupalı yaşam tarzını ve Avrupa medeniyetini kabul etmek için hayat şartlarının iyileştirilmesi olmuştur. Mau Mau isyanı ise bu hareketlerden oldukça farklı bir yapı teşkil etmiştir. Mau Mau ayaklanmasına katılanların çoğu genç ve Hristiyan misyonerlerden eğitim almamışlardan oluşmuştur. Bu noktada Mau Mau isyanının, Afrikalı kimliğini korumak üzere Avrupa karşıtı bir isyan olduğunu görülmüştür (Doi, 1986: 48).

1956-1962 yılları arasında Cezayir’de, daha sonra Angola, Mozambik, Gine Bissau ve Rodezya/Zimbabve’de de benzer çatışmalar meydana gelmiştir. Fas, Somali, Sudan ve Çad’da daha az önemli başka kırsal isyanlar yaşanmıştır. Sonuç itibariyle, Afrika bağımsızlık hareketlerinin %45’i kırsalda meydana gelen silahlı isyanlar olmuştur. Çoğu sömürge siyasi şiddetin yayılmasına rağmen, siyasi seçkinler, Senegal ve Gana’dan

başlayarak kentsel alanlarda daha önceki barışçıl protestolar ve ayaklanmalar stratejisini sürdürmüşlerdir. Frankofon Afrika'da strateji, Fransız Ulusal Meclisindeki sömürgelerin temsilini sağlamak için Fransız Hükümeti tarafından düzenlenen yasama seçimlerine aktif katılıma dönüşmüştür. Bu çerçevede, demokratik olarak seçilmiş yeni bir lider dalgası ortaya çıkmıştır. Fildişi Sahili'nde Houphouet Boigny, Senegal'de Lamine Gueye, Mali'de Modibo Keita ve Benin'de Sourou-Migan Apithy seçilmiş liderler olarak öne çıkmıştır. Bu olayların bağımsızlıktan sonra önemli siyasi sonuçları olmuştur. Bağımsızlığa giden mücadelede sömürge altında temel siyasi hakların, ifade özgürlüğünün, siyasi örgütlenmenin ve oy kullanma haklarının tecrübe edilmesi önemli demokratik deneyimlerden biri olmuştur (Wantchekon ve García-Ponce, 2011: 4-5).

Afrika'daki bağımsızlık hareketlerinde bu milliyetçilik hareketleri kadar Pan Afrikanizm de önemli bir yer işgal etmiştir. 20. yüzyılda güçlü bir ideolojik güç hâline gelen Pan Afrikanizm, Afrika'daki ulusal hareketleri harekete geçirmiştir. Hareket, Amerika, İngiltere ve Karayipler'deki Afrika kökenliler arasında ortaya çıkmıştır. Hareketin en önemli liderlerinden biri, I. Dünya Savaşı sırasında ABD'ye taşınan Batı Hindistanlı Marcus Garvey olmuştur. Afrikalıların Afrika'ya geri dönmesi için çağrıda bulunan Garvey, 1914'te Dünya Siyahlarını Geliştirme ve Koruma Derneği (Universal Negro Improvement Association, UNIA) ve Afrika Toplulukları Birliğini (African Communities League, ACL) kurmuştur.

Bir diğer ünlü Pan Afrikanist ise Kwame Nkrumah olarak anılmaktadır. Gana'ya yerleşen Amerikalı akademisyen ve aktivist William Edward Burghardt Du Bois de önemli Pan Afrikanistler arasında yer almaktadır. Pan-Afrikalılar, kıtadaki ve diasporadaki Afrikalılarla bağlantılar kurmaya çalışmışlardır. 1945'te Manchester'da yapılan Beşinci Pan-Afrika Kongresi, farklı Afrika sömürgelerindeki ulusal hareketlerin liderleri ağırlamıştır. Kongrenin pek çok kararı arasında Afrika'nın bağımsızlık mücadelesi fikrine yönelik güçlü bir itici güç bulunmuştur. Pan Afrikanizm, Kenneth Kaunda (Zambiya), Haile Selassie (Etiyopya), Albert Lithuli (Güney Afrika), Nnamdi Azikiwe (Nijerya) gibi Afrikalı milliyetçi liderleri etkilemiştir. Azikiwe gibi bazıları politik bir proje olarak Pan Afrikanizme karşı çıkmış ve bunun yerine kıta ölçeğinde birleşik bir hükümetten ziyade gayri resmi işbirliğini savunmuşlardır. Sömürgeleştirilmemiş Etiyopya ve Liberya örneği de Afrika'nın kendi kaderini tayin etme örnekleri olarak yer almıştır. Afrika ulusal hareketlerinin liderleri, onlara Afrikalıların kendi kendini yönetebildiklerinin ve sömürgeciliğe direnebildiklerinin kanıtı olarak bakmışlardır (Asante, 2016: 5).

Bağımsızlık hareketleri, milliyetçilik, Pan Afrikanizm, askeri darbeler, dış müdahaleler, ırk ayrımcılığına karşı verilen mücadele ve iç savaşlar, Afrika siyasetini ve halklarını derinden etkilemiştir. Avrupa artık doğrudan sömürgeleştirmek yerine sözde bağımsızlık vererek Afrika ülkelerini siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan kontrol etme yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra 1960-1970 yılları arasında sözde sınırlarla Afrika'nın toplumsal yapısını göz ardı ederek oluşturdukları devletleri kargaşaya sürüklemişlerdir. Afrika halklarının direnişi de kâğıt üzerinde olsa bile bağımsızlığı elde etmelerini sağlamıştır. Bu çerçevede 1961'de Angola'da, 1963'te Portekiz Ginesi'nde ve 1964'te Mozambik'te bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Portekiz'de 1974'de sol ideolojinin gerçekleştirdiği askeri darbe Afrika'daki halkların sömürgeci yönetimden kurtulup bağımsızlıklarını elde etmelerine yol açmıştır. İngiltere Fransa'nın aksine asimilasyon politikası uygulamak yerine yerel yönetimleri kullanarak sömürgelerini idare etmiştir. İtalya 2008'de Libya'yı sömürgeleştirdiği için özür dileyeceği bir anlaşma imzalama kararı almıştır ve anlaşma kapsamında 5 milyar dolar tazminat ödeyeceğini duyurmuştur (Kutlu, 2019: 38-39).

Son tahlilde, Afrika'nın bazı ülkelerindeki bağımsızlık mücadelesinin bir kısmı aşağıda şöyle özetlenmektedir (Güngör, 2006: 73-74):

- İngilizler, Afrika'daki sömürgelerine özerklik yolunu açmış ve bir seçkin yönetici sınıfın oluşmasına destek vermişlerdir. Örneğin, Kwame Nkrumah öğrenimini Amerika'da tamamlamış ve Batılı ulusların bağımsızlık prensiplerini benimsemiştir. 1948 yılında meydana gelen gösterilerden mesul tutulmak suretiyle hapse atılan Nkrumah, 1950 yılında serbest bırakılmıştır. Bu süreçte, Gana kademeli olarak bağımsızlığa hazırlanmış ve 6 Mart 1967 tarihinde bağımsız olduktan sonra Commonwealth'e dâhil edilmiştir.
- Nijerya'da Nnamdi Azikiwe, İngilizlerle uzun mücadele ve çatışmalardan sonra 1 Kasım 1960 tarihinde ülkenin bağımsızlığını ilân etmiş ve Commonwealth'e katılmıştır.
- İngilizlerin köle ticaret merkezlerinden biri olan Sierra Leone ise 1961'de bağımsızlığını elde etmiştir.
- Fransa bu süreçte kararsız bir tutum sergilemesinin akabinde Başbakan De Gaulle, 1958 yılında Fransa'ya bağlı Afrika devletleri tasarısının hazırlanmasını sağlamıştır. Maddi yardım konularını içeren bu tasarı, Gine'yi memnun etmemiş ve Gine bağımsızlık yolunu seçince maddi yardımlardan yoksun kalmıştır. 2 Ekim

1958 tarihinde bağımsız olan Gine'nin Cumhurbaşkanı Sekou Toure, sosyalizm ve SSCB yanlısı bir tutum icra etmiştir.

- Kamerun, Senegal, Mali, Fildişi Sahili, Benin, Yukarı Volta, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo-Brazzaville, Gabon, Madagaskar ve Moritanya, Fransa bünyesinde iki yıl özerk kaldıktan sonra 1960 yılında bağımsız olmuşlardır.
- İngilizler, 1953'te Kuzey Rodezya'yı, Güney Rodezya'yı ve Nyassaland'ı birleştirerek Orta Afrika Federasyonu'nu kurmuşlardır.
- Nyassaland 1964'te Malawi'nin kurulmasıyla federasyondan ayrılmıştır.
- Kuzey Rodezya 1964 yılında Zambia adıyla bağımsızlık kazanmıştır.
- Güney Rodezya ise, içte özerkliği bulunan bir İngiliz sömürgesi olarak kalmak suretiyle Rodezya adını almıştır.
- Uganda, Tanzanya ve Kenya Mau Mau isyanıyla bağımsız olmuşlardır.

Afrika'da yerel halkların bağımsızlıklarını sağlayarak egemenliklerini ihdas ettikleri süreç boyunca, Avrupalı devletlerin Afrika'da tesis ettikleri sömürge otoritelerine yönelik yerli halk farklı zamanlarda isyan etmiş, kanlı çatışma ve kıyımlar yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında sömürge imparatorluklarında bazı hareketler yaşanmaya başlamıştır. Kuzey Afrika'da Abdülkerîm el-Hattâbî'nin Rif Cumhuriyeti'ni kurarak Fransız ve İspanyol egemenliğine karşı başlattığı hareket güçlükle bastırılmıştır. Senûsîler'in Libya'da İtalyan emperyalizmine karşı icra ettikleri direniş, Müslüman toplumlarda yansımalar meydana getirmiştir. Arap milliyetçiliğinin Mısır'da zemin bulmasıyla İngilizler ülkeye sözde bağımsızlık vermek zorunda kalmıştır. Tunus, Çad, Burkina Faso ve Kamerun'da Fransızlar'a yönelik isyanlar artarken, Angola'da da Portekiz yönetimine karşı bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Alman Güneybatı Afrikası'nda Herero ve Hotanto, Alman Doğu Afrikası'nda Maji Maji, Netal'de Zulu, Somali'de Seyyid Muhammed ve Sudan'da Mehdî ayaklanmaları öne çıkan diğer önemli bağımsızlık hareketleri arasında sıralanmaktadır (Dursun, 1988: 423).

II. Dünya Savaşı, sömürge güçlerine ciddi bir darbe indirerek, onları eski prestijlerinden mahrum etmiştir. Hollanda, Belçika ve Fransa yenilmiş ve Almanlar tarafından işgal edilmiş, Birleşik Krallık ise ciddi şekilde tükenmiştir. Genellikle savaş zamanında müttefik orduların saflarını doldurmak için istihdam edilen sömürge yönetimi altındaki halklar, bu süreçte kendilerini Avrupa'ya bağlayan bağlardan koparmaya karar almışlardır. Bunlara ilave olarak, ABD ve SSCB gibi iki sömürgecilik karşıtı süper gücün ortaya çıkışı ile

1945'ten sonra ihdas edilen yeni uluslararası sistem, sömürgelere bağımsızlık yolunda önemli mesajlar vermiştir. BM Sözleşmesinin 1. maddesinin 2. bendinde yer alan “Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak” ifadesi de Afrikalı toplumların bağımsızlık yolunda önünü aydınlatmıştır (BM Antlaşması, 1945).

Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Newfoundland açıklarında Augusta isimli Amerikan kruvazöründe 14 Ağustos 1941 tarihinde imzaladıkları Atlantik Bildirisinde bu ilke zaten kabul edilmiştir. Bu bildirinin 3. maddesinde iki lider şu taahhütte bulunmuştur: *“Tüm halkların altında yaşayacakları hükümet biçimini seçme hakkına saygı duyuyorlar ve onlardan zorla mahrum bırakılanların egemenlik haklarının ve özyönetimlerin geri getirilmesini istiyorlar.”* (Gabellini, 2016: 2).

Yeni kurulan BM ve onun tüm uluslar için insan haklarına ve kendi kaderini tayin etme hakkına yaptığı vurgu, emperyal güçlerin takdire dayalı politikalarını baltalayan ve sömürge yönetimine karşı uluslararası bir fikir birliği oluşturulmasına yardımcı olan yeni bir uluslararası forum sağlamıştır. Sömürge sorunu, I. Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyetinin kurulması, manda sisteminin oluşturulması ve uluslararası politika dilinde vesayet kavramının tanıtılmasıyla zaten çoktan uluslararasılaşmıştır. Uluslararası topluluğun sırasıyla Orta Doğu ve Afrika'da sömürgelerin yasal koruyucusu olarak kurulması, fetih haklarını baltalayan hukuki bir emsal oluşturmuş ve 1885 Berlin Konferansından bu yana sömürge yönetimleri için yasal çerçeve görevi görmüştür. Ayrıca, sömürgeleştirilmiş toplum ile sömürgeci ilişkilerine ahlaki bir boyut getirerek, manda sömürgelerinin idaresine emanet edilen Birleşik Krallık'a ve Fransa'ya bir miktar hesap verebilirlik dayatmıştır. Bu iki ülke, BM Antlaşmasının XII. Bölümünde belirtildiği üzere,

“Vesayet altındaki bölgelerde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini kolaylaştırmak, her bölge ve halkına özgü koşulları ilgili halkların özgürce dile getirdiği özelemleri ve her vesayet anlaşmasında öngörülebilecek hükümleri de gözönünde tutarak, bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak”

gibi sorumluluklarla yüklenmiştir (Babou, 2010: 43).

Her ne kadar 20. yüzyılın başlarında bazı hareketler yaşanmış olsa da Afrika'daki asıl bağımsızlık dönemi II. Dünya Savaşından sonraki periyot olarak ifade edilmektedir. II.

Dünya Savaşı yıllarında ve savaştan önce bağımsızlık fikri yeterince olgunlaşmamış, farklı yerlerde çıkan isyanların kanlı biçimde bastırılması da Afrikalı yerli liderler arasında bağımsızlık fikrinin gelişmesini önlemiştir. Bu bağlamda, savaş yıllarında Afrika'nın Avrupa ile bütünleşmesi olarak tanımlanabilecek *EurAfrica* yaklaşımı Lumumba, Senghor, Houphouet-Boigny gibi müstakbel liderlerce de savunulmuş ve bağımsızlığa karşı bir argüman olarak ileri sürülmüştür. Savaştan sonra ise BM'nin, uluslararası siyasi konjonktürün ve cepheden dönen Afrikalıların da tesiriyle bağımsızlık fikri Afrika'da yerleşmeye başlamıştır. Bu gelişmede, özellikle savaştan hemen sonra Güney Asya'daki sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması da Afrikalılar bakımından önemli emsaller oluşturmuştur. Uluslararası kamuoyunda ABD ve Sovyetler etkisiyle gelişen sömürgecilik karşıtı tutum, BM'nin sömürge toplumlarını bağımsızlığa kavuşturulması maksadıyla Vesayet Konseyinin denetimine vermesi Afrika'nın uyanışını süratlendirmiştir. 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında üçüncü dünya ülkelerinden 29 Asya ve Afrika ülkesinin tertip ettikleri Bandung Konferansında sömürgelerin bağımsızlık talepleri deklare edilmiştir. Savaşın hemen akabinde Batı Afrika'da kongreler dönemi başlamıştır. ABD ve Avrupa'da eğitim alarak ülkelerine dönen Afrikalı entelijansiya önderliğinde icra edilen kongrelerde, muhtariyet, self-determinasyon ve anayasa teşekkülü gibi hususlar tartışılmış ve bir yol haritası çizilmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine, bazı sömürgelere sömürgeci ülkelerin siyasi yapılarında yer alan haklar gibi birtakım haklar verilmiştir. Siyasî partilerin de kuruluşuna müsaade edilmesi sonrasında, 1958'lerdeki kongreler dönemi yerini partiler dönemine bırakmıştır. Anılan partileşme hareketi, özellikle anayasalara ve genel oy hakkına kavuşan Batı Afrika'da görülmüştür (Dursun, 1988: 423-424).

3.3. Sömürgeciliğin Mirası: Egemenlikte Dönüşüm ve Ulus-Devletten Devlet-Ulusa

Siyasî bağımsızlık, bağımsızlık hareketlerinin bittiği manasına gelmemiştir. Zira tanınan bu yeni devletler genelde sunî olduğu gibi sınırları da savaşlar, keşifler, seferler sırasında rast gele, emperyalist güçler tarafından çizilmiştir. Afrika kıtasının karşısında, dönemin şartlarına göre sınırları çizen 19. yüzyılın Avrupa devletleri, ekonomi, kültür, dil, din gibi başlıca unsurların oluşturduğu gerçeklerden uzakta durmuşlardır. Hâlbuki bağımsızlık elde edildikten sonra bu sınırların hiçbirisi değiştirilmemiştir. Kurtuluş hareketlerinin liderleri her şeyden önce ülke üzerinde kendi gücünü yerleştirip sağlamlaştırmayı düşünmüşlerdir. Bundan dolayıdır ki, günümüz Afrika haritası ile 1914 haritası aynı kalmıştır. Sadece isimleri değiştirmek yeterli görülmüştür (Güngör, 2006: 62-63).

Egemenliğin devletlere ait olduğunu düşündüren husus “uluslararası siyasi varlıklar” gibi görünmektedir. Modern çağda, egemenlik onu her yerde sürdüren bazı yasalarla da özdeşleşmektedir. Bunların yurttaşların yasaları mı yoksa ulusların yasaları mı yoksa her ikisi de yasaları mı olduğunu sorgulamak önem arz etmektedir. Zira egemenliğin yurttaşların ve milletlerin yasaları tarafından tanımlandığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu nedenle, bu yasalar, egemenlik sahiplerine yetki veren meşruiyet kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Özgürlükler üzerindeki tartışmalar, egemenlik kavramına bazı referanslar taşımaktadır. Kurtuluş dürtüsünün süreklilik arz ettiğini anlamak tedbirli olmayı gerektirmektedir. Zira dünya devletler topluluğunun yapısı her zaman bazı varlıkları egemen kılmakta ve dolayısıyla kurtuluş ihtiyacı daima diğerlerine göre baskın olmaktadır (Otieno ve Oluoch, 2014: 120-121). Klasik egemenlik düşüncesi 1648 Vestfalya Düzeninden günümüze sürekli bir dönüşüm içermektedir. Daha ziyade Avrupa kıtasında tartışılan egemenlik kavramı Fransız İhtilâli sonrasında ulus fikrinin gelişmesi ve 19. ve 20. yüzyılda ulus-devletlerin teşekkülüyle tüm dünyaya yayılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın akabinde ihdas edilen yeni uluslararası sistem, uluslararası örgütlerin tesisi ve BM'nin oynadığı rollerle birlikte egemenlik, self-determinasyon ve ulus-devlet gibi kurumların dünya çapındaki toplulukların ilgisini çekmiş ve değişen sistemle de birlikte egemenlik kavramı önemli değişim ve dönüşümler geçirmiştir.

Vestfalya Barışının getirmiş olduğu ulusların en büyük egemen güç olduğuna dair olgu şu an geçerliliğini yitirmeye başlamaktadır. Aynı zamanda klasik egemenlik anlayışını getiren Hobbes'a göre (2016) tek, devredilemez, kesin olan egemenlik anlayışı da eski gücünü korumamaktadır. Devletlerin ulus üstü örgütlere katılarak egemenliklerini kendilerinden üst bir yapıda devrettikleri görülmektedir. BM, AB ve NATO gibi örneklerde görüldüğü üzere bu ulus üstü örgütlerin üyesi ülkelere kabul ettirdiği bazı zorunluluklar bulunmaktadır. Bu durumda klasik egemenlik anlayışında ya da Vestfalya Barışının getirmiş olduğu ulus-devlet egemenliğinde dönüşümün olduğu görülmektedir.

Egemenlikteki bu dönüşüme sadece devletlerin egemenliklerini ulus üstü kuruluşlara devretmesi neden olmamıştır. Küreselleşme ile birlikte bilgi akışının, ekonomik gelişmelerin daha hızlı olduğu bir döneme girilmiştir. Ulus-devletler de devamlılıklarını sağlayabilmek için bu yapıya ayak uydurmak zorunda kalmışlardır ve egemenliklerinden bazı ödünler vermeye göz yummuşlardır.

Konuya Afrika özelinde bakmak gerekirse, sömürgeciliğe kadar Afrika'nın Sahra Altı Bölgesi'nde çağdaş ve egemen devletlere rastlanmamıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından

sömürgeciliğin nihayetiyle beraber, dünyanın bu coğrafyasında da devlet inşası süreçleri başlamıştır. Devletlerin inşası Asya’da Hindistan ve Çin gibi ülkelerde büyük ölçüde başarılı olurken, Afrika’nın yeni devletlerinde ve Orta Doğu’daki ülkelerde ise tamamlanamamıştır. Devlet eksenli bir perspektiften bakıldığında, devletin inşası sürecindeki problemler esas olarak devletin potansiyel yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Devletin kapasitesi ya da kurumsal kapasite olarak ifade edilen potansiyeli devletlerin politika saptama ve icra etme ile yasaları açıklıkla ve şeffaflıkla yürütme becerisi olarak kaydedilmektedir (Fukuyama, 2005: 14-19).

Devletin fonksiyonlarını hukuk devleti, açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik prensipleri ışığında etkili, verimli ve kaliteli olarak yürütülmesi devlet kapasitesi kavramı dâhilinde ele alınmaktadır. Afrika devletleri doğal kaynakları, enerji, genç ve dinamik işgücü potansiyelleriyle ciddi bir zenginlik üzerinde oturmaktayken, aynı zamanda da savaş, yoksulluk, kaçakçılık, terör ve istikrarsızlıklarla mücadele etmektedir. Devlet inşası ve devlet kapasitesinin kuvvetlendirilmesine ilişkin yüzleşilen problemlerin ve yukarıda maruz paradoksun esasında Avrupa sömürgeciliğinin yattığı da belirtilmektedir. Sömürgeciliğin negatif neticelerinden biri, devlet kapasitesinin zayıf kalmasına neden olması olarak ifade edilmektedir. Afrika toplumları, 1960’lardan sonra sömürgeci kuvvetlerden ayrılıp bağımsızlıklarını ilân etmelerinin ardından devlet yönetimi ve etkin bir bürokratik yönetimin tesisine ilişkin gereken bilgi ve deneyim aktarımını hayata geçiremediği vurgulanmaktadır. Bu itibarla, birçok Afrika ülkesinde yönetsel, iktisadi ve politik bakımdan kurumsallaşma sağlanamamaktadır (Köseoğlu ve Djamanca, 2016).

Sahra Altı Afrika’daki duruma bakıldığında, devlet inşası, devlet meşruiyeti ve devlet başarısızlığındaki büyük sorunların kültürler arası farklılıklar ile sömürgecilik sonrası yapılarla yakından bağlantılı olduğu söylenmektedir. Sahra Altı Afrika açıkça sömürge sonrası devlet inşası sürecinin sarsıntılarını yaşamaktadır. Bu durum Burundi ve Ruanda gibi ülkelerde oldukça belirgin olmakla birlikte, anılan ülkelerdeki Belçika sömürge yönetimi, Hutular ve Tutsileri iki ayrı kabile olarak açıkça birbirinden ayırmış ve Tutsileri Hutulara üstün tutmuştur. Burundi’de Hutu çoğunluğa daha fazla hak vermek için 1994 ve 2003 yıllarında güç ilişkilerinin yeniden tesisini öngören sürekli askeri rejimler vasıtasıyla bir Tutsi azınlık hâkimiyetinin teşekkülüne yol açmıştır. Belçikalılar ve Fransızlar, Çad’dan Kongo ve Burundi’ye kadar Sahra Altı Afrika’yı terk ettiklerinde, bu bölgenin emperyalist merkezlerle işbirliği içinde çalışan yerel ileri gelenleri bulunmamıştır. Belçika ve Fransız yönetimlerinin işlerini kolaylaştırmak için kitlelere eğitim ve doktrinasyona ihtiyaç da

duyulmamıştır. Sahra Altı Afrika ülkelerin en azından görünüşte totaliter bir yönetim tesis edememeleri veya vatandaşlarına eğitim ve sağlık hizmetleri sağlayamamaları, bu büyük sosyal hazırlık eksikliğinin en önemli kanıtı olarak kendisini göstermiştir (Karadeli, 2009: 116).

Afrika halklarının kalkınması ve hayat standartlarının yükselmesi adına girişimde bulunmadan yalnızca kıtanın zenginliklerini ve insan gücünü sömürmeyi hedefleyen Avrupalılardan bağımsızlıklarını geri aldıktan sonra Afrika yönetimleri, öncelikle temel sağlık ve eğitim hizmetlerini düzenleyerek halkların yaşam kalitesini artırmayı hedeflemişlerdir. Ancak Afrika'nın bağımsızlaştırılması yoksulluk, yaşam süresinin kısalığı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği gibi olumsuzluklara ilaveten iç savaşların ve katliamların yaşandığı oldukça sancılı bir süreçten geçmiştir. Öncelikle Avrupalı devletlere sadık yöneticilere sahip ülkeler bağımsızlık sürecini nispeten daha az sorunla yönetebilirken Avrupalıların onaylamadıkları yönetimlerle idare edilenler iç savaşlarla karşı karşıya kalmıştır. Örnek vermek gerekirse Fransız Birliği üyesi olan ve sömürgeleştirilen ülkeler 1960'da kültürel ve ekonomik anlamda Fransa'ya bağlı olmak şartıyla bağımsızlıklarını ilân etmiştir. Benzer şekilde İngiltere de yönetim, kültür ve ekonomik açıdan bağımlılık koşuluyla Somali ve Nijerya'ya 1960'da; Sierra Leone, Tanzania ve Güney Afrika'ya 1961'de; Burundi, Ruanda ve Uganda'ya 1962'de; Zanzibar ve Kenya'ya 1963'te; 1964'te Malavi ve Zambiya'ya; 1965'te Gambiya'ya; 1966'da Botswana ve Lesotho'ya bağımsızlık tanımıştır. Belçika çatışmalar sebebiyle Kongo'yu kaybederken Portekiz'in 1974'te Gine, Angola ve Mozambik'te yaşanan rejim değişiklikleri neticesinde buralardaki hâkimiyeti sonlanmıştır. Fakat günümüzde de Afrikalı bu ülkeler kültürel ve ekonomik açıdan Avrupa'ya bağlıdır ki Frankofon, Anglofon ve Lusofon Afrika tanımlamaları doğmuştur (Royle, 1998; Özey, 2014).

Diğer yandan, sömürgecilik anlayışının değişiminde önemli rol oynayan kavramlardan biri de ulusçuluk ve ulus-devlet yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte, ulusçuluk fikri yayılırken, katı bir ırki kimlik de toplumlara kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Uluslararası kontekste kolektif kimliğin önemi azaltılırken, etnik ve homojen birliklerin desteklenmesine gidilmiştir. Bu itibarla, uluslararası sistem ulusların oluşumunda etkili olmuş ve kuvvetli devletler anılan hedeflerini gerçekleştirmek suretiyle, ulus-devleti tüm insan topluluklarına empoze edebilmişlerdir. Dolayısıyla emperyalizm, toplumlar arasında çizilen bu çerçeveler dâhilinde, ulus-devlet egemenliğinin modern iktidarlar tarafından yabancı topraklara yayılmasını ifade etmektedir (İplikçi, 2017).

Egemenliğin dönüşümü kapsamında, uluslararası politika çalışmalarında devlet oluşumu ve devlet başarısızlığı ana temalar hâline gelmiştir. Tam bağımsızlıktan sonra devlet oluşumu ya da zayıf bir devleti sürdürmek Afrika'nın günlük yaşamına hâkim olmuştur. Sömürge yönetiminden veya yarı sömürge statüsünden tam egemenliğe geçiş ve yeni, küreselleşmiş dünya düzenine dâhil olma ihtiyacı, Afrika'da dramatik değişikliklere neden olmuştur. Siyasi yolsuzluk ve deneyimsizlik, dış güçlerin kültürel hâkimiyeti, Afrika ülkelerini tekil olarak farklı ama kavramsal olarak benzer deneyimlere sürüklemiştir. Bu bağlamda, Sahra Altı Afrika'nın analizinde, uzun bir sömürgeci yönetimin ardından kurulan Afrika devletleri bulunmaktadır. 20. yüzyılın başından bu yana yaklaşık elli yıl süren Belçika sömürge yönetiminden sonra bağımsız hâle gelen Burundi ve Ruanda bu konudaki çarpıcı örnekler olarak yer almaktadır (Karadeli, 2009: 112).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EGEMENLİK VE DEVLET-ULUSUN SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI DÖNEMDEKİ DURUMU: ZAYIF DEVLETLER

Uluslararası siyasal örgütlenme 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olup, 20. yüzyılın başından itibaren süratlenmiştir. Bu dönemde uluslararası ekonomik işbirliğinin devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından hayati bir hâl almıştır. Ayrıca, savaşların nitelikleri de değişerek barışı korumaya yönelik faaliyetler öne çıkmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları, Vestfalya modelinin sorgulanmasına yol açmıştır. Dünyada barışın ve güvenliğin muhafazasını, egemen devletler arasındaki ilişkilerin belirli kurallara bağlanmasını ve bu kuralları gözetmekle mükellef olan uluslararası kuruluşların ihdasını gerekli kılmıştır. Önemli bir uluslararası örgüt olan BM organizasyonu da bu amaçla tesis edilmiştir (Uludağ ve Hasgüler, 2010: 14-15).

Egemenlik kavramı hakkındaki değişim esas olarak dünyanın içinde bulunduğu iç ve dış çevresel faktörlerin mecburiyetine dayanmaktadır. II. Dünya Savaşından sonra yeniden kurulan uluslararası düzenle birlikte yeni uluslararası anlaşma tarzlarının da gündeme gelmesi ve Avrupa'da biçimlenen yeni topluluğun kuruluşu egemenlik kavramının klasik anlamının baştan ele alınmasını mecburi kılmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında tüm devletlerde gözlemlenen bu değişim, ulus-devletlerin sahip oldukları yetkilerin devriyle birlikte, klasik egemenlik anlayışındaki değişimi ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir (Göztepe, 2008: 58-59). Anılan egemenliğin ulus-devletler nezdindeki sahiplik katsayısının yüksekliğinde devletlerin iktisadi, askeri ve diplomatik güçlerinin de önemli etkileri bulunmakta ve bu alanda da reel politik önemli bir rol oynamaktadır.

Diğer yandan, 1929 Büyük Depresyonunda yerle yeksan olan dünya piyasaları kendilerini toplamaya fırsat bulamadan, II. Dünya Savaşı başlamış ve iktisadi kalkınma savaşın akabindeki yeni dünya düzeniyle gündeme gelmiştir. Dünya ekonomisinin idaresi ve olası global krizlere ilişkin tedbir alınması için DB, IMF ve DTÖ gibi uluslararası organizasyonlar tesis edilmiştir (Başak, 2010: 11). Tüm bunlar modern devletlerin iktisadi bakımdan egemenliklerinin evrilmesine yol açarken, çağdaş devletin egemenlik

yaklaşımındaki dönüşümde insan hakları ve hukuk devleti prensipleri gibi evrensel norm ve değerlerin de ciddi etkileri olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimler ile siyasi arenadaki rekabetler de bu konuda önemli roller oynamıştır. Tüm bu etkenler klasik egemenlik yaklaşımının yerini devletlerin müşterek hareketlerini sağlayacak formatlara bırakmalarına yol açmıştır (Karakeyha, 2013: 135).

Sömürgecilik sonrasındaki periyotta kendi sınırları içerisinde bile egemen bir güç şeklinde oluşamayan uluslar, egemen kuvvetlerden farklı oldukları vurgusuyla yapılandırılmışlardır. Hâkim güçlerin belirlediği, egemen olan ve itaat eden farkına dayanan bir sistem söz konusu olmuştur. Güçlü devletler, sömürge dönemi sonrasında ulusların hem coğrafi sınır ve mevcudiyetlerini saptamış, hem de Asyalı ve Afrikalı toplulukları kendilerinin tersi, gayri medeni ve korku kaynağı olarak gören bir anlayışla ötekileştirmişlerdir. Güçlü devletlerin örnek alınmasına dayanan bir anlayışla tespit edilen uluslar, kendilerini ötekileştiren egemen güçleri model almak suretiyle, hâkim güçlerce ezilmelerine dayalı norm ve değerler ile yapıları kabul etmek zorunda bırakılmışlardır. Boyunduruk altına alınan ülkelerin, belirli değerleri benimseyerek farkında olmaksızın boyunduruk altında bir yol takip etmeleri durumu, emperyalizmin en belirleyici ve çarpıcı niteliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (İplikçi, 2017).

ABD'den önce 18. ve 19. yüzyıllarda donanmasının gücü ve etkinliği marifetiyle ulaştığı coğrafyalardaki hammadde kaynaklarını ve ucuz emek gücünü sömürmek suretiyle zenginleşen İngiliz emperyalizmi, serbest ticaret anlayışıyla şekillenen bir sömürgeleştirme tarzına sahiptir. Bu nedenle, İngilizler için bir ülkenin sömürge olabilmesi için mutlaka işgal edilmesi gerekmemektedir. Sömürge geçmişine sahip ülkelerin günümüzde de yönlerini genellikle sömürge devletlerine çevirdikleri, ilgili ülkelere göç etme ve orada yaşama arzusunda oldukları bir realitedir. Örneğin, ilk sömürgelerden olan günümüzün Latin Amerika ülkelerinin 19. yüzyılın ilk yarısında İspanya ve Portekiz'den bağımsızlıklarını elde ettikleri hâlde, hakikatte sömürge olmaktan kurtuldukları söylenemeyecektir. Zira doğrudan sömürge statüsüne haiz bulunmadan da sömürgecilik devam ettirilebilmektedir. Devletlerarası ilişkilerde ekonomik bağımlılığın en kuvvetli bağımlılık olduğu dikkate alındığında, II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlıklarını kazanan Asya ve Afrika ülkeleri, ulus-devlet olma imkânını elde edebildikleri hâlde, kendilerini sömüren devletlerle bağımlılık ilişkileri sürdüğü için, ikili ilişkilerinde gerçek anlamda bir değişiklik olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Asya ve Afrika'nın II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını kazanan ülkeleri, eski yöneticileri olan ileri sanayi

lkeleriyle ilişkilerini eşitsiz ticari ilişkiler, borçlanma, kredi, hibe ve yardım kullanımları gibi yollarla sürdürmektedirler. Bu nedenle, anılan durum ülkelerin sömürgecilerine bağımlılıkların da devam etmesine neden olmaktadır (İrge, 2005). Afrika devletleri teknik olarak egemen ulus-devletler olsalar da II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen serbest piyasa ekonomisi temelli uluslararası ekonomik sistem ile bu sistemin DB, IMF, DT ve Bretton Woods gibi finansal kurumları söz konusu bağımlılığın malî ve finansal düzeylerde devamını sağılamaktadır.

Afrika'daki sömürge güçlerinin karşılaştığı olağan sömürgeciliğin bitirilmeye çalışılması sorunu, her sömürge'deki güçlü ve birleşik milliyetçilerin karşı karşıya gelmesi ve bunun sonucunda direnme ya da geri çekilme kararı olmamıştır. İngilizlerin Hindistan'daki deneyimleri, Vietnam ve Cezayir'deki Fransız deneyimleriyle benzerleşmemiştir. Yetenekli ve içsel olarak meşru bir yerli yönetici eliti besleyerek her sömürgenin yapay sınırları içinde yaşayabilir bir halef devleti geride bırakmak çok daha talepkr ve yapıcı bir zorunluluk olarak emperyal devletlerin karşısına çıkmıştır. Tesisler, teçhizat, malzeme ve diğer yönetim araçlarını ve kaynaklarını geride bırakarak, mülkiyeti halef olan bir negatif egemenliğe devretmek mümkün olabilmıştir. Ayrıca, zynetimin pozitif egemenliğinin bazı yollarına kolayca başvurulabilmıştir. Sömürgecilerin yerine gelecek bir yönetici elitin oluşumu ise, daha az somut ve daha önemli bir hususu içermektedir. Bu husus, pozitif egemenliğin açık ara en temel bileşeni olan ulusal özyönetim bilgisini aktarmak olarak ifade edilmektedir (Jackson, 1986: 255-256). Ancak, Afrika'daki ülkeler üzerindeki vesayetlerini bırakmaya niyetleri olmayan sömürgeciler bağımsızlıkları sonrasında da Afrikalı devletlerin sistemsel zayıflıklarını da kullanarak farklı yaklaşım ve yöntemlerle kurdukları düzenin devam etmesini temine çaba sarf etmektedir.

4.1. Sömürgeciliğin Zayıflattığı Devlet ve Güçlendirdiği şeflik Müessesesi

Sömürge sonrası devletlerdeki bir diğer egemenlik zedeleyici kurum da Afrika'daki şeflik müessesesi olmuştur. Emperyal düzen sonrasında şeflik kurumunu ortadan kaldırmaya alışan Afrikalı yönetimler, şeflerin "gc, canlılığı ve ısrarı" karşısında akim girişimlerle yüz yüze gelmiştir. Örneğin, şefler Kongo'daki sömürgecilik sonrası dönemin siyasi kaosunun bıraktığı iktidar boşluğunu doldurmak için ayağa kalkmıştır. Orta ve Güney Afrika'nın yeni ulusları kabile şefliği kurumunu ulus-devletin otoritesini desteklemekte kullanmıştır. "Botswana'daki liderliğin kalitesi ve devlet kapasitesi inşasının doğrudan sömürge sonrası devletin sömürge öncesi siyasi otorite kalıplarına gömülü olmasıyla ilgili

olduğu” ifade edilmiştir. Politikacılar şeflik kurumunu modern yönetimin ihtiyaçlarına göre uyarlamayı seçerken, onu herhangi bir somut siyasi güçten arındırmışlardır. Orta Afrika’daki şefler hâlâ aktif siyasetten men edilmiş durumdadır. Bu nedenle, yalnızca kurumun kültürel yapısının modern devletle ilgisi ve irtibatı kalmış durumdadır (Englebert, 2002: 107).

Sömürgecilik sonrası şefliği anlamaya yönelik diğer yaklaşım, “marjinalleştirilmiş” okuldur. Bu yaklaşım, sömürgecilik sonrası politik kurumların ve düzenlemelerin şefleri politik olarak rütbesini düşürdüğünü savunmaktadır. Sömürgecilik sonrası devletin devlet başkanlarını yerel konseyler, ulusal yasama meclisleri gibi kurumların demokratikleştirilmesi ve genel oy hakkı verilmesi yoluyla etkilerinden mahrum bıraktığını öne sürmektedir. Geleneksel krallığın görünür kaldığını savunan bu yaklaşım, sömürgecilik sonrası dönemde geçerliliğini korumamıştır. Şeflik, ilgili kalabilmek için yeni kurumlar ve kişilerle ve onlar aracılığıyla müzakereye oturmuştur. Bunun nedeni, şeflerin modern iktidar ve çıkar kurumlarının ellerinden aldığı güç olmuştur. Bu kurumlar arasında sivil ve kamu hizmeti kurumları, eğitilmiş seçkinler ve medya bulunmaktadır. Şeflik, bu kurumlarla hayatta kalmasını müzakere ederken kayırmacılık, eğitim, propaganda ve lobi gibi yenilikçi yaklaşımlar kullanmıştır. Aslında hükümetler, şefleri diğer tüm çıkar grupları ile aynı tanımlamış, çıkarlara sahip başka bir toplum kesimi olarak saymışlardır. Devlet şimdi halk ve sağlık eğitiminde kırsal seferberlik, kötü kültürel uygulamalara karşı kampanyalar ve diğer politika amaçları için şefleri kullanmaktadır (Gulbrandsen, 2013: 9-10).

Bununla birlikte, politikacılar, şeflere herhangi bir siyasi kurum sağlamaktan büyük ölçüde imtina etmiştir. Sömürgecilik sonrası devletin yönetim için yeni kurumları kullanmasıyla aşırı otoritesi, şefliği sömürge yönetimi dönemindekinden daha az arzu edilir hâle getirmiştir. Ordu, kamu hizmeti ve yargı hizmetleri, modern devletlerin şefler gibi araçlara ihtiyaç duymadan insanlar üzerinde egemenlik kurmaları için araçlar sağlamak üzere ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar politikacıları şeflere daha az muhtaç hâle getirmeye çalışmıştır. Bazı durumlarda ise, devlet yetkilileri şeflere düşmanca davranmıştır. 1984’te Kano Emiri ve Ife Oni lakaplı kraliyet mensubu, Nijerya ve İsrail devletlerinin diplomatik bir kavga içinde olduğu bir dönemde İsrail’e seyahat ettikleri için Nijerya Hükümeti tarafından altı ay boyunca seyahat etmeleri yasaklanmıştır. Bu yeni gerçeklik, şefleri bir ikilem içine sokmuştur. Bu nedenle, sömürgecilik sonrası toplumda şefliğin geleneksel iktidarın modern düzene kilitlendiği bir husus olduğu ifade edilmiştir. Şefler, politikadan

kaçınmaz ve yine de politika onun yararına değildir. İhmal, küme düşme ve zaman zaman düşmanlık, sömürgecilik sonrası Afrika'nın en önemli unsurlarından olmuştur (Laleye ve Ayeni, 1993: 569).

Bu konudaki en çarpıcı yaklaşım aynı zamanda Ganalı bir şef olan Dr. Samuel Kwadwo Boaten Asante, kendi ülkesindeki devlet-şeflik ilişkilerini bir şef ve akademisyen olarak analizidir. Asante, modern şefin anlaşmazlıklarını çözmek, eğitimdeki gelişmeleri desteklemek, sosyal uyumu teşvik etmek ve kültürel refahı geliştirmek gibi topluluk geliştirme rollerini yerine getirmesine rağmen ana akım yönetişimden dışlandığını ifade etmektedir. Sömürgecilik sonrası devlet, şeflere yargı, yürütme ve siyasi gücü ya da ondan bir pay vermeyi reddetmiştir. Şefler, kişisel düzeylerinde, modern devletin yapabileceği şekilde halklarının refahını sağlamak için mali olarak yeterli donanımına sahip olamamışlardır. Asante'nin endişeleri, Afrika'daki daha büyük kurumsal ihmal meselesini temsil etmektedir. Bu tür ihmaller, yeni ulus-devletlerin kırsal, uzak bölgelerde mutlak egemenlik uygulamayı umut edememelerine rağmen meydana gelmektedir. Bu uzak yerlerde, hükümetin uygulama kapasitesi zayıflamakta, çünkü topluluklar daha uzaktadır ve bazen devlet kurumlarına erişilememektedirler. Şefler, bu tür durumlarda hükümetin tek aracı olmaktadır. Bunu açıklayan Asante, yeni ulus-devlette iki dünya belirlemiştir. Birinci dünya eğitilmiş ve zengin nüfusa sahip bir dünya olup, bu genellikle kentseldir ve yeterli altyapıya sahiptir. Şeflerin birinci dünyada çok az yeri bulunmaktadır. İkinci dünya ise, insanların daha az eğitime ve finansmana, altyapıya sahip olduğu ve genel olarak azami yetki ve günlük hayata katılımlarıyla kırsal bir görünümde olduğu bir dünyadır. Asante, modern devletin şefleri aktif siyasetten çıkardığını, ancak ikinci dünyada “önemli liderlik” için onlara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, bu ikinci dünyada, mali ve politik sınırlamalar, şeflerin gerekli liderliği sağlama becerilerini engellemektedir. Asante'nin gündeme getirdiği kaynak kıtlığı konusu çok önem teşkil etmektedir. Kaynak eksikliği, birçok şefi, politikacıları maddi ve mali kazançlar için kullanma çabası içinde himayeye başvurmaya zorlamaktadır. Aynı zamanda politikacılara altyapısal gelişim için lobi yapmaktadırlar. Bu onların siyasi tarafsızlığını tehlikeye atabilecektir. Ayrıca, politikacıların, kırsal alanlarda sahip oldukları etkiden dolayı güçlü şeflere seçim iyiliği elde etmeleri için lüks sağlamak için devlet kaynaklarını kullandıkları durumlardan yakınmaktadır. Bu, belirli alanların gelişmesine zarar vermiş olup, bazı şefler insanları düşünmeden kendilerini zenginleştirmiştir (Awinson, 2017: 126-127).

Son olarak, sömürge sonrası Afrika’da şefler ve modern devlet arasında iktidarın dağılık doğası önemli bir konu hâlinedir. Şefliği yönetmenin sömürge sonrası hükümetler için bir politika meselesi olduğu gözlemlenmektedir. Egemenlik fikri, yeni ulus-devletler ile şefler ve diğer etnisite göstergeleri gibi eski birimler arasında bölünmüş ve yayılmış olsa da devletin zorlayıcı araçlara ve mali güce sahip olması, diğer tüm rakiplerin önüne geçmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca, yeni ulusal liderler, ulusal sembollerin oluşturulması ve kullanılması yoluyla vatandaşlardan sadakat kazanmak için çalışmıştır. Şefliğin amblemi olan bu semboller, devlet gücünün işaretleri hâline gelmiş ve bireylerin devlete karşı vatanseverliğini meşrulaştırmıştır. Ayrıca, bu tür bir meşrulaştırmanın politikacılara devletin otoritesini kullanarak daha fazla güç elde etmesine yardımcı olduğu savunulmuştur. Şeflere rağmen bunu yapma eğiliminde olmuşlardır. Şefler aşama aşama, eski benliklerinin bir gölgesinde marjinalize edilmiştir. Politikacıların sömürge sonrası dönemde şeflerin meşruiyetini yasal ve siyasi onaylar yoluyla belirleyecek ajansı üstlendikleri belirtilmektedir. Örneğin, Gana’da, şefliğin özelliklerini barındırmak ve bunlarla ilgilenmek için yapıların ve sistemlerin yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu çözümler, yalnızca devlete şefler üzerinde daha da fazla yetki vermeye hizmet etmiştir. Zira devlet Ulusal Şefler Meclisi gibi bu tür kurumlardaki şeflerin girişimlerini finanse etmek suretiyle, böylece gizlice kontrol etmekteydi. Ancak, yine de çoğu eyalette, politikacıların şefler üzerindeki bu gücünün, ekonomik ve diğer iktidar biçimlerinin reddedilmesi yoluyla kurumun düşmesine yol açtığı savunulmaktadır. Sömürge sonrası hükümetlerin siyaset yoluyla üstlendikleri “seçme hakkı” ve “yetenek”, şeflerin siyasetçilerin elindeki savunmasızlığını daha da artırdığı vurgulanmaktadır. Şefliğin sonuç olarak modern yönetimde herhangi bir aktif rolünün ve ilgisini kalmadığı ve bu nedenle marjinalleşmiş bir kurum hâline geldiği kaydedilmektedir (Van Dijk, 1999). Genel olarak, Afrika’nın bağımsızlığını yeniden kazanmasından sonraki yıllarda şefliğin sınırlı siyasi etkisi olduğu bilinmektedir. Uzak bölgelerde bile, medyanın verimli kullanımı ve yeni, geliştirilmiş ulaşım ve iletişim araçlarının mevcudiyeti nedeniyle hükümet otoritesi hâlâ görünür durumdadır. Modernitenin tüm bu unsurları, bir yönetim mekanizması ve merkezi otoritenin vekili olarak şefliği gereksiz hâle getirmektedir.

Afrika’daki geleneksel otorite, sömürge öncesi dönemde, dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir hükümet biçimi kadar etkinleşmiştir. Daha sonra şeflik, sömürge yönetim kontrolünün kıtanın her köşesine genişletilmesini garanti etmeye yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, modernite ve siyasi değişim akımları sonunda siyasetteki rolü

sıfırlanmıştır. Sömürgecilik sonrası dönemdeki yeri büyük ölçüde kültürel ve sosyal hâle gelen kabile şefliği, bir ulusun farklı yerli materyal ve entelektüel geleneklerini vurgulamanın bir yolu olarak günümüzde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Şeflerin aktif siyasetten men edilmesi, önümüzdeki birkaç yıl içinde kurumu anlamının en önemli bir özelliği olacaktır. Şefler giderek apolitik hâle geldikçe, bilim, ahlaki liderliği ve modern devletlerdeki otoritelerinin manevi etkisini anlamaya doğru ilerleyecektir.

4.2. Zayıf Devletlerde Sınırlı Egemenlik, Hayatta Kalma ve Devlet Olma Mücadelesi

Küreselleşme olgusu ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda özellikle son otuz yılda etkisini hızla artıran ve dünyayı etkileyen önemli bir gelişme hâline gelmiştir. 1980’li yıllardan itibaren literatüre giren küreselleşme kavramı, ülkeler arası sınırların ortadan kalkmasına, ortak ticari ilişkilerin ve çok uluslu şirketlerin faaliyet alanlarını genişletmelerine imkân sağlamıştır. Anılan kavram, Soğuk Savaşın da bitmesiyle birlikte, toplumların başta Batılı devletler olmak üzere birbirlerinden etkilenme imkânlarını artırmıştır. Bu durum devletin ve kamu idaresinin yeniden dizayn edilmesini, güç kullanma tekeli elinde bulunduran devletin güvenliğin tesis edilmesindeki yöntemlerinin ve bunu sağlayan aktörlerin yasal yetki ve sorumluluklarının da değerlendirilmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaşın bitimi ve bloklar arası mücadele dünyada teknolojik ve bilgi birikimi anlamında oldukça önemli gelişmelerin hayata geçmesine aracı olmuştur. Bu mücadelenin sona ermesi sonucunda küreselleşen dünyada ise bilgi ve enformasyon çok daha hızlı yayılmaya ve bu yayılmayla birlikte ilerlemeye başlamıştır. 1980’li yıllardan itibaren teknolojiye yaşanan değişimler, küreselleşme ve serbest piyasa şartlarının beraberinde getirdiği rekabetçi ortam şirketler kadar toplumları da etkilemiştir. Enformasyon ve bilgi çağı olarak tanımlanan 21. yüzyıldaki teknolojik gelişim, değişim ve dönüşümler dünyadaki toplumsal talep ve eylemlerin başta sosyal medya olmak üzere farklı iletişim kanallarıyla anında yayılmasına ve toplumsal olayların gelişmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum da toplumsal tepkilerin daha belirli ve hiyerarşik örgütlenme modellerinin yerine günümüzde daha esnek ve heterojen yapılara bıraktığını göstermektedir (Işık, 2013: 20-21).

Küreselleşme; ekonomi, siyaset, kültür sanat, hukuk, felsefe ve çevre gibi birçok olguyu toplumsal hayatta etkilerini gösterecek şekilde derinden etkilemektedir. Bu etkileşim süreci toplumları olduğu kadar başta devletler olmak üzere birçok yapı, kurum ve kavramı da değiştirip dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde en çarpıcı ve köklü değişim ve

dönüşüm ulus-devlet ve egemenlik kavramlarında yaşanmaktadır. Küreselleşme sürecinde ulus-devlet ve egemenlik olgularının geçirmekte olduğu dönüşüm, günümüz dünyasında uluslararası alanda yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel değişimleri anlamak ve analiz edebilmek açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması neo-klasik egemenlik düşüncesini geliştirmektedir. Bu durum da küçük devlet olgusunu teşvik etmekte, devletin egemenlik alanı bir yandan farklı unsurlarla sınırlanırken diğer taraftan büyük ölçüde dönüşüme maruz kalmasına neden olmaktadır.

Egemenliğin sınırlılığı bağlamında, küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri devletlerin egemenliklerini de derinden etkilemiştir. Son yirmi yılda hızlanan II. Dünya Savaşının sona ermesinden bu yana tarifelerin ve ticaret engellerinin keskin bir şekilde azalması, küreselleşmenin merkezinde bulunan mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını yaratmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana, uluslararası ticaret çok daha büyük bir ulus grubuna genişlerken gelişmiş ülkeler arasındaki yoğunluğu artmıştır. Gelişmekte olan ülkeler dünya ticaret sistemine katılımlarını hızlandırmışlardır. Öte yandan, küreselleşme, mal ticareti seviyesini aşan sermayenin sınır ötesi hareketini teşvik etmiştir. Örneğin, doğrudan yabancı yatırımlar 1990'da 212 milyar dolardan 2009'da 1,1 trilyon doların üzerine çıkmıştır. Ulus-devletler, sermaye hareketlerini kontrol etmek ve yabancı mal ve hizmetler üzerindeki tarifeleri hafifleterek bu patlamayı kolaylaştırmıştır. Sınır ötesi ekonomik faaliyetin önündeki ulusal engeller azaldıkça, ulus-devletler küresel piyasa güçlerine karşı daha savunmasız hâle gelmiştir. Uluslararası ticaret, iç ekonomik çıktının daha büyük ve daha önemli bir parçası hâline geldikçe, önemli tarifeler uygulayan veya büyük iç sübvansiyonlar sağlayan ülke devletleri, acı verici misilleme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Ku ve Yoo, 2013: 213-214).

Ancak, burada yatırım çekmeye çaba sarf eden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler bakımından önemli bir egemenlik problemi karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin daha çok sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımı bağlamında ekonomik bir kavram olduğu düşünüldüğünde, serbest piyasanın Soğuk Savaş sonrasında gelişmesi ve çok uluslu dev şirketlerin yatırım yapmayı planladıkları ülkeleri sağladıkları imkânlar çerçevesinde birbirlerine “kırdırmaları” egemenlik yaklaşımında ciddi kırılmalara yol açmaktadır. Öte yandan, doğrudan yabancı yatırım çekmek suretiyle ülkeye döviz girdisi sağlamak zorunda kalan az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomiler egemenliklerini bir kenara koymak suretiyle çok uluslu şirketler ve otomobil firmaları başta olmak üzere yatırım yapacak

firmalara arsa tahsisi ve vergi muafiyeti teminine gitmektedir. Küreselleşmenin getirdiği bu tür pazarlıklar da devletlerin egemenliklerinin tartışmaya açılmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, yaklaşık son elli yılda hem insan haklarını geliştirilmesi ve ihlallerin takip edilmesi hem de bu hakların milli sınırları aşarak evrensel bir boyut kazanması nedeniyle, ısrarla insan haklarının sadece devletlerin inisiyatifine terk edilemeyeceği üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla, uluslararası düzende ve yaptırım gücüne sahip denetleme mekanizmaları tesis edilmektedir. Avrupa Konseyi (AK) bünyesinde 1953'te kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile 1998 tarihli Roma Tüzüğüne isnatla kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) bu denetleme yapılarının en açık misalleri olarak değerlendirilmektedir (Falk, 2005: 68). Bu çerçevede, devletler uluslararası düzenin bir mensubu olarak kalmak istiyorlarsa, uluslararası hukukun temel ilke ve değerlerini koruyan bu tür uluslararası mahkemelerin kararlarına uymak zorundadırlar. Devletler, mahkemelerin kararlarına uyma zorunluluğuyla egemenlik haklarının sınırlandırılmasına müsaade etmektedir. Bu durum da egemenlik kavramının günümüzdeki sınırlılığı bağlamında oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir.

İnsan haklarına ilişkin bir diğer önemli konu da insani müdahale kavramı olarak görülmektedir. Oldukça tartışmalı olarak uygulanan bu kavramın devletlerin egemenliklerini ihlâl ettiğine literatürde yer verilmektedir. Uluslararası camianın insan hakları ihlalleri engellemek amacıyla icra ettiği müdahaleler, bu ihlalleri umursamayan ve bunu sistematik bir biçimde sürdüren devletlere karşı güç kullanımını ifade etmektedir. Bir başka devlet, devletler grubu veya uluslararası örgüt tarafından anılan ihlalleri engellemek üzere yürütülen askeri kuvvet kullanımı şeklindeki müdahaleler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Öte yandan, insan hakları ihlallerinin uluslararası mekanizmaların yetersizliği ya da çeşitli politik nedenlerle işletilememesi dolayısıyla insan hakları ihlâlinde bulunan devletlere karşı insani müdahaleler gündeme gelmektedir (Arsava, 2011: 1).

Klasik iç egemenlik anlayışı, devletlerin kendi sınırları içinde yasalar yapma ve bu kanunların yürütmedeki mutlak belirleyiciliğini ifade etmektedir. Ancak, insan haklarının gelişimiyle, devletler bu mutlak belirleyiciliklerini uluslararası hukukun temsilcilerine devretmektedir. Devletler, insan haklarına ilişkin anlaşmaları imzalayarak uluslararası normlara tabi olacaklarını, bunlara uymamaları hâlindeyse, insan hakları mahkemelerinin cezai yaptırımlarını üstlenmeyi kabul etmektedir. Klasik manada dış egemenlik anlayışı ise, egemen devletlerin başka devlet veya harici teşekküllerin müdahalelerinden muaf olmasına dayanmaktadır. Ancak, insan haklarının, insan hakları örgütlerinin ve bu alandaki

uluslararası mahkemelerin evrenselleşmesiyle dış müdahalelere karşı muafiyet ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, günümüzde insan hakları mevzu bahis olduğunda devletler “egemenlik hakkı” ve “içişlerine karışmama” gibi ilkeleri iddia etmek suretiyle iç işlerine müdahaleleri önleyememektedir.

Bu konudaki bir diğer önemli husus uluslararası yardımların egemenlikle ilişkisidir. Afrika’ya resmi yardımların devlet egemenliğinin altını oyduğu ifade edilmektedir. Yaygın olarak anlaşıldığı şekliyle egemenlik kavramını, bir toplum üzerindeki her türden dış etkinin tehdidi altındaki ihlâl edilmemiş bir ulusal alan için bir bütün olarak kullanmak, yardımı alan ülkeleri etkileyebileceği veya etkilemeyeceği alanları ortaya çıkarmaktan ziyade belirsizleştirmektedir. Konuya yaklaşmanın bir yolu, herhangi bir toplumda meydana gelebilecek “yabancı etkiler” aralığını ele almaktır. Bunlar, bir ucunda daha genel ve yaygın toplumsal etkilere sahip, diğer ucunda ise daha politik olarak doğrudan ve açık etkiye sahip kesintili bir süreklilik üzerine yerleştirilebilmektedir. Dış etkilere herhangi bir kapsamlı ulusal yalıtım, normdan aşırı bir sapmayı oluşturmaktadır. “Egemenliğe karşı yardım” argümanı için ölçüt, bu nedenle oldukça sıra dışı bir başlangıç noktasıdır. Modern uluslararası sistemde toplumlar, karşılıklı etkileşimden oluşan aşağı yukarı kronik süreçlerle meşgul olmaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla artan etkileşim kapasitesiyle teşvik edilen genel ekonomik ve sosyal kalkınma, yatırım, ticaret ve kültürlerarası etki süreçleri bu konuda önemli bir baskı ve teşvik unsuru içermektedir (Rosenberg, 2006: 269).

Yardımlar hususunda politik olarak daha doğrudan bir dış etki biçimi görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle bir hükümetin politika tercihleriyle ilgilenen araçlara odaklanılmaktadır. Bu, makroekonomik politika alanında en belirgindir ve ister uluslararası pazarlar ister yardım donörleri olsun, dış güçlerin hükümete açık olan seçenek yelpazesini kısıtladığı zaman ekonomik stres zamanlarında akut hâle gelmektedir. Politika özerkliği üzerindeki bu tür kısıtlamalar sadece yardım ilişkilerine özgü olmamakla birlikte, tüm politika genellikle oldukça kısıtlı seçim koşulları altında formüle edilmektedir. Anılan kısıtlamaların çoğu belirli bir toplumun dışından müdahaleyi temsil etmektedir (Deudey ve Ikenberry, 1999: 185).

Bir diğer husus ise, yerel halkla ilgilenen dış etkileri göstermektedir. Bir devletin anayasal yapısı, özellikle de siyasal otoritenin etrafında kurulduğu kurucu kurallar ve uygulamalar ile bu otoritenin uygulandığı bazı düzenleyici kurallar ve uygulamaları ifade etmektedir.

Bu tür etkinin açık bir örneği, hükümetlerin seçildiği veya değiştirildiği kuralları ve devletin vatandaşlarını yönetim reformları, hukukun üstünlüğü ve insan hakları çerçevesinde nasıl yönettiğini değiştirmeye çalışan siyasi koşulluluktur. Çatışma sonrası durumlar, tartışmalı bir şekilde, uluslararası topluluğun, genellikle BM himayesi altında, çok partili seçimler ve liberal barış inşası yoluyla siyasi yeniden yapılanmayı şekillendirmesi için daha geniş bir kapsam sağlamaktadır. Son olarak, bu durum bir şekilde devletin siyasi ve kanuni bağımsızlığının reddedilmesine yol açmaktadır. Temelde denetim sorunları, yasal olarak bağımsız bir devletin sonuçlar üzerinde ne kadar denetim uygulayabileceği ve politika seçimi üzerinde dış etkiden ne kadar bağımsız olabileceğine ilişkin durumlarda, bu tür bağımsız bir varlığı hakkındadır (Brown, 2013: 270-271).

Batı'nın, Afrika kıtasına yönelik yardım politikalarının önemli ve uzun süredir devam eden eleştirisi bu yönde olmaktadır. Böyle bir görüş, hem yardım alan bir devletin politika özerkliğinin kısıtlandığını hem de devletin siyasi ve yasal bağımsızlığına meydan okunduğuna dair daha temel bir iddiayı ima etmektedir. 1970'lerin sonlarında yapısal uyum koşulluluğunun başlangıcından bu yana Afrika egemenliğinin reddini ya da buna meydan okumayı içeren politikalara yardım etmek, Afrika'ya resmi yardımlara ilişkin yakın tarihli literatürde varsayılan bir konum hâline gelmektedir. Geçtiğimiz otuz beş yılda, Afrika'ya yönelik Batılı yardım politikalarına, yapısal uyum programları etrafındaki ekonomik şartlar hâkim olmaktadır. Bunlar, insan haklarına ve yönetişime saygı etrafında siyasi şartlar, yardım alan ülkelerde politika oluşturma ile bütçe süreçlerinin yoğun ve kapsamlı yeniden tasarımını içeren “ortaklık” politikalarını da içermektedir. Geçen otuz beş yılda ortaya çıkan bu liberal değişim programı, bu tür uygulamaların Afrika'da egemenlik kaybına veya bu egemenliğe meydan okumaya neden olduğuna dair uzun süredir devam eden bir iddiayı kışkırtmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde, kendi kaderini tayin ilkesinin ima ettiği bağımsızlık ve özgürlük hakları ile egemen devletlere eşlik eden bir yükümlülük arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır. Afrika devletlerinin ikinci ilkeyi yerine getirmedeki başarısızlığı, Batılı bağışçıların ve uluslararası kurumların toptan iç değişiklikler talep etmesini sağlamaktadır. Bu durumda, egemenliğin ikili doğası gereğince ülkelerin DB gibi uluslararası ajanslar tarafından yapılan kalkınma yükümlülüğünü yerine getiremediğinde, egemenliğin peşine düşme olasılığını teşkil etmektedir (Brown, 2013: 263-264).

Devlet olma mücadelesi ele alınırken literatürde “Afrika devleti” kavramına rastlanılmaktadır. “Afrika devleti” kavramını devlete ve egemenliğe ilişkin çok sayıda ve

farklı kavramlar arasından tanımlamak oldukça zordur. Siyaset bilimi araştırmalarında genel olarak algılanan devlet kavramının bir tanımı yapılırken, Afrika devletlerinin “Afrikalılığı”nın da aydınlatılması aranmaktadır. Ülkesellik, egemenlik, ulus, yönetim kurumları, hukuk sistemi ve fikir olarak devlet kavramının altı faktörü verilmiştir. Uluslararası toplum ve yönetim kurumları içinde iktidar kurumlarını adil olarak eşdeğer iktidar birimlerine ayıran yedi faktör olduğu belirtilmektedir. Bir devletin temel özelliklerinin nüfus, bölge, hükümet aygıtı ve otorite olduğu da ayrıca ifade edilmektedir (Kawabata, 2006: 1).

Bağımsızlıklarını kazanan eski sömürge Afrika devletleri, genellikle devletin ve ulusun oluşumuna doğru ilerleyen bir “ulus-devlet” olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, 1960’lardan 1970’lere kadar Afrika’daki ulus-devletlere ilişkin literatürde çok fazla tartışma yapılmamıştır. Ulus-devlet krizinin tartışmaları, 1980’lerde Afrika ulus-devletlerinin krize girmesiyle başlamıştır. Ulus-devletin oluşumunun devlet ve ulusun birleşmesi olarak kavranması, Afrika ülkelerinin karşı karşıya olduğu zorluğun bir ulus oluşumu arayışı olduğu sonucuna varılması bakımından aydınlatıcı olacağı değerlendirilmektedir. Ulus inşasının devlet oluşumunun gerisinde kaldığı ve bu nedenle çoğul devlet ve siyasal çoğulculuğun önemli olduğu da ayrıca ileri sürülmektedir.

Bu açıdan bakılacak olursa, her ne kadar Afrika ülkeleri siyasi bağımsızlığa kavuşmuş olsalar da bağımsızlıkları simgesel ve yetersiz olarak nitelenmektedir. Özellikle, sürdürülen sömürge ekonomik yapıları, Afrika ülkelerinin ekonomik olarak bağımsız olmalarına izin vermemekte ve onları sürekli bir sömürgeci durumda tutmaktadır. Resmi olarak bağımsız bir ülke, ekonomik yapılarının kırılganlığından dolayı, uluslararası finans çevreleri tarafından kolaylıkla bir neo-sömürgeye dönüştürülebilmektedir. Yeniden sömürge devleti teorisi bu bağlamda oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Somut olarak Mozambik, “yeniden sömürge devleti” olarak tanımlanmıştır. Mozambik Kurtuluş Cephesinin (Frente de Libertação de Moçambique-FRELIMO) ülkeyi devrimden sonra tesisinden sonra yeniden sömürgeleştirme durumu olarak Mozambik’in statüsü, yeni bir sömürgecilik biçimi, başka bir deyişle, yeniden sömürgeleştirme olarak nitelendirilmiştir. Tabanda yerel kalkınma sorunlarını çözmenin bu durumdan bir çıkış yolu bulmak için çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Yeniden sömürgeleştirme teriminin kullanılması, Mozambik’in egemenliğinin nasıl tabi kılınmış olduğunu açıklamak için oldukça çağrıştırmacı olmuştur. Öte yandan, bunu sömürgeciliğin yeniden doğuşu, yani yeniden sömürgeleştirme olarak sınıflandırmanın erken olduğu da iddia edilmektedir. Dış

aktörler olan özellikle IMF'ye ve DB'ye bağımlılık, post-neosömürgecilik veya yeni neo-sömürgecilik olarak tasvir etmektedir. Bu çerçevede, Avrupa ülkelerinde var olan ısrarcı yeniden sömürgeleştirme fikirlerini yeniden canlandıran “iyi huylu sömürgeleştirme” fikri veya eski Milletler Cemiyetinin yeni bir zorunlu yönetim biçimi bu durumdaki ülkeler için önerilmektedir (Saul, 1993).

Sömürgeci kuvvetler, sömürgelerinin her birini kendi ekonomileri içinde asimile etmeye çaba sarf etmektedir. Fransız sömürgeleri Fransız ekonomisinin ekonomik bir kolu, İngiliz sömürgeleri Büyük Britanya ekonomisinin bir uzantısı olmuştur. Gine ve Sierra Leone arasında, “Fransız Ginesi” ve “Portekiz Gine” arasında, ortak gelenek, tarih ve ekonomi bağları bulunmuştur. Ancak, aralarında hiçbir ekonomik ilişki meydana gelememiştir, zira her iki Gine de yalnızca sömürge güçleri olan Fransa ve Portekiz pazarlarının birer kolu olarak ekonomik faaliyetlerini yürütmüştür (Touré, 1962).

Devlet olma mücadelesi bağlamında ise, Afrika ülkeleri sömürge devletlerinin miraslarını devralmış, kökenleri kendilerine ait olmayan bir sistem üzerine devlet inşa etmeye çalışmıştır. Her ne kadar, bazı yönleri itibarıyla bu devletlerin Afrika toplumunun tarihine ve geleneklerine dayandığı göz ardı edilemezse de sömürgecilik sonrası devletin karakterinin dışsal mı yoksa içsel mi olduğuna dair tartışmalar ortaya çıkmıştır. Argümanın kökenleri, savunduğu “ithal devlet” veya “nakledilmiş devlet” teorisine dayanmaktadır. Afrika devletlerinin Avrupa'dan nakledildiğini savunan “ithal devlet” teorisi eleştirilmekte ve “aşılınmış devlet” teorisini önerilmiştir (Badie, 2000).

Hem ulus-devlet hem de neo-sömürülen devlete ilişkin analizler, “sömürge sonrası devlet” tartışmasını içermektedir. Sömürgecilik sonrasındaki devletlere ilişkin tartışmalar, postkolonyal teorinin, postkolonyal özneyi tuzağa düşürmeye devam eden iktidar yapılarının tiranlığını yıkmak için bir yol sunduğu ve Afrika'nın bir tarihe maruz kaldığı sonucuna varılmaktadır. Dünyanın diğer bölgeleriyle, özellikle de Avrupa ile karşılaştırıldığında, “Afrika'daki sömürgecilik sonrası devletin sonu” ilân edilmekte ve sömürge sonrası dönemin geçmiş gibi görüldüğü neticesine ulaşılmaktadır. Bu arada, “postkolonyalizm” teorisi, sömürge sonrası devlete ilişkin tartışmalardan daha geniş anlamda ortaya çıkmaktadır (Kawabata, 2006: 1).

Diğer taraftan, neo-patrimonyalizm kavramı 1970'lerin başında Eisenstadt (1973) tarafından oluşturulmuştur. Bunu takiben, çoğunlukla Batı Afrika ülkelerinin analizlerinde, (neo-) patrimonyalist siyaset kavramı araştırılmış ve patrimonyalize edilen bir devlet “neo-

patrimonyal devlet” veya “neo-patrimonyalist devlet” olarak adlandırılması başlamıştır. Weber tarafından bir egemenlik biçimi olarak tanımlanan patrimonyalizm, iktidarın geleneklere uygun olarak elde edilip kullanıldığı, merkezi otoritenin paternalist bir rol üstlendiği ve mülkiyetin egemen gücün kişiliğiyle temsil edildiği merkezîyetçi-bürokratik bir toplumsal-siyasal örgütlenme modeli olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda, Afrika devletlerinin patrimonyal devletler değil, patrimonyalleşmiş devletler olduğu, bu nedenle neo-patrimonyal tanımının daha uygun olduğu kaydedilmektedir. Afrika rejimlerinin ayırt edici kurumsal özelliği neo-patrimonyalizmdir; neo-patrimonyal rejimlerde, baş yönetici, yetkisini kişisel himaye yoluyla sürdürmektedir. Neo-patrimonyal uygulama tüm yönetimlerde bulunabilse de Afrika’daki siyasetin temel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Neo-patrimonyal devletler olarak Botswana, Kenya, Zaire ve Zambiya örnek olarak gösterilmektedir (Pitcher vd., 2009: 134-136).

Bu kapsamda, Mozambik’te geleneksel şefin otoritesinin devletin zorlayıcı ve çıkarıcı bir uzantısı olma olasılığı konusundaki endişeler bulunmaktadır. Neo-patrimonyal uygulamaların yerelde kabile şefleri eliyle yürütüldüğü ifade edilmektedir. Zimbabve’deki neo-patrimonyalizmin ise orta sınıf gelişiminde başarısız olduğu kaydedilmektedir. Neo-patrimonyalizmin özellikleri hesap verilemezlik, ataerkillik ve şeffaf olmamak açılarından ele alınmaktadır (Kawabata, 2006: 8).

4.3. Afrika’da Zayıf Devletlerin Temel Sorunları

Afrika’da sömürgecilik faaliyetlerinin başında oldukça yaygın olan ve günümüzde de varlığını sürdüren kabile kültürü, çok sayıda dilin konuşulması ve farklı inanç biçimleri gerek kültürel gerek etnik açıdan kıtayı oldukça çeşitlendirmektedir. Ancak, bu çeşitlilik medeni ülkelerde zenginlik olarak değerlendirilmekteyken, az gelişmiş toplumlarda ise önemli ayrılıklara yol açmaktadır. Bunu oldukça iyi değerlendiren sömürge güçleri de sistemi tamamen bunun üzerine inşa etmek suretiyle, Afrika toplumlarını on yıllarca bu şekilde idare etmiştir.

Sömürge devletlerinin kurdukları sistem ülkeleri terk etmelerinden sonra da sürmüştür. Örneğin, sömürge yönetimlerinin imtiyazlarına sahip büyük şirketler yönetimlerini yeni yönetim zamanında da sürdürmüştür. Belçika tarafından 1916 yılında işgal edilen Ruanda ve Burundi, I. Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti manda sistemi altında birleştirilmiştir. Belçikalılar anılan ülkelerde başta Hutuların çoğunlukta olmasına karşın Tutsiler tarafından idare edilen kuvvetli bir krallıkla karşılaşmıştır. Her iki etnik grup da

kültürel ve dil bakımından farklı olmamalarına karşın Belçikalılar azınlıkta olan Tutsilerle işbirliği yapmıştır. Tutsileri kayıran sömürge yönetimi anılan grubu Hutulardan daha üstün olduklarına ikna etmeyi başarmıştır. Bu sayede, iki etnik grubun karşılıklı olarak düşmanlaştırılmasıyla, sömürge yönetimi “böl, parçala, yönet” sistemini etkin bir şekilde icra etmiştir. Ancak, bu yönetim anılan gruplar arasında 1959, 1972, 1984 ve 1994 yıllarında soykırıma varan büyük katliamların yaşanmasına neden olmuştur (Erol ve Bingöl, 2014).

Tarih, Afrika halklarını uluslarını kendi yerli değerleri, kurumları ve mirasları üzerine inşa etme imkânını vermemiştir. Günümüzün modern Afrika devletleri, Afrika’nın değil, Avrupa’nın ürünü olmuşlardır. Hâlihazırda modern Afrika ulusunu inşa etme girişiminin temeli olarak atalara ait kimliklere ve kaynaklara geri dönme faaliyetleri ise, birçok ülkenin mevcudiyetini sarsacaktır. Aynı zamanda, etnik gerçeklikleri göz ardı etmek de aynı zamanda yüksek riskli bir egzersiz olacaktır (Deng, 2017).

Etnik kimlik, ten rengi veya fiziksel özelliklerden, dil, şarkı ve danstan daha fazlası olarak değerlendirilmektedir. Değerlerin, kurumların ve davranış kalıplarının somutlaşmış hâli olan etnisite, bir halkın tarihsel deneyimini, özlemlerini ve dünya görüşünü temsil eden karma bir bütündür. İnsanlar etnik kökenlerinden, kültürlerinden mahrum bırakılırsa, bu yön veya amaç duygusundan mahrum edilmeleri anlamına gelmektedir. Geleneksel olarak, Afrika toplumları ve hatta devletleri, aileye, soya, klana, kabile ve nihayetinde ortak etnik, kültürel ve dilsel özelliklere sahip gruplar konfederasyonuna dayanan ayrıntılı bir sistem aracılığıyla işlemektedir. Bunlar sosyal, ekonomik ve politik organizasyonların ve toplumlararası ilişkilerin birimleri olarak Afrika toplumunda oldukça önemli bir yere sahiptir (Ifeoma, 2011: 94).

Sömürgeci devlet oluşumu sürecinde, gruplar, ortak özelliklerine veya ayırt edici özelliklerine çok az bakılarak veya hiç dikkate alınmadan bölünmüş veya bir araya getirilmiştir. Bu süreçte toplumlar yeni değerler, yeni kurumlar ve yeni operasyonel ilkeler ve teknikler tarafından yönetilen yeni idari çerçevelere yerleştirilmişlerdir. Eski düzenin özerk yerel görünümünün yerini, nihai otoritenin yabancı olduğu devletin denetim mekanizmaları almıştır. Bu mekanizma, nihayetinde otoriter yönetimin araçları olan polis ve askeri güce dayanan iktidarın merkezileştirilmesi yoluyla işlemiştir. Bununla birlikte, bu kaba güç, geleneksel liderlerin kabileler veya yerel topluluklar üzerinde genişletilmiş devlet kontrolü silahları olarak kullanılmasıyla yumuşatılmış ve bu dışarıdan dayatılan sisteme kitleler için bir meşruiyet görüntüsü verilmiştir. Anılan meşruiyet görünümüne

ilave olarak, devletin ayrıcalıklı sektörlere yetersiz sosyal hizmetler ve sınırlı kalkınma fırsatları sağladığı bir refah sisteminin getirilmesi olmuştur. Ulusal kaynaklar, sömürge efendilerinin metropol endüstrilerini beslemek için hammadde olarak çıkarılmış ve ihraç edilmiştir (Clay, 1985).

Bugün, hemen hemen her Afrika çatışmasının bazı etno-bölgesel boyutları bulunmaktadır. Etnik kaygılardan arınmış gibi görünen çatışmalar bile etnik bağlılıklar etrafında inşa edilmiş hizipler ve ittifaklar içermektedir. Literatür bu çatışmalarda etnisitenin rolüne ilişkin iki görüşten birine sahip olma eğilimi göstermektedir. Kimi yaklaşımlar etnisiteyi bir çatışma kaynağı olarak görürken, kimileri de bunu siyasi girişimciler tarafından hırslarını desteklemek için kullanılan bir araç olarak değerlendirmektedir. Gerçekte ikisinin de geçerli olduğu düşünülmektedir. Etnisite, özellikle bölgesel kimlikle birleştiğinde, siyasi manevralardan bağımsız olarak var olan bir gerçeklik olarak nitelenmektedir. Etnik grupların siyasi manipülasyonun kasıtsız araçları olduğunu iddia etmek, temel bir sosyal gerçekliği hafife almak şeklinde ifade edilebilmektedir. Ayrıca, etnisite açıkça siyasi manipülasyon ve girişimcilik için oldukça münbit bir kaynak teşkil etmektedir (Deng, 2017).

Afrika hükümetleri, yaşanan bu etnik ayrımla, pragmatik yönetimden körü körüne ihmallere ve kötü yönetime kadar çeşitli şekillerde mücadele etmiştir. Bir ülkenin etnik politikalarının aldığı belirli biçim, büyük ölçüde, kimlik yapılandırmasının özellikleri tarafından belirlenebilmektedir. Bu çerçevede, Afrika'daki birkaç eyalet yüksek derecede homojenliğe veya en azından görece önemsiz bir çeşitliliğe sahip bulunmaktadır. Örneğin Botsvana'nın örnek teşkil eden birliği demokrasiyi, istikrarı ve sürekli büyümeyi yansıtmaktadır. Çoğu Afrika ülkesi, özellikle Batı Afrika ülkeleri Kenya ve Güney Afrika ülkeleri ikinci bir kategoriye girmektedir. Bu ülkeler, devletin bütünlüğünü ve meşruiyetini koruyan etkili bir dağıtım sistemiyle kontrol altına alınabilen önemli etnik çoğulculukla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu gruptaki ulusların kendilerini algılama biçimleri, bileşen gruplarının benlik algılarıyla uyum göstermektedir. Zimbabwe, Namibya ve günümüzün Güney Afrika'sı dâhil olmak üzere üçüncü bir grup ülke, çeşitlilikte ikircikli bir birlik biçimine karşılıklı olarak uyum sağlamak üzere özel düzenlemeler gerektirecek kadar şiddetli ırksal, etnik, dini veya kültürel bölünmelerden mustarıptır (Van den Berghe, 1983: 225).

Burundi ve Ruanda'nın yanı sıra, Sudan da bu kategoriye aday olarak değerlendirilmektedir. Ancak, anılan kategorizasyonun son kategorisinin de bazı nitelikleri

bulunmaktadır. Bu kategori, sıfır toplamlı çatışma durumu, kolektif bir özdeşleşme duygusu, paylaşılan değerler ve ulus için ortak bir vizyon olmaksızın akut krize karışmış durumlardan oluşmaktadır. Ulus-devletin çerçevesi, sömürgeciler tarafından bir dayatma olarak algılanmakta ve kimlik ulusal karakteri tanımlayan egemen grup tarafından sürdürülmektedir. Bu tür bir tanım, ırk ve etnisitenin vatandaşlık haklarını tahsis eden veya reddeden faktörler olduğu Güney Afrika'daki Apartheid yönetimi gibi yönetimlerde mümkün olabilmektedir. Bu durum, Arap ve Müslüman olarak tanımlanmasının doğasında ırksal katmanlaşma ve ayrımcılık da taşıyan Sudan'da etnik ve dini gerekçeler olarak kendisini gösterebilmektedir (Deng, 2017).

Afrika'daki zayıf ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmelerinin akabinde sömürgeciliğin olumsuz etkileri daha net bir biçimde görülmeye başlanmıştır. Sömürgeci ülkeler tarafından Afrika'nın din, dil, kültür ve etnisite gibi durumlar gözetilmeksizin aralarında paylaşılması Afrika kıtasında küçüklü büyüklü birçok bağımsız devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede, sömürgecilik sonrasında sömürgecilikten ulus-devlete geçiş ilk olarak Afrika'da on yedi ülkenin 1960 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla sağlanmıştır (Hazar, 2009: 26-27).

Afrika devletlerinin sınırlarının belirlenmesinde lokal öğelerin doğal, politik, sosyal ve iktisadi realitelerinden ziyade sömürgecilerin kararları doğrultusunda icra edilen keyfi ve uzlaşım sal sınır regülasyonlarının önemli bir faktör olduğu ifade edilebilmektedir. Bir başka ifadeyle, bir devletin sınırlarının olağanüstülüğü ve amorfluğu ile sömürgeci güçler arasında oluşturulan anlaşma arasında bir neden-sonuç ilişkisi olabileceği akla gelmektedir. Bu kapsamda, sömürgecilerin paylaşım siyasetlerinin sınırlar üzerindeki biçimlendirici etkisinin bazı coğrafi fragmanlar üzerinden incelenmesi önem arz etmektedir. Afrika sömürge mücadeleleri ile olağanüstü coğrafi fragmanlar arasındaki irtibatın tarihi malumat doğrultusunda ortaya konulması gerekmektedir. Netice itibariyle, bir devletin sınırlarının olağanüstülüğü ve amorfluğu ile sömürgeciler arasında teşekkül eden mutabakatta bir neden-sonuç korelasyonunun olduğu da kaydedilmektedir (Demir, 2014).

Diğer taraftan, çok sayıda Afrika ülkesi iç savaşlarla karşı karşıya kalmış, ülke nüfuslarının yerinden edilmesi nedeniyle ciddi yükler altına girmiştir. Afrika kıtasındaki sosyo-ekonomik gerilemeye ve sivil halkın acı çekmesine hiçbir iç faktörün devletler içinde ve arasında yaşanan çatışmalardan daha fazla katkıda bulunmadığı belirtilmektedir. I. Dünya Savaşında, tüm kayıpların yaklaşık %5'i sivillerden oluşmuştur. 1990'lardan bu yana dünya çapındaki çatışmalarda hayatını kaybedenlerin %80'inden fazlasının sivil olduğu

görülmüş ve bu can kayıplarının çoğu Afrika kıtasında gerçekleşmiştir (Ifeoma, 2011: 97).

Afrika’da ülkelerin, toplumların ve kabilelerin suni sınırlarını belirleyen sömürgeciler, siyasi kalma süreleri ilerledikçe ve devletlerinin dinamikleri değişmeye devam ettikçe çıkarlarını da değiştirmiştir. Afrika için kapışmanın itici gücünü etkileyen birkaç faktör mevcut olup, bunların çoğu Afrika’dan ziyade Avrupa’daki olaylarla ilişkilendirilmiştir. 1880’lerin başında Afrika’nın sadece küçük bir kısmı Avrupalı sömürgecilerin yönetimi altında bulunmuştur ve bu bölge büyük ölçüde Nijer ve Kongo gibi büyük nehirler boyunca kısa bir mesafeyle sınırlı olmuştur. 1880-1900 yılları arasındaki Afrika için kapışma dönemi Afrika kıtasının Avrupalı güçler tarafından hızlı bir şekilde sömürgeleştirildiği bir dönem olmuştur. Avrupa’nın içinden geçtiği belirli ekonomik, sosyal ve askeri evrimin yaşanması bu gelişmeyi hayata geçirmiştir (Otieno ve Oluoch, 2014: 122). Her ne kadar coğrafi, kültürel ve kabile etkileri mevcut olsa da Afrika’daki sınırların suniliğinde Avrupalı sömürgeci güçlerin iç çekişmelerinin, siyasi mülahazalarının ve yaşadıkları sosyoekonomik ve sosyokültürel faktörlerin etkisi de fazlaca önemli olmuştur.

Sahra Altındaki iç krizlerin kökenleri, çeşitli sömürge güçlerinin böl ve yönet politikalarının körüklemek ve şiddetlendirmek için en çok yaptığı şey olan köklü etnisiteler arası düşmanlıklara ve tarihi kavgalara kadar uzanmaktadır. Bir zamanlar Samuel Decalo tarafından “karşılıklı rekabet eden mikro kozmosların bir parçası” olarak tanımlanan bir ülke olan Çad, örneğin böyle bir durumdadır. Ülkedeki çeşitli etno-ırki gruplar arasındaki çekişmeler sömürge yönetiminden önce başlamış ve Sahra ötesi köle ticaretine gömülmüş olsa da Fransızlar tarihi toplumsal bölünmeleri derinleştirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Fransız sömürge otoriteleri, ülkeyi modern yönetim biçimlerinin, Batı eğitiminin ve Hristiyanlığın getirildiği “faydalı” güneye ve Fransız yönetiminin acımasız bir güçle sürdürüldüğü “işe yaramaz” kuzeye bölmüştür. Liberya ve Sierra Leone, sömürge çağında ve sonrasında yanlış yönetilen, kültürel olarak farklılaşmış yerel ve göçmen nüfuslarla karakterize edilmektedir. Afrika’nın en kalabalık ülkesi olan Nijerya, İngiliz yönetiminin kasıtlı olarak tuttuğu üç yüzden fazla etnik gruba sahiptir (McQuinn vd., 2004: 298).

Afrika’daki problemlerden bir tanesi de çeşitli güvenlik sorunları olarak gösterilebilmektedir. Güvenlik sorunları kendi içerisinde farklı nedenlere ayrılmaktadır. Örneğin; radikal İslam’ın yükselmesiyle birlikte ülkesinde yoksulluk ve kötü yönetim koşulları arttığında kolayca hoşnutsuzluğunu dile getirebilecek önemli bir nüfus

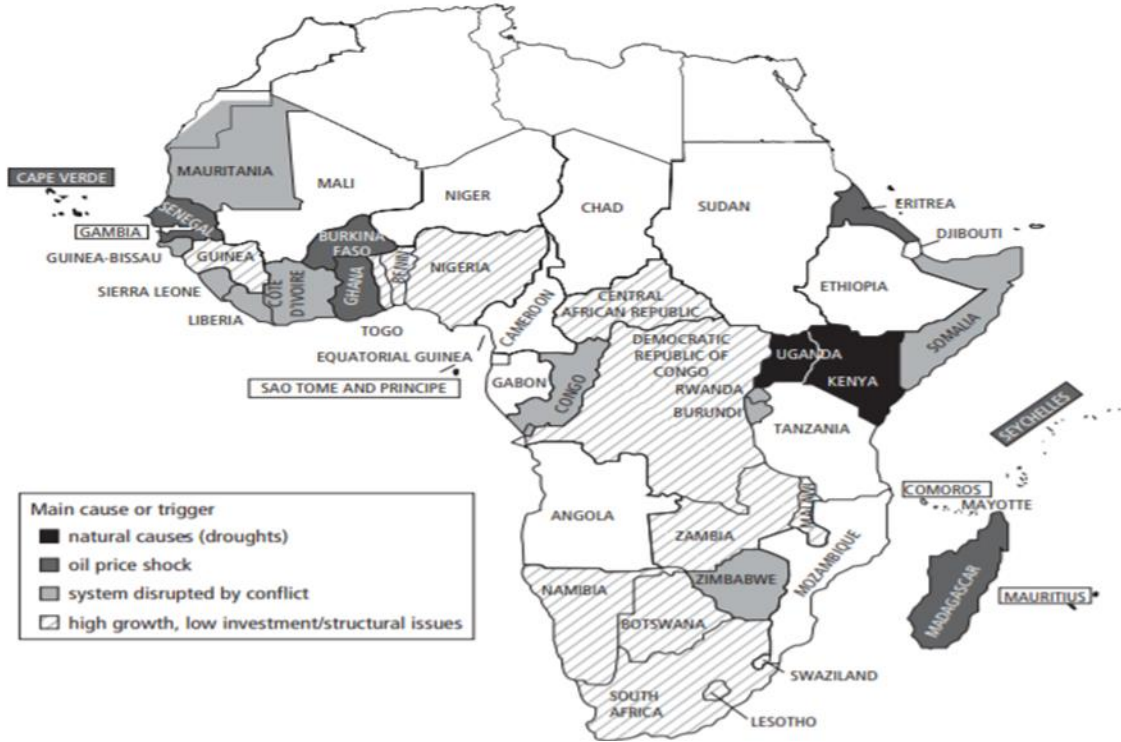
bulunmaktadır. Devletlerin kamu sektörlerinin karıştığı yolsuzluklar tepkilerle karşılaşmaktadır. (Collier, 2015: 31). Bu tür güvenlik açıkları oluştuğunda ise bu tepkileri ve ayaklanmaları durdurmaları askeri kapasitenin düşüklüğünden ötürü zor bir hâl almaktadır. Bunun sonucunda da devletler askeri dış yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Güvenlik eksikliğinin bir diğer ayağı da terörizm olarak yer almıştır. 2011 yılında Kaddafi'nin öldürülmesinden bu yana artan terörizm tehditleri Libya'da yeni yeni normalleşmeye başlamıştır. Mısır ise terör faaliyetlerine karşı "bekle ve gör" yaklaşımını benimsemiştir. Mursi'nin görevden askeri müdahaleyle indirilmesinden sonra Mısır'da bir süre "bekle ve gör" politikası uygulanmıştır. Tunus da benzer zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. 2018 yılında IŞİD'in sorumluluğunu üstlendiği El-Manar bölgesindeki bir terör saldırısı karşısında strateji geliştirememiştir (Aly, 2019).

Kıta'nın en gelişmiş bölgesi olarak kabul edilen Güneyinde bile güvenlik sorunları bulunmaktadır. Güney Afrika bölgesinde güvenlik sorunları devletlerin parlamentolarının etkinliğine bile meydan okumaktadır. Lesoto'da 1998 seçimlerinden hemen sonra ülke askeri müdahale ve askeri ayaklanma ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ayaklanma bastırılrsa da 2014 yılında tekrar başlamıştır. Bu olaylar kısa sürede sonlandırılmamıştır ve sonucunda 2015 ve 2017 yıllarında üç ordu komutuna öldürülmüştür. Bu sırada parlamento kalkınmayı hızlandırmak adına reform paketleri üzerinde tartışmıştır ancak bu olaylar kalkınma planlarının önüne geçmiştir (Likoti, 2020).

Bir başka problem de altyapı sorunları olarak görülmektedir. Büyük çaplı altyapı geliştirmeleri büyük miktarda paralara mâl olmakta ve uzun bir zaman almaktadır. Altyapısal gelişim hızı, artan Afrika nüfusuna oranla insanların ihtiyaçlarını karşılamak için oldukça düşük kalmaktadır. Su, enerji ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere temel altyapı hizmetleri çok az sayıdaki bir nüfusa hizmet vermektedir (Bıçakçı, 2018: 58). Altyapı hizmetleri ilk olarak sömürgeci devletlerden Afrika ülkelerine gelenler için iyileştirilmektedir. Sanayiden ziyade, tarımsal altyapıya yönelik yatırımlar bulunmaktadır. Bunun başlıca nedenleri; insan gücünün ağırlıklı olması, parasal politikaların eksikliği, bürokrasinin altyapı hizmetlerine yatırım yapılmasına engel oluşturması olarak sayılmaktadır (Collier (2015) ve Freire (2014)'den aktaran Bıçakçı, 2018). Afrika ciddi altyapı sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Örneğin, Sahra'nın güney kısımlarında altı yüz milyon insan şebeke elektriğine erişememektedir. Bu sayı kişi başı elektrik tüketiminde Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in onda birinden daha az bir sayıyı ifade etmektedir (Lakmeharan, 2020).

Afrika’da aynı zamanda kentleşme de bir sorun hâline gelmektedir. Nüfus arttıkça kentleşme de artmaktadır. Aslında kentleşme oranının artması Afrika için bir gelişme fırsatı sunmaktadır. Ancak şehirlerde bu kentleşmeye karşı altyapısal yeterlilik sağlanamadığı için şehirlerde de kötü koşullar ortaya çıkmaktadır. Artan nüfusu şehirlerde barındırabilmek adına Afrika şehirlerinde kalacak yer, temiz su ve elektrik gibi hizmetlerin daha geniş kitlelere ulaştırılması gerekmektedir (OECD, 2020: 43).

Şekil 13: Afrika’da Altyapı Tedariki Krizinin Temel Sorunları

Kaynak: Foster ve Garmendia, 2010: 6.

Tüm bu nedenlerle, Afrika’nın zorlu coğrafyasına, topoğrafyasına, florasına ve faunasına - bir de sömürgecilerin mevcut ve sonradan yarattıkları etnik, kültürel ve siyasi ihtilaflar da eklenince, ortaya onlarca yıl böl ve yönet politikasının icra edilebileceği bir kıta çıkmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin hammadde ve pazar gereksinimlerini de karşılamalarını sağlayan sömürgecilik faaliyetleri on yıllar boyunca milyonlarca insanın gerek fabrikalarda gerek isyanlarda ve savaş meydanlarında gerek de kendi ülkelerinde hayatlarını kaybetmelerine yol açmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, sömürgeciliğin Afrika'daki gelişimine, dekolonizasyon sürecine ve sömürgeci mirasın Afrika'da egemenlik ve devlet inşasına nasıl ettiğine odaklanılmıştır. Yapılan araştırmada sömürgeci mirasın Afrika'da Afrika tarzı egemenlik ve Batı'daki ulus-devletlerden ziyade devlet-uluslar oluşturduğu gözlemlenmiştir. Sömürgeci mirasın bu olumsuz etkisinin aynı zamanda Afrika'da zayıf devletlerin oluşmasında da rol oynadığı görülmüştür.

Sosyal bilimlerin değişime uygun yapısı egemenlik anlayışlarına bakıldığında da görülmektedir. İçerisinde bulunan çağın gerekliliklerine ve koşullarına göre kendisini evrime uğratmaktadır. Eski çağlarda egemenlik, ilahi bir güç tarafından verilen kuvvet olarak görülürken zamanla bu düşünceye yeni düşünceler katılmıştır. Devletin tekeline olan mutlak bir güç olarak görülmüştür. Ancak bu düşünce 1648 Vestfalya ile hem her devletin ayrı ayrı kendi elinde egemenliğini bulundurması gerektiği hem de ilahi bir güç tarafından verilmediği düşüncesi getirilmiştir. Daha sonra egemenlik bölünemez bir bütün olarak halka ait görülmüştür. Günümüzde de egemenliğe karşı farklı düşünceler geliştirilmiş ve devletlerin mutlak egemenliği sorgulanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda her devletin egemenlik bağlamında eşit olmadıkları da tartışılmıştır.

Bu eşitsizliğin kaynağında başta Afrika ülkeleri için sömürgecilik olarak görülmektedir. En genel ifadesiyle, yabancı bir ülke toprağının tekel ve boyunduruk altına alınması sömürgecilik olarak ifade edilmektedir. Avrupa'daki savaşlar sırasında devletler, büyümek ve zenginleşmek için yeni kaynak arayışlarına girmişlerdir. Zamanla kıtada yayılarak büyük bir kısmını sömürgeleri hâline getirmişlerdir. Kıtada Avrupalı güçler köle ticareti yapmış, hammaddeleri işlemiş, Afrika kıtasından faydalanabilecekleri kadar faydalanmışlardır. 1884-1885 tarihleri arasında Berlin Konferansında Avrupalı emperyal güçler, Afrika kıtasında sınırlar çizerek kıtayı paylaşmışlardır.

Eğitim seviyesi yükselip eğitilmiş insanlar arttıkça bağımsızlık mücadeleleri de artmış, insanların farklı düşünceleri dile getirmeye başlaması ve dünyanın daha keskin çizgilerle belirlenerek güçlerin dengelenmesiyle, uluslararası düzenlemelerle 20. yüzyılın ortaları Afrika'daki pek çok sömürgecinin bağımsızlığına kavuştuğu dönem olmuştur. Ancak bağımsızlıklarını ilân ettiklerinde çoğu Afrika ülkesi farklı bir egemenlik anlayışı ve devlet-uluslarla karşılaşmışlardır. Afrikalı devletlerde ciddi ekonomik sorunlar ortaya

çıkmiştir ve Avrupalı devletlere bağımlı olmaya devam etmişlerdir. Sınırlar ise daha önceden Avrupalı devletler tarafından belirlenmiş ve değiştirilmemiştir. Bu yüzden Afrika kıtasındaki devletler de yapısal olarak farklılaşmış ve Batı'daki gibi ulus-devletlerden ziyade devlet-uluslar oluşturmuşlardır.

Afrika tarzı egemenlik ve devlet-ulusların birtakım olumsuz getirisi olmuştur. Sömürgecilik döneminde kıtadan her anlamda faydalanan Avrupa devletleri, Afrika devletlerinin ve halklarının gerilemesine yol açmıştır. Sömürgecilik sonrasında da Afrikalı devletler Avrupa'ya olan bağımlılıklarından kurtulamamışlardır. Afrikalı devletler bağımsızlaşırken yoksulluk, sağlık ve eğitim hizmetlerinde eksiklik, iç savaşlar ve darbeler gibi zorlu sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu tarz eksiklikler devlet-ulus yapılarının zayıf bir görünüme sahip olmalarına neden olmuştur.

Sömürgeciliğin resmi olarak yasaklanmasıyla Avrupalı güçler başka yollara gitmişlerdir. Bağımsızlık sonrasında Afrika ülkelerindeki istikrarsız ve sorunlu ortamın varlığı, Avrupalı devletlerin eski sömürgeleri üzerinde nüfuzlarını devam ettirmelerini kolaylaştırmıştır. Bu süreçte Avrupalı güçler eski sömürgeleriyle ticari partnerlikler, ortak kuruluşlar, birlikler aracılığıyla ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Bu yollarla bağımsızlık sonrasında da egemenlikleri sınırlı kalan Afrika devletleri, kendi ülkelerinde egemen güç olmayı başaramamışlardır. Bunun getirisi de sömürgecilik nedeniyle egemenliklerinin farklılaşması olmuştur. Afrika tarzı olan bu egemenlik, ülkelerini rahatça yönetemeyen hükümetler doğurmuş ve devletlerin zayıf yapısı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde egemenliğin problematikleri olarak dış yardımların varlığı, askeri müdahaleler, insani müdahaleler gibi unsurlar da Afrika ülkelerinde kendisini göstermektedir. İyi niyetli gibi görünen bu müdahaleler ve yardımlar Afrika'daki ülkelerin egemenliklerini kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Avrupalı devletler, kendi ülkelerine bu tarzda müdahaleleri yaptırmazken –veya istemezken- Afrikalı ülkelere rahatça bu müdahaleleri yapabiliyor olmaları egemenliklerinin tamamen kendi ellerinde olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak; sömürge öncesi kendi kendine yetebilen, zenginliklerinden faydalanabilen, yardımlara ihtiyaç duymayan bir Afrika kıtası varken; sömürge döneminde Avrupalı devletler tarafından güçleri ellerinden alınmıştır. Sömürgeciliğin uluslararası düzenlemelerle, insan haklarının gelişimiyle, toplumsal perspektifin gelişmesiyle ve Afrikalı devletlerin bağımsızlık hareketleriyle yasaklanıp sömürgecilik dönemi bitmiş olsa

da, Avrupalı devletler hâlihazırda zayıf olan ve sömürgeci güçlere bağımlı hâle gelen Afrika devletleri üzerinde farklı yollarla baskısını göstermeye devam etmektedirler. Bu durum da Afrika devletlerinin egemenliklerini, egemenlik kurma düşüncelerini etkilemiştir ve/veya Afrika’da hem zayıf hem de egemenlikleri Avrupalı devletlere bağılı ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sayede araştırmanın “Sömürgeci miras, Afrika kıtasında devlet-ulusların oluşmasına ve egemenliğin farklılaşmasına neden olmuştur” ve “Afrika kıtasında Afrika tarzı egemenlik anlayışı ve devlet-uluslar, zayıf devletlerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır” hipotezleri doğrulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2017). Afrika'nın Kısa Tarihi. Hasret Çomak (Ed.). *Afrika Politikası* içinde (ss. 3-16). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Adıgüzel, M.M. (2017). *Bir Gelecek İnşası Olarak Egemenlik ve Küreselleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Ağaoğulları, M. A. & Akal, C. B. & Köker, L. (1994). *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı* (1. Baskı). Ankara: İnkilap Kitabevi.
- Akipek, S. (2001). Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması. Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50 (1), 1-10.
- Alakel, M. (2013). Turkish Nation State System in the Context of Sovereignty Alternatives. *Turkish Journal of International Relations*, 12 (1), 1-17.
- Altınbaş, D. (2011). İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni-Sömürgecilik. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (11-12), 33-76.
- Aly, B. (2019). 5 Key Security Challenges for North Africa in 2019. *Africa Portal*. 30 Ocak 2021 tarihinde <https://www.africaportal.org/features/5-key-security-challenges-north-africa-2019/> sayfasından erişilmiştir.
- Arendt, H. (1998). *Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm*. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Asante, K. T. (2015). National movements in colonial Africa. *The History of African Development*, 10 Kasım 2020 tarihinde <https://www.aehnwork.org/wp-content/uploads/2016/01/Asante.National-Movements-in-Colonial-Africa.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Asante, K. T. (2016). Chieftaincy, Non-partisan Good Governance and Development in Ghana's Modern Democracy, in Reclaiming the Human Sciences and Humanities through African Perspectives. *African Books Collective*, 1, 1096-1115.
- Atar, Y. (2002). *Anayasa Hukuku*. Konya: Mimoza Yayınevi.
- Ateş, M. (2019). *Sömürge Sonrası Dönemde Afrika'daki İngiliz Eski Sömürgeleri ile İngiltere'nin İlişkileri: Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Awinsong, M.A. (2017). *The Colonial and Post-Colonial Transformation of African Chieftaincy: A Historiography*. Dr. Mark Hubbard'ın Tarih Yazımı Semineri. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.eiu.edu/historia/Awinsong2017.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Babou, C.A. (2010). Decolonization or National Liberation: Debating the End of British Colonial Rule in Africa. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 632, 41-54.

- Badie, B. (2000). *The Imported State The Westernization of the Political Order* (C. Royal, Çev.). Stanford: Stanford University Press. 2 Aralık 2020 tarihinde <https://sierra.ceu.edu/search/i9780804733878> sayfasından erişilmiştir.
- Balcı, A. (2016). İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar?. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3 (2), 58-75.
- Bartlett, J. (2017). Return of the City-State. *Aeon Digital Magazine*, 22 Aralık 2020 tarihinde <https://aeon.co/essays/the-end-of-a-world-of-nation-states-may-be-upon-us> sayfasından erişilmiştir.
- Başak, C. (2010). *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Beriş H. E. (2006). *Küreselleşme Çağında Egemenlik*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Beriş H. E. (2014), *Egemenlik*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Bıçakçı, H. (2018). Sömürge Öncesi Dönemden Günümüze Afrika'da Kentler ve Kentleşme Hareketleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (32), 58-88.
- Bilgi K. B. (2012). Küreselleşmenin Ulusal Kültür ve Kimlik Üzerindeki Etkileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Birdişli, F. (2010). Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 172-182. 10 Temmuz 2020 tarihinde https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/birdisli_fikret.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Birmingham, D. (2008). *The Decolonization of Africa*. Ohio: Ohio University Press. London: UCL Press Limited. 11 Eylül 2020 tarihinde https://books.google.com.tr/books/about/The_Decolonization_Of_Africa.html?id=xnSOAgAAQBAJ&redir_esc=y sayfasından erişilmiştir.
- Blaney, D. L. & Inayatullah N. (1996). *The Third World and A Problem with Borders*. London: Macmillan Press.
- BM Antlaşması, (1945), 1 Haziran 2020 tarihinde https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Bolay, S. H. (1999). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, K. (1999). Ekonomi ve Küreselleşme. I. Kansu (Ed.), *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme içinde* (ss. 22-33). Ankara: Güldiken Yayıncılık.
- Brookings Global Economy and Development, Foreign Policy at Brookings. (2008). *Index of State Weakness in the Developing World*. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/02_weak_states_index.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Brown, W. (2013). Sovereignty Matters: Africa, Donors, and the Aid Relationship. *African Affairs*, 112 (447), 262-282. 28 Mayıs 2020 tarihinde https://www.jstor.org/stable/43817189?seq=1#metadata_info_tab_contents sayfasından erişilmiştir.
- Budak, A. M. (2017). Utrecht Anlaşmasından I. Dünya Savaşına Kadar İngiltere'nin Akdeniz ve Kızıldeniz'deki Başlıca Üsleri. *Sosyal Bilimler Dergisi SOBİDER*, (12), 606-620.

- Caspersen, N. (2012). *Unrecognised States: The Struggle for Sovereignty in the Modern International System*. Cambridge: Polity Press.
- Christopher, A. J. (1997). Nation-states, Quasi-states and Collapsed-states in Contemporary Africa. *GeoJournal*, (43), 91-97.
- Clay, J. W. (1985). Nation, Tribe and Ethnic Group in Africa. *Cultural Survival Quarterly Magazine*, 23 Aralık 2020 tarihinde <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/nation-tribe-and-ethnic-group-africa> sayfasından erişilmiştir.
- Collier, P. (2015). Security Threats Facing Africa and its Capacity to Respond. *Prism Journal*, 5 (2), 30-41.
- Cooper, F. (2002). *Africa since 1940: The past of present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çalış, Ş. & Akgün, B. & Kutlu, Ö. (2006). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çalışkan, K. (2016). İşte Almanya'nın Yaptığı O Katliam. Odatv.com. 14 Kasım 2020 tarihinde <https://odatv4.com/iste-almanyanin-yaptigi-o-katliam-0606161200.html> sayfasından erişilmiştir.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite; Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- D'Entreves, A. P. (2005). Devlet Kavramı. C. B. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* içinde (ss. 193-211). Ankara: Dost Yayınevi.
- Daban, C. (2016). *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Daban, E. Z. (2018). *Afrika'da Yerli Direnişi ve Bağımsızlık Hareketleri: Mzee Jomo Kenyatta Liderliğinde Kenya*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Demir, A. (2011). Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(14), 117-141.
- Demir, T. (2014). Afrika Sömürge Mücadelelerinin Sıra Dışı Coğrafi Fragmanların Oluşumundaki Etkisi. *Coğrafya Dergisi*, 26, 76-93.
- Deng, F.M. (1997). Ethnicity: An African Predicament. *Brookings Review*, 3 (10), 2-30. 22 Aralık 2020 tarihinde <https://www.brookings.edu/articles/ethnicity-an-african-predicament> sayfasından erişilmiştir.
- Denham, M.E. & Lombardi, M.O. (1996). *Perspectives on Third-World Sovereignty: Problems with (out) Borders*. London: Macmillan Press.
- Deudey D. & Ikenberry, G. J. (1999). The Nature and Sources of Liberal International Order. *Review of International Studies*, 25 (2), 179-196.
- Deutsche Welle, African Independence. Africa and France: An unfulfilled dream of independence?. (2020). 14 Ekim 2020 tarihinde <https://www.dw.com/en/africa-and-france-an-unfulfilled-dream-of-independence/a-54418511> sayfasından erişilmiştir.

- Dieckhoff, A. & Jaffrelot, C. (2005). *Revisiting Nationalism: Theories and Processes*. New York: Palgrave Macmillan. 7 Kasım 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/302374574_Revisiting_Nationalism_Theories_and_Processes sayfasından erişilmiştir.
- Doi, S. (1986). A Study of Kenya's Independent Movement. *Journal of African Studies*, 1986 (28), 48-69. 12 Temmuz 2020 tarihinde https://www.jstage.jst.go.jp/article/africa1964/1986/28/1986_28_48/_pdf/-char/en sayfasından erişilmiştir.
- Donnelly, J. (2004). State Sovereignty and Human Rights, *Human Rights and Human Welfare Forum Working Paper*. 63, 1-35. 18 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.du.edu/korbel/hrhw/workingpapers/2011/63-hassmann-2011.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Duman, S. (2015). Berlin Kongresi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 3 (3), 1183-1190. 14 Ekim 2020 tarihinde <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DUMAN-Sabit-BERL%c4%b0N-KONGRES%c4%b0.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Dunning, A. (1896). Jean Bodin on Sovereignty. *Political Science Quarterly*, 11 (1), 82-104.
- Dursun, D. (1988). Afrika. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 1, 418-426. 14 Ekim 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/afrika> sayfasından erişilmiştir.
- Eisenstadt, S. N. (1973). *Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Elik, S. & Bal, F. (2014). Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi, 1493-1648. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, 88-117.
- Englebert, P. (2002). *State Legitimacy and Development in Africa*. Colodaro: Lynne Rienner Publishers.
- Enwezor, O. & Jackson, K. (2001). *The Short Century: Independence and Liberation Movements in Africa, 1945–1994: An Introduction*. Munich: Prestel Pub.
- Ergun, T. & Polatoğlu, A. (1992). *Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Erkış, İ. U. (2013). Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26 (62), 54-76.
- Erol, M. S. & Bingöl, O. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgecilğe Etkileri. *Journal of Gazi Academic View*, 7 (14), 77-196.
- Eryılmaz, B. (2013). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eşki, U. H. & Saygılı, R. (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 32, 127-147.
- Evren, G. (2003, Mayıs). *Genel Olarak Sömürgecilik Hareketleri ve Antiller Denizi, Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki Fransız Sömürgeleri*. Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı. Fırat Üniversitesi, Elazığ.

- Falk, A. R. (1981). *Human Rights and State Sovereignty*. New York: Holmes & Meier Pub.
- Foster, V. & Garmendia B. C. (2010). *Africa's Infrastructure A Time for Transformation*. Washington: The World Bank.
- Fragile States Index, Fund for Peace. (2020). *Global Data*. 21 Ocak 2021 tarihinde <https://fragilestatesindex.org/data/> sayfasından erişilmiştir.
- Fukuyama, F. (2005). *Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gabellini, M. (2016). The Beginnings of Decolonisation and the Emergence of the Non-Aligned States. CVCE. 15 Kasım 2020 tarihinde <https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/0397bac4-10f2-4b69-8d1a-366ca4a08c34> sayfasından erişilmiştir.
- Gilbert, E. & Reynolds, J.T. (2016). *Dünya Tarihinde Afrika* (M. Demirkaya, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Gökberk, M. (2019). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökçe, B. (2017). *1950 Sonrası Kuzey Afrika Sineması'nın Postkolonyal Teoriler Çerçevesinde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gökçe, G. (2006). Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 343-359.
- Gözler, K. (2007). *Genel Devlet Teorisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Göztepe, E. (2008). *Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (2007). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gulbrandsen, Ø. (2013). *The State and the Social: State Formation in Botswana and Its Precolonial and Colonial Genealogies*. New York: Berghahn Books. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qd0n4> sayfasından erişilmiştir.
- Gündoğan, A. O. (2002). Devlet ve Milliyetçilik. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 21, 185-186.
- Gündüz, A. (2002). Globalleşmenin Hukuki Boyutları. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25, 41-52.
- Gündüz, A. (2016). Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler "Ortadoğu örneği". *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (25), 763-784.
- Güngör, F. (2006). *Sömürgeciliğin Evrimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Gürsoy, C. R. (1988). Afrika. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 1, 413-418. 14 Ekim 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/afrika> sayfasından erişilmiştir.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti* (M. Beyaztaş, Çev.). İstanbul: Bakış Kitaplığı.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Hazar, N. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye- Afrika İlişkileri*. Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri.
- Hazar, N. (2009). *Uluslararası Politika ve Uygarlıklar*. Ankara: USAK Yayınları.
- Heywood, A. (1999). *Political Theory: An Introduction*. New York: ST. Martin's Press.
- Hobbes, T. (2016). *Leviathan* (S. Lin, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hossain, K. (2008). The Complementary Role of the United Nations General Assembly in Peace Management. *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, 2, 69-87. 1 Haziran 2020 tarihinde <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=256414> sayfasından erişilmiştir.
- Ifeoma, E. E. (2011). The Nature Of Conflict In Africa And Its Impact On African International Relations. *World Affairs: The Journal of International*, 3 (15), 88-112.
- IntLawGrrls, On April 18. (2009). 14 Aralık 2020 tarihinde <http://www.intlawgrrls.com/2009/04/on-april-18.html> sayfasından erişilmiştir.
- Işık, G. (2013). Yeni Toplumsal Hareketler ve Sanal Gerçeklik Boyutunda Gezi Parkı Eylemleri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8 (1), 19-33.
- İplikçi, A. (2017). Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (4), 1527-1540.
- İrge, N.F. (2005). Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 59-88.
- Jackson, R.H. (1986). Negative Sovereignty in Sub-Saharan Africa. *Review of International Studies*, 4 (12), 247-264. 3 Şubat 2020 tarihinde https://www.jstor.org/stable/20097088?seq=1#metadata_info_tab_contents sayfasından erişilmiştir.
- Jackson, R.H. (1993). *Quasi States: Sovereignty, International Relations and Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jansen, J.C. & Osterhammel, J. (2017). *Decolonization: A Short History*. Princeton University Press, New Jersey.
- Kan, K. (2011). Özgürlük Çığlığının Yankılandığı Son Kale: Egemenlik. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11 (22), 537-552.
- Kapani, M. (2010). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kaplama, E. (2005). 1884-1885 Berlin Konferansı: Sömürgeciliğin Yasal Başlangıcı. *Arka Plan Dergisi*, 12. 10 Aralık 2020 tarihinde <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/ocak05/index.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Karacasulu G. N. (2004). Globalisation and the State. *Journal of International Affairs*, 9 (1), 1-12.
- Karadeli, C. (2009). Failed State Concept and the Sub-Saharan African Experience. *Journal of Arts and Sciences*, 12, 110-126.
- Kavas, A. (2003, Mayıs). *Afrika'da Fransız Sömürgeciliği*. Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 37. 394-397. 14 Ekim 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik> sayfasından erişilmiştir.

- Kavas, A. (2017). *Geçmişten Günümüze Afrika*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kawabata, M. (2006). An Overview of the Debate on the African State. *Afrasian Centre for Peace and Development Studies Ryukoku University Working Paper Series*, 15. 21 Eylül Tarihinde <https://www.afrasia.ryukoku.ac.jp/data/deliverables1/83-1.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Keyman, E. F. (2006). Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya. *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9), 1-20.
- Koçak, M. (2006). *Batıda ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Köseoğlu, Ö. & Djamanca, B. (2016). Sahraaltı Afrika’da Bağımsızlık Sonrası Devlet İnşası, Siyasi İstikrar ve Devlet Kapasitesinin Güçlendirilmesi: Gine-Bissau Örneği. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 54-67.
- Krasner, S. D. (2001). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
- Krasner, S.D. (2001). Rethinking the Sovereign State. *Review of International Studies*, 27, 17-42. 19 Şubat 2020 tarihinde <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/16956999.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Ku, J. & Yoo, J. (2013). Globalization and Sovereignty. *Berkeley Journal of International Law*, 31 (1), 210-235. 22 Eylül 2020 tarihinde https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/574/ sayfasından erişilmiştir.
- Kubalı, H. N. (1969). *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasal Rejimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kuper, J. & Kuper, A. (2016). *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (A. K. Bayram, Çev.). Ankara: Liberte Yayınevi.
- Kutlu, D. (2019). *Sömürgecilik Sonrası Afrika’da Direniş Hareketleri: Kenya Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Lakmeetharan, K. & Manji, Q. & Nyairo, R. & Poeltner, H. (2020). Solving Africa’s Infrastructure Paradox. *McKinsey*. 30 Ocak 2021 tarihinde <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/solving-africas-infrastructure-paradox> sayfasından erişilmiştir.
- Laleye, O. M & Ayeni, V. (1993). On the Politics of Traditional Rulership. *International Journal of Politics Culture and Society*, 6 (4), 555-571.
- Lenin, V.İ. (1998). *Ulusal ve Sömürgeyel Ulusal Sorun Üzerine* (İ. Yarkın, Çev.). Ankara: İnter Yayınları.
- Likoti, F. J. (2020). *Security Challenges in Southern Africa*. Electoral Management Forum. 01 Şubat 2021 tarihinde https://www.europarl.europa.eu/intcoop/acp/2020_lesotho/pdf/PPT_Likoti.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Lonsdale, J.M. (1968). Some Origins of Nationalism in East Africa. *The Journal of African History*, 9 (1), 119-146.

- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi* (H. İnal, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Machiavelli, N. (2018). *Prens* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınbay & D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mbembe, A. (2000). At the Edge of the World: Boundaries, Territoriality, and Sovereignty in Africa. *Public Culture*, 12 (1), 259-284.
- McQuinn, N. & Mays, T. M. & Zack-Williams, T. (2004). Review: A Continent in Crisis: Internal Conflicts and External Interventions in Africa. *African Affairs*, 103 (411), 297-303.
- Memmi, A. (2006). *Decolonization and the Decolonized* (R. Bononno, Çev.). Minneapolis: The University of Minnesota Press. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://cominsitu.files.wordpress.com/2020/05/albert-memmi-decolonization-and-the-decolonized.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Miller, D. & Connolly, W. & Ryan, A. (1994). *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi 1 (A-J)* (B. Peker & N. Kırac, Çev.). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Northrup, D. (2013). *Africa's Discovery of Europe 1450-1850*. Oxford: Oxford University Press. 14 Temmuz 2020 tarihinde <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-id?c=acls;cc=acls;view=toc;idno=heb31093.0001.001> sayfasından erişilmiştir.
- Nurlu, M. (2003, Mayıs). *Batı Kaynaklarına Göre Fransız Sömürgeciliği*. Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- OECD, OECD Development Center. (2020). *Quality Infrastructure in 21st Century Africa*. 01 Şubat 2021 tarihinde <https://www.oecd.org/dev/Africa-Quality-infrastructure-21st-century.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Ormanoğlu, H. D. (2018). Modern Devletin Bir Unsuru Olarak Egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 245-274.
- Otieno, J. T. & Oluoch, K. (2014). The 'African- State' Sovereignty in the 21st Century on Spotlight: Building Paradigms. *International Journal of Advancements in Research & Technology*, 3 (11), 120-133.
- Özcan, A. & Demiryürek, H. & Göksoy, İ. H. & Kavas, A. & Demiroğlu, H. & Yurdakul, İ. & Ediz, İ. (2014). *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, H. (1980). *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Özdağ, A. (2018). Afrika'da Esir Ticaretinin Yasaklanması: Brüksel Konferansı. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 244-306.
- Özey, R. (2014). Afrika Kıtası'nın Panoraması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika-1* içinde (ss. 1-44). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özlük, E. (2008). Uluslararası İlişkilerde Meşruiyet ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Meşruiyet Krizi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 4 (14), 1-26.
- Özlük, E. (2012). *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Özsezer, S. E. (2018). *Postkolonyal Perspektiften Ruanda'da Etnisite Temelli Ayrım ve Ruanda İç Savaşı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, H. (2019). *Postkolonyal Teori Çerçevesinde Mısır'ın Demokratikleşme Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Patrick, S. (2006). Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?. *The Washington Quarterly*, 29 (2), 27-53. 29 Eylül 2020 tarihinde https://www.cgdev.org/sites/default/files/7034_file_06spring_patrickTWQ.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Pazarcı, H. (2004). *Uluslararası Hukuk Dersleri Cilt-3*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pazarcı, H. (2007). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Phillpott, D. (2001). *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*, Oxford: Princeton University Press.
- Pitcher, A. & Moran, M. H. & Johnston, M. (2009). Rethinking Patrimonialism and Neopatrimonialism in Africa. *African Studies Review*, 52 (1), 125-156.
- Rosenberg, J. (2006). Why Is There No International Historical Sociology?. *European Journal of International Relations*, 12 (3), 307-420.
- Rotberg, R. (Ed.). (2003). *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington: Brookings Institution Press.
- Rotberg, R. I. (1962). The Rise of African Nationalism: The Case of East and Central Africa. *World Politics* 15 (1), 75-90.
- Rousseau, J. J. (2019). *Toplum Sözleşmesi* (V. Günyol, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Royle, T. (1998). *Winds of Change: The End of Empire in Africa*. London: John Murray Pubs Ltd.
- Santamaria, Y. (1998). *Ulus-Devlet, Uluslar ve Milliyetçilikler* (S. İdeman, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Saul, J. S. (1993). *Recolonization and Resistance: Southern Africa in the 1990s*. Trenton: Africa World Press. 15 Eylül 2020 tarihinde https://books.google.com.tr/books?id=2rBxYsU0fXAC&hl=tr&source=gbs_navlinks_s sayfasından erişilmiştir.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati* (Ö. Okur, Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Seymour, L. J. M. (2013). Sovereignty, Territory and Authority: Boundary Maintenance in Contemporary Africa. *Critical African Studies*, 5 (1), 17-31.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Şahin, M. (2006). Güney Afrika'da Cape Koloni Topluluğunun Oluşumu ve Osmanlı Türk Varlığı. *Sosyoloji Konferansları*, (33), 75-98.
- Şengül, B. (2017). *Afrika'da Bir Ulus-Devlet İnşa Süreci: Zambiya ve Kenneth Kaunda*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Şöhret, M. (2014). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Tanınmamış Bölgeler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Tandoğan, M. (2013). *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Taylor, A. (2015). Map: The rise and fall of the British Empire. *The Washington Post*, 12 Kasım 2020 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/08/map-the-rise-and-fall-of-the-british-empire/> sayfasından erişilmiştir.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (2000). Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması. *Doğu-Batı Dergisi*, (10), 113-138.
- Teziç, E. (1997). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- ThoughtCo.com, *Belgian Colonialism in Africa*. (2017). 21 Aralık 2020 tarihinde https://mrquesinberry.weebly.com/uploads/8/8/5/0/88505898/lib-belgian-colonialism_-_grade_8.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Topol, T. (2020). German New Guinea Passport. *Passport Collector*, 15 Aralık 2020 tarihinde <https://www.passport-collector.com/german-new-guinea-passport/> sayfasından erişilmiştir.
- Touré, S. (1962). Africa's Future and the World. *Foreign Affairs*, 41 (1), 141-151.
- Tunçay, M. (2005). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türcan, T. (2001). *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Tyagi, J. (2012). Weak states. G. Ritzer (Ed.), *Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization* içinde (ss. 2213–2216). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Uludağ, M. & Hasgüler, B. M. (2010). *Devletlerarası ve Hükümetler Dış Uluslararası Örgütler (Tarihçe- Organlar- Belgeler- Politikalar)*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Uygur, E. & Uygur, F. (2013). Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173 (173), 273-286.
- Ünver, M. (2019). *Sömürgecilik Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. 20 Kasım 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/somurgeciliktarihi.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Van den Berghe, P. L. (1983). Class, Race and Ethnicity in Africa. *Ethnic and Racial Studies*, 6 (2), 221–236. 10 Kasım 2020 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870.1983.9993409> sayfasından erişilmiştir.
- Van Dijk, R. (1999). *African Chieftaincy in a New Socio-political Landscape*. Hamburg: LIT Verlag Münster.
- Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

- Wantchekon, L. & García-Ponce, O. (2011). *The Institutional Legacy of African Independence Movements*. New Jersey: Princeton University Press. 1 Kasım 2020 tarihinde <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Institutional-Legacy-of-African-Independence-Wantchekon-Garc%C3%ADa-Ponce/a3c5dc77d0449414f4da7390168be6500256b49a> sayfasından erişilmiştir.
- Wikipedia. (2020). Cronologia del Colonialismo Italiano. 14 Ekim 2020 tarihinde https://it.wikipedia.org/wiki/Cronologia_del_colonialismo_italiano#/media/File:Colonie_italiane.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Yılmaz, E. A. & Akbulut, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus-Devletler Güçleniyor mu?. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 71-88.
- Yurdusev, A. N. (2012). Ulus Devlet: insanlığın En Tehlikeli İcadı. T. Arı, (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politik içinde* (ss. 59-74). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 535-559.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). *Kamu Hukukuna Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası